

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (кваліфікаційної магістерської) роботи на тему:
«Мілітократія та преторіанська держава як альтернативи ліберальній
демократії: глобальний вимір»

Виконав:

студент 2-го курсу, групи ОПМ-61

другого (магістерського) рівня освіти

спеціальності 052 «Політологія»

ОПП «Глобальні студії та світова політика»

Магальяс Владислав Андрійович

Керівник:

Доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри політології

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

Фісун Олександр Анатолійович

Рецензент:

Кандидат політичних наук, доцент

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

Пересипкіна Ірина Валентинівна

Харків-2024

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Спеціальність 052 «політологія»

Освітньо-професійна програма «Глобальні студії та світова політика»

Рівень вищої освіти: другий (магістратура)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ О.А. Фісун

Підпис
ініціали, прізвище

«_____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу магістра

Магаляса Владислава Андрійовича(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи «Мілітократія та преторіанська держава як альтернативи ліберальній демократії: глобальний вимір» керівник роботи Фісун Олександр Анатолійович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від

2. Строк подання студентом роботи 15 грудня 2024 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Проаналізувати кризу ліберальної демократії у сучасному світі, зокрема внутрішні протиріччя та тенденції відходу від демократичних цінностей.
2. Дослідити поняття «преторіанська держава» та «мілітократія» як альтернативні політичні моделі управління.
3. Проаналізувати відступ від демократії в незахідних країнах та зростання ролі військових у державному управлінні.
4. Розглянути тенденції мілітаризації у західних країнах, таких як США та ЄС, включаючи вплив військово-промислових комплексів.
5. Дослідити зусилля Китаю та Росії зі створення протопреторіанських держав через економічну та військову експансію та нової форми організації влади для воєнізованих і злочинних структур у нестабільних регіонах.

Назви етапів роботи	Строк виконання
---------------------	-----------------

Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	21.09.2023
--	------------

Назви етапів роботи	Строк виконання етапів
Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	21.09.2023
Затвердження теми роботи	22.09.2023
Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	27.09.2023
Написання змісту до дипломної роботи	04.12.2023
Написання першого розділу та написання висновків до нього	05.06.2024
Написання другого розділу та написання висновків до нього	15.07.2024
Написання третього розділу та написання висновків до нього	17.08.2024
Написання вступу до роботи	19.08.2024
Написання висновків до роботи	03.11.2024
Оформлення списку використаних джерел	05.12.2024
Написання анотації	12.12.2024
Фінальні корегування роботи, її доопрацювання	13.12.2024
Підготовка доповіді до виступу на захисті дипломної роботи	14.12.2024
Підготовка презентації до виступу на захисті дипломної роботи	15.12.2024

4. План роботи

5. Дата видачі завдання _____

Здобувач вищої освіти _____ В.А. Магальяс
(підпис)

Керівник роботи _____ О.А. Фісун

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра

студента 2-го курсу групи ОПМ-61 денної форми навчання спеціальності 052
«Політологія»

філософського факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Магаляса
Владислава Андрійовича

на тему «Мілітократія та преторіанська держава як альтернативи ліберальній
демократії: глобальний вимір»

1. Актуальність теми зумовлена сучасними трансформаційними процесами в системі світового порядку, кризою ліберально-демократичних цінностей у багатьох країнах та зростанням популярності альтернативних політичних моделей. У контексті глобальних викликів, таких як зростання авторитаризму, поширення ідеологій сили та безпеки, мілітократія та преторіанська держава стають важливими концептами для аналізу. Ці моделі пропонують іншу парадигму політичного устрою, в якій ключову роль відіграють військові еліти та централізоване управління, що часто розглядається як реакція на неефективність демократичних інститутів. Дослідження цієї теми має значення для розуміння глобальних тенденцій у сфері політики, безпеки та управління, а також для оцінки можливих сценаріїв розвитку політичних систем у світі. Особливого значення тема набуває в контексті посилення геополітичної напруженості, коли окремі держави звертаються до мілітаризованих форм правління як засобу забезпечення стабільності та контролю, що ставить під сумнів домінування ліберально-демократичної моделі як універсального стандарту.

2. Характеристика якості виконання кожного розділу роботи. У першому розділі «Демократичний відкат як закономірність преторіанська держава та мілітократія як альтернативи» проаналізовано кризу ліберальної демократії; визначено поняття «преторіанська держава, варлордизм та феномен мілітократії».

У другому розділі «Мілітаризація західних країн та опис стану класичних преторіанських держав» проаналізовано відхід демократії в молодих та усталених демократіях, ріст мілітаризму в США та ЄС; розглянуто відступ від

демократії в незахідних країнах, класичні преторіанські держави та мілітократії.

У третьому розділі «Військові адміністрації як протопреторіанські держави. преторіанство 2.0. преторіанська держава як вихід для незаконних воєнізованих організацій» розглянуто зусилля Китаю та Росії по створенню власних протопреторіанських держав; розглянуто преторіанську державу як патерн будівництва для воєнізованих та злочинних організацій.

3. Ступінь обґрунтованості висновків роботи. Висновки обґрунтовані та відповідають поставленим завданням у кваліфікаційній роботі.

4. Використання в дипломній роботі останніх досліджень. Варто відзначити,

що автором проаналізовано значний обсяг фактологічного матеріалу.

5. Позитивні сторони роботи. Зміст роботи відповідає обраній темі. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. В дипломній роботі присутня послідовність викладення матеріалу.

6. Недоліки роботи. Доцільно було б більше уваги приділити ілюстративній частині дослідження, однак це не впливає негативно на дипломну роботу в цілому.

7. Загальна оцінка кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра Магаляса Владислава Андрійовича на тему «Мілітократія та преторіанська держава як альтернативи ліберальній демократії: глобальний вимір» заслуговує на позитивну оцінку, а її автор гідний присвоєння кваліфікації магістра з політології.

Рецензент:

кандидат політичних наук, доцент

доцент кафедри міжнародних відносин,

Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна

Пересипкіна І. В.

ВІДГУК

на кваліфікаційну роботу магістра

студента 6-го курсу групи ОПМ-61 денної форми навчання спеціальності 052
«Політологія»

освітньо-професійної програми «Глобальні студії та світова політика»
філософського факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Магаляса Владислава Андрійовича

на тему «Мілітократія та преторіанська держава як альтернативи ліберальній
демократії: глобальний вимір»

Дипломна робота Магаляса Владислава Андрійовича є ґрунтовним дослідженням сучасних політичних тенденцій, зокрема відступу демократії та зростання впливу військових структур у світовій політиці. Автором проаналізовано великий обсяг інформації, що включає як наукові джерела, так і актуальні дані аналітичних центрів, досліджень та реальних кейсів.

Особливу увагу заслуговують другий та третій розділи роботи, у яких представлено велику кількість різноманітних прикладів. Аналіз стану мілітаризації в західних країнах, опис класичних преторіанських держав, а також детальне дослідження ролі військових адміністрацій демонструють глибину та структурованість викладу матеріалу. Приклади різних держав, таких як США, Китай, Росія, М'янма, Казахстан та інші, надають дослідженню конкретності та практичної значущості.

Таким чином, дипломна робота є актуальною та цінною для розуміння сучасних викликів демократії й може слугувати важливим підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Отримані висновки є повноцінними, об'єктивними та незалежними, вони вирішують і розкривають цілі та завдання поставлені на меті дослідження. Список використаних джерел містить як класичні вітчизняні, так і зарубіжні роботи за обраною тематикою, але має безліч сучасних напрацювань, які роблять це дослідження актуальним.

В цілому кваліфікаційна робота магістра ««Мілітократія та преторіанська держава як альтернативи ліберальній демократії: глобальний вимір»»

заслуговує на позитивну оцінку, а її автор, Магальяс Владислав Андрійович, гідний для присвоєння кваліфікації магістра з політології.

Керівник кваліфікаційної роботи, завідувач кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

доктор політичних наук, професор

Фісун О. А

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1 ДЕМОКРАТИЧНИЙ ВІДКАТ ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ. ПРЕТОРІАНСЬКА ДЕРЖАВА ТА МІЛІТОКРАТІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ. ..	13
1.1 Криза ліберальної демократії	13
1.2 Преторіанська держава, варлордизм та феномен мілітократії.....	29
РОЗДІЛ 2 МІЛІТАРИЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ КРАЇН ТА ОПИС СТАНУ КЛАСИЧНИХ ПРЕТОРІАНСЬКИХ ДЕРЖАВ.....	46
2.1 Відхід демократії в молодих та усталених демократіях. Ріст мілітаризму в США та ЄС.	46
2.2 Відступ від демократії в незахідних країнах. Класичні преторіанські держави та мілітократії.	63
РОЗДІЛ 3 ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ПРОТОПРЕТОРІАНСЬКІ ДЕРЖАВИ. ПРЕТОРІАНСТВО 2.0. ПРЕТОРІАНСЬКА ДЕРЖАВА ЯК ВИХІД ДЛЯ НЕЗАКОННИХ ВОЄНІЗОВАНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.	83
3.1 Зусилля Китаю та Росії по створенню власних протопреторіанських держав.	83
3.2 Преторіанська держава як патерн будівництва для воєнізованих та злочинних організацій.	101
Висновки.....	116
Використана література	120

ВСТУП

Актуальність. Дана наукова робота присвячена детальному вивченню наслідків демократичного відходу та глобальної мілітаризації, а також поверненню військових у ролі державних будівельників.

Ступінь наукової розробленості. В ході наукової роботи були використані напрацювання таких авторів як Ранс'єр, Муфф, Хантінгтон, Перлмуттер, Фісун, Даймонд, Закарія та інших. Були використані наукові статті, державні та аналітичні документи. Також були опрацьовані журналістські розслідування.

Об'єктом наукової роботи є аналіз тенденції відходу демократії як шаблону для державного будівництва і аналізу як, класичних преторіанських держав, так і преторіанських держав 2.0 та мілітократії як працюючих альтернатив ліберальній демократії там, де демократичний прогрес зазнав невдач чи там де неможливо побудувати модерну державу.

Предметом наукової роботи є аналіз окремих кейсів у таких країнах як Ірак, Єгипет, Іран, Буркіна-Фасо, Нігер, Джибуті, Тайланд, М'янма, Росія, Казахстан та ряді інших країн в контексті повернення ролі військових. Та кейсів США, Польщі, Угорщині, Німеччині та ЄС в цілому в контексті дослідження відступу від демократії та мілітаризації країн.

Ціль наукової роботи полягає у вивченні систематизації теоретичних даних про преторіанські держави та мілітократії, а також у дослідженні глобального стану демократії.

Завданням даної роботи є демонстрація висновків на основі аналізу робіт теоретиків, а також на основі даних отриманих з дослідження кейсів, продемонструвати як ряд країн звертаються до альтернативної від ліберально-демократичної форми державного будівництва.

На сьогоднішній день вчені відзначають повсюдне зменшення рівня демократії як у країнах третього світу, так і в державах першого. Згідно з доповідями чотирьох дослідницьких інститутів, поточний стан справ можна назвати занепадом демократії. У звіті V-Dem говориться, що в порівнянні з двадцятьма роками раніше кількість автократій збільшилася втричі, а в доповіді Freedom House за 2023 рік було зазначено зниження рівня свобод сімнадцятий рік поспіль і на сьогодні не можна виділити жодної посправжньому вільної країни. Крім того, зросла кількість військових переворотів, особливо в Африці, де за останні три роки відбулося сім спроб військових переворотів. Цей список буде ширшим, якщо додати менш успішні спроби контрпереворотів у хунтах, що вже встановилися. За перші десять років XXI століття країни Південної та Південно-Східної Азії досягли значного прогресу в демократизації. Демократичні практики та процедури у той період зміцніли в таких країнах як Шрі-Ланка, Бангладеш, Індонезія, Філіппіни, Таїланд та Східний Тимор. Але за останнє десятиліття регіон пережив один із найбільш різких демократичних відкатів, який є частиною більш глобальної тенденції, про що, наприклад, свідчать два військові перевороти в Буркіна-Фасо 2022 року та серія переворотів у Судані в 2019, 2022 роках. За 2021 рік у всьому світі сталося більше військових переворотів, ніж за п'ять минулих років разом узятих. По всій Південній та Південно-Східній Азії військові знову взяли за старі практики та почали втручатися у справи цивільного уряду. Десять років тому в регіоні не було жодної країни, якою керувала б хунта, хоча в деяких місцях військові все ще впливали на внутрішні справи. На сьогодні ж Бірма та Таїланд перебувають під прямим керівництвом армій, а в Камбоджі, Індонезії, Пакистані та Філіппінах роль військових у цивільних питаннях зростає, а подекуди навіть домінує. Відновлення військового втручання у справи громадянського уряду справили руйнівний вплив на політичні інститути, суспільство та економіку, призвели до зростання насильства та відкинули демократичний прогрес на роки назад. Концепція преторіанських держав стане хорошим інструментом для пояснення таких політичних тенденцій. Термін преторіанство у вузькому значенні означає втручання військових у політику. Сам термін вперше було введено у наукову літературу у XIII столітті для пояснення внутрішньополітичного стану Римської Імперії під час її формування. Преторіанська гвардія там створювалася для охорони імператора та стабілізації столиці, але згодом перетворилася в силу, яка і очолювала перевороти імператорів та дестабілізувала Рим. Але популяризовано термін

було після Другої світової війни в рамках теорії модернізації. Так у своїй неопублікованій докторській дисертації «Порівняльна теорія військово-політичних типів» Раппопот використовує у своїй типології військових режимів поняття «Преторіанської держави», в якій в процесі модернізації були повалені традиційні інститути, а сучасні ще не набули легітимності, через що цивільно-військові відношення набували форми переворотів та контрпереворотів. Амос Перлмуттер значно доповнив концепцію, у своєму есе «Преторіанська держава і преторіанська армія: до таксономії військово-цивільних відносин у державах, що розвиваються» в журналі «Порівняльна політика» 1969-го року, вчений розмежував історичне преторіанство із сучасним і зробив висновок, що преторіанство існувало на всіх етапах історії людства. Основні причини виникнення преторіанства вчений бачить у політичній сфері. На його думку, воно виникає на уламках старого порядку, коли уряд заходить у глухий кут у спробах провести модернізацію, коли влада корумпована і не може створити по-справжньому легітимних політичних інститутів і позитивних змін не передбачається в майбутньому. Термін мілітократія на сьогоднішній день не популяризований, але все частіше зустрічається для опису режимів, де основним важелем тиску є армія. Вона може поєднувати в собі демократичні практики та військові. Все частіше зустрічаються роботи, де форми організації влади в африканських країнах називають мілітократіями, до того ж в останніх заголовках нинішній режим у РФ називають «Путінською мілітократією». Мало того вона розглядається і в контексті України, зокрема у роботі Кукуя «Феномен мілітократії в Україні», де автор досліджує мілітаризацію влади, кількість військових у скликаннях Ради та зростаючий вплив військових органів в умовах війни. У глобальному вимірі маємо повсюдне зменшення рівня демократії, зростання військових переворотів та зростання впливу військових у державних справах. Також ми можемо говорити про Преторіанську державу 2.0, яка може бути виходом для таких організацій як ІДІЛ, яка здатна виконувати низку державних функцій. У ІДІЛ немає кордонів, але є армія та збір податків. Преторіанська держава може розглядатися як спосіб побудови організації влади, де не можна побудувати модерну державу, наприклад, у Сомалі. Поряд з тим, що демократичні цінності у побудові держави перестають бути еталоном, ми продовжимо спостерігати зростання впливу військових у всьому світі. У неконсолідованих демократіях, може відбутися трансформація цивільної бюрократії у мілітарну організацію. Тому концепції преторіанської держави та мілітократії відмінно підійдуть для пояснення поточних політичних подій.

РОЗДІЛ 1 ДЕМОКРАТИЧНИЙ ВІДКАТ ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ. ПРЕТОРІАНСЬКА ДЕРЖАВА ТА МІЛІТОКРАТІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ.

1.1 Криза ліберальної демократії

Відступ демократії у всьому світі став предметом значних наукових досліджень, у яких даються різні пояснення того, чому і як відбувається відкат демократії у різних регіонах. Вчені наголошують, що такі проблеми, як зростання авторитаризму, популізму та поляризації, відіграють важливу роль у послабленні демократичних норм та інститутів. Дослідження таких організацій, як Freedom House, та аналітичних центрів, таких як Фонд Карнегі за міжнародний світ, задокументували ці тенденції, показавши, що демократичні цінності перебувають під тиском у низці країн через політичні, соціальні та економічні проблеми.

У звіті Freedom House «Свобода у світі» відзначається послідовне щорічне зниження глобальної демократії приблизно з 2006 року. Станом на 2023 рік, дані організації показують, що 15 років послідовного зниження демократії призвели до того, що лише близько 20% населення світу живе у «вільних» країнах, що нижче за попередні показники. У 2022 році організація повідомила, що у 60 країнах спостерігалось зниження політичних прав та громадянських свобод, тоді як тільки у 25 країнах спостерігалися покращення. (1) Цей щорічний вимір демонструє кумулятивний ефект «демократичного відкату», коли свободи підриваються як у традиційно демократичних, так і в авторитарних державах через внутрішні репресії, маніпуляції в соціальних мережах та зміцнення неліберальних режимів.

Фонд Карнегі підтримав ці висновки, зазначивши, що демократія стикається зі стійкими проблемами як у нових демократіях, так і в існуючих. 2023 року Карнегі виявив ефект «плато», коли спад демократії, хоч і продовжується, мабуть, уповільнюється, але без чіткої тенденції до відновлення. Це плато відбиває тристоронній поділ у глобальних політичних системах: стабільні демократії, укорінені автократії та країни з мінливою політичною ситуацією, де невеликі зрушення можуть або покращити, або погіршити демократичні

умови. (2) Аналіз Карнегі підкреслює, як регіональні та глобальні впливи, такі як дії Росії та Китаю, технологічні досягнення та економічний тиск, по-різному сприяють занепаду демократії у різних країнах.

Ці джерела підкреслюють, що хоча занепад демократії носить глобальний характер, його причини можуть бути і локальні і залежать від специфіки країни і ширшого глобального тиску.

У своїй книзі «Відступ демократії» Джошуа Курланцик досліджує глобальний занепад демократичного управління, приписуючи його таким чинникам, як зростання авторитарних держав, економічна стагнація та розчарування середнього класу в демократіях, що розвиваються. Він обговорює, як економічні та політичні розчарування змусили громадян у таких місцях, як Венесуела, Пакистан та Тайвань, підтримати недемократичні альтернативи, кидаючи виклик припущенням про те, що демократія природно супроводжує економічне зростання. Курланцик також наголошує на відродженні авторитарних режимів у всьому світі, що вказує на постійну загрозу демократичним принципам. (3)

Перш ніж розглядати кризу ліберальної демократії загалом, слід розглянути її сутність. Найбільш точно сутність демократії розглядається у роботі Жака Рансьєра «На краю політичного». Держава і політика тут протиставляються приватному життю, однак Жак Ранс'єр пропонує переглянути цю дихотомію. Він стверджує, що політичні відносини формують і трансформують суб'єктів, змінюючи саму політику. На відміну від традиційної ієрархічної влади (архе), політика, особливо демократична, відкриває доступ до влади тим, хто зазвичай виключений з неї. Ранс'єр бачить демократію як заперечення ієрархії та спосіб включення тих, хто не має підстав, у систему влади. Політика для нього - це не просто інтереси, а процес, що постійно переконфігурує режим через участь тих, кого зазвичай не враховують. У давньогрецькій демократії демос мав право на власну владу, незважаючи на те, що був виключений з традиційної системи влади.

На думку Ранс'єра, політика починається, коли влада переходить до тих, хто зазвичай позбавлений права голосу - жінок, робітників, меншин. Це акт, який порушує усталену систему. Політика є випадковістю, а не об'єднанням заради спільного інтересу. Ранс'єр вбачає в політиці революційний характер, конфлікт, який заперечує традиційну ієрархію та змінює суспільні засади. У

Давній Греції демократія означала право демосу здійснювати власну владу згідно з власними інтересами. Цей демос - люди, які не враховувалися в традиційній системі влади й знаходились поза архе. В таких системах влада може бути міцною, але там відсутня політика і демократія. За Ранс'єром, демократія та політика невіддільно пов'язані, але влада як архе може бути непов'язаною ні з демократією, ні з політикою. У статті Жак Ранс'єр критикує ліберальну демократію за усунення акценту з політичного як конфлікту та боротьби за права на управління громадським порядком, орієнтованим на стабільність та консенсус. Він зазначає, що в ліберальній демократії політичне пригнічується, перетворюючись на технократію, де управління поточними проблемами заміняє ідеї про майбутнє та радикальні зміни. За Ранс'єром, це призводить до того, що політика стає інструментом підтримки статус-кво, а не засобом реалізації утопічних чи революційних ідеалів. (4)

Шанталь Муфф розробляє концепцію агоністичної демократії. Агоністична (боротьба) демократія - це спроба продовжити критику ліберальної демократії Шміттом, але вона заперечує його у багатьох вимірах. Нова ідея зберегла ідеї лібералізму і критику Шмітта. Вона підкреслює протиріччя між універсалізмом прав людини, на якому заснована ліберальна ідея, і вимогами демократичної однорідності, яка базується на спільних політичних ознаках. Згідно з Муфф, демократична рівність передбачає певні межі та виключення. Шмітт бачив демократію як принцип єдності та ідентичності народу, де диференціація між «своїми» та «чужими» є основою для політичної єдності. На противагу цьому, Муфф прагне зберегти плюралізм, допускаючи політичне суперництво всередині демократичної системи. Вона пише, що політична боротьба сприяє формуванню спільного «ми» на основі ідеї, що визначення рівності завжди є результатом конкуренції за уявлення народу, а не сталою характеристикою.

Муфф вважає, що демократична політика базується на процесі визначення того, хто входить до народу, що дозволяє зберегти політичний плюралізм і не виключає альтернативних інтерпретацій єдності. Трагедія ліберально-демократичної політики на її думку в тому, що в наразі замість політичної боротьби точиться боротьба інтересів, де все має ціну. Як створити демократію, де існує конкуренція цінностей, а не інтересів, і де боротьба спрямована на визначення процедур? Муфф пропонує агоністичну модель демократії, де агон - це боротьба, що охоплює не лише інтереси, а й цінності. У цій моделі супротивник - це не економічний конкурент і не ворог, а суперник, чий цінності визнаються. Агоністична демократія створює умови

для консенсусу через розбіжність цінностей, не усуваючи її, а сприймаючи як основу політики. (5)

Яша Мунк у роботі «Народ проти демократії» пов'язує кризу ліберальної демократії зі зростанням кількості популістських лідерів, які заявляють про демократичну легітимність, одночасно кидаючи виклик ліберальним демократичним нормам. Мунк підкреслює, як ці лідери використовують громадське розчарування для консолідації влади, часто оминаючи стримування та противаги, покликані захищати ліберальні цінності. Яша Мунк розглядає ерозію ліберальної демократії не лише через популізм, а й через технократичну олігархію. Мунк стверджує, що демократичні та ліберальні інститути - зазвичай переплетені - розходяться, що призводить до «неліберальних демократій» та «недемократичного лібералізму». Він стверджує, що популізм виникає з розчарування олігархічними, нечуйними до людей системами, але ризикує авторитаризмом, коли дискредитує такі стримуючі чинники, як ЗМІ та судову систему. У той же час Джонні Таккар ставить під сумнів уникнення Мунка лівого популізму і припускає, що справжня реформа може вимагати, хоч як це парадоксально, більше популістських дій у демократичних рамках. (6)

Слід також зауважити, що вибори, самі по собі, не гарантують захист громадянських свобод чи прав меншин. Критика некритичного просування демократії у глобальній політиці полягає в тому, що режими після Холодної війни вводили електоральні практики та впроваджували демократичні інститути, але без пріоритету на конституційний лібералізм, який має вирішальне значення для стабільного та справедливого управління.

Фарид Закарія у своїй книзі «Підвищення неліберальної демократії» розглядає феномен, при якому демократичні системи, які визначаються регулярними конкурентними виборами, співіснують з відсутністю лібералізму, що характеризується конституційними гарантіями, верховенством закону та правами особистості. Закарія зазначає, що хоча демократія поширилася по всьому світу, у багатьох із цих демократій відсутні основні елементи конституційного лібералізму. Це створює «неліберальні демократії», де уряди обираються, але часто зловживають владою, пригнічують свободи та маргіналізують меншини. Він наголошує, що демократія та конституційний лібералізм - це різні концепції. Демократія належить до процесу вибору лідерів у вигляді електоральних виборів, тоді як конституційний лібералізм

передбачає обмеження повноважень уряду та захисту індивідуальних свобод. Історично ці поняття розвивалися разом у західних демократіях, та їх поділ у багатьох нових демократіях підриває переваги, зазвичай пов'язані з демократичним управлінням. Такі країни, як Росія та деякі частини Азії, Африки та Близького Сходу, демонструють, що демократія без лібералізму може призвести до корупції, авторитаризму та послаблення інститутів. (7)

Якщо розглядати відступ або «відкат» демократії в рамках історії, то було доцільно вивчати його в рамках теорії хвиль демократизації Хантінгтона. У своїй книзі «Третя хвиля: демократизація наприкінці XX століття» Семюел П. Хантінгтон описує три окремі «хвилі» демократизації, які сформували глобальний політичний ландшафт:

Перша хвиля (1828 - 1926 рр.): викликана Американською та Французькою революціями, ця хвиля призвела до поступового поширення виборчих прав та демократичних інститутів у західних країнах. Вона закінчилася регресом у 1920-х та 1930-х роках, коли посилювалися авторитарні режими.

Друга хвиля (1943 - 1962 рр.): демократизація після Другої світової війни, особливо у переможених країнах Осі та колишніх колоніях, призвела до демократичного зростання, але до 1960-х років багато з цих демократій упали під владою військових чи авторитарних режимів.

Третя хвиля (1974 - 1990-і роки): розпочавшись із «революції гвоздик» у Португалії, ця хвиля поширила демократію по всій Південній Європі, Латинській Америці, Азії та Східній Європі під впливом економічного зростання, глобального тиску та закінчення Холодної війни.

У той же час Хантінгтон виділяє два основні відкати демократії після першої та другої хвиль:

Перший відкат (1922 - 1942): стався занепад багатьох демократій, створених у першу хвилю. Починаючи з піднесення Муссоліні в Італії в 1922 році, демократичні уряди в таких країнах, як Німеччина, Іспанія та кількох країнах Східної Європи, були замінені авторитарними режимами, часто через економічну нестабільність (наприклад, Велику депресію), зростаючий націоналізм і політичний екстремізм.

Другий відкат (1958 - 1975): Після другої хвилі кілька нових демократій у Латинській Америці, Азії та Африці повернулися до авторитарного правління. Військові перевороти відбулися в таких місцях, як Бразилія, Аргентина і Пакистан, а також у африканських країнах, що набули незалежності, де демократичні інститути часто були слабкими, а соціально-політичні проблеми високими.

Причини відкатів, як і демократизації, можуть збігатися в різні періоди, так і відрізнятимуться. Загалом автор виділяє те, що в нових демократіях інститути часто бувають слабкими і не можуть впоратися з політичними конфліктами, що призводить до нестабільності та робить їх уразливими для авторитарних захоплень. Серйозні економічні спади можуть підірвати суспільну підтримку демократії, оскільки люди стають сприйнятливішими до авторитарних обіцянок стабільності та економічного відновлення. Високий рівень поділу, що часто ґрунтується на класі, етнічній приналежності чи ідеології, може ускладнити демократичне управління та посилити підтримку авторитарних рішень. Важливо наголосити в контексті роботи, що в країнах з потужними військовими силами збройні сили можуть втручатися в політику з метою «відновлення порядку», що часто призводить до військового правління. Підтримка авторитарних держав чи відсутність міжнародної підтримки демократії послабила нові демократії. Під час Холодної війни, наприклад, США, СРСР підтримували авторитарні режими, відповідні їхнім інтересам, часто в мінус для демократії. Також харизматичні чи популістські лідери найчастіше підживляли демократичні норми, концентрували владу та руйнували систему стримувань та противаг, поступово зрушуючи уряд у бік авторитаризму. (8)

Тенденції відступу демократії часто пов'язували, якщо не з третім відкатом, то затуханням третьої хвилі. Дані з таких джерел, як V-Dem та Freedom House, вказують на деякий відступ від демократії, тому точаться суперечки про серйозність цього спаду. Наприклад, хоча деякі показники вказують на зниження громадянських свобод та політичних прав, інші показують, що конкурентні вибори та змінність керівництва зберігаються, що свідчить про стійкість. Інтерпретація цих даних відрізняється: деякі дослідники стверджують, що демократія залишається відносно стабільною, тоді як інші стверджують, що спад відображає реальний ризик демократичної консолідації в усьому світі.

Стаття «Стійкість третьої хвилі демократії» критикує сприйняття широко поширеного занепаду демократії, стверджуючи натомість, що багато демократій залишаються стійкими. Чудовий успіх Третьої хвилі демократизації у 1970-1980-х роках, відзначений стабільними переходами до демократії у Південній Європі, Південній Америці та Центральній Європі, спричинив сплеск оптимізму. Однак початок XXI століття принесло з собою розворот у світогляді. Швидке розширення демократії сповільнилося і деякі регіони, особливо Китай і частини Близького Сходу, залишилися авторитарними. Багато гібридних режимів після Холодної війни повернулися до авторитаризму, тоді як кілька демократій у складних умовах, таких як Сальвадор і Малі, впали. Хоча рамки соціальних наук давно припускали, що глобальне розширення демократії може бути тимчасовим, це зрушення здивувало багатьох, хто інтерпретував його як ознаку демократичної рецесії чи авторитарного відродження.

Занепад демократії, що сприймався останніми роками, був посилений відкатом у деяких усталених демократіях (наприклад, Угорщині та Польщі) і політичними кризами в несподіваних місцях, таких як Сполучені Штати. Freedom House повідомив у 2022 році, що глобальна демократія знижувалася протягом 16 років поспіль, тоді як V-Dem Institute попередив про розростаючу хвилю «автократизації». Однак Літл і Мен оскаржують цей наратив, наголошуючи на методологічних недоліках поточних демократичних заходів, які часто спираються на суб'єктивні експертні оцінки, вразливі для упередженості. Вони стверджують, що такі оцінки, на які вплинули такі події, як вибори лідерів популістів, не завжди відображають демократичні реалії. Використовуючи більш об'єктивні дані, такі як оборот голосів виборців та поводження з журналістами, Літл і Мен виявляють, що електоральна конкурентоспроможність залишається стабільною, що говорить про те, що демократія була стійкішою, ніж прийнято вважати. Стійкість демократії ще більш помітна, враховуючи виклики, з якими вона стикається сьогодні. З піднесенням Китаю, відновленням зовнішньополітичної наполегливості Росії та внутрішньою боротьбою у західних країнах, демократія тепер діє у менш сприятливому глобальному середовищі. Однак стійкість демократії часто можна пояснити такими чинниками, як економічний розвиток, який зміцнює громадянське суспільство та розвиває державну владу, що на думку авторів ускладнює підтримку автократії. Навіть у менш розвинених державах слабкі авторитарні уряди часто мають труднощі з ефективним придушенням опозиції, як це видно на прикладі таких країн, як Україна при владі Януковича, зазначають автори. (9)

У цьому контексті Літл і Мен пропонують цінний контрапункт домінуючому наративу. Їхні висновки показують, що хоча демократія, можливо, не розширюється так різко, як під час Третьої хвилі, вона також не відступає тією мірою, якою стверджують звіти.

Ларрі Даймон використовує словосполучення «реcesія демократії», за його словами цей термін відноситься до періоду стагнації та занепаду глобального демократичного прогресу, який почався приблизно в 2006 році. Ця реcesія характеризується декількома ключовими тенденціями: не відбулося чистого розширення демократій (їх число коливалось між 114 та 119 країнами), середній рівень свободи у світі дещо погіршився, і сталося значне прискорення темпів розпаду демократії в цілому. Реcesія особливо очевидна в тому факті, що в період з 2000 по 2014 рік обрушилися 25 демократій, причому 18 з цих крахів сталися після 2005 року. Що робить цю тенденцію тривожною, то це те, що більшість цих крахів (13 з 25) були результатом зловживання обраними правителями своєю владою та підриву демократичних інститутів, а не в ході традиційних військових переворотів. Це говорить про більш тонку та підступну форму демократичного розпаду.

Даймонд виділяє кілька основних причин цієї демократичної реcesії. Найпоширенішою є те, що він називає поганим управлінням. Це проявляється насамперед через корупцію, зловживання владою та ослаблення верховенства закону. Дані, що він використовує в своїй роботі, показують, що країни постійно демонструють найгірші показники за показниками прозорості та верховенства закону, ніж по політичних правах та громадянських свободах. Ця проблема особливо гостра в таких регіонах як Африка, де багатство ресурсами часто сприяє погіршенню управління. Іншою важливою причиною є відродження та поглиблення авторитаризму, особливо у стратегічно важливих країнах, таких як Росія та Китай. Ці авторитарні режими стали більш витонченими у своїх методах контролю, використовуючи такі інструменти, як обмежувальні закони про НУО, кіберпридушення та ініціативи м'якої сили, щоб підірвати демократичні рухи та просувати власні моделі управління. Вони також стали більш скоординованими у своїх зусиллях щодо протидії демократичним нормам на міжнародному рівні.

Реcesія ще більше посилюється зниженням ефективності та впевненості у собі усталених демократій, особливо Сполучених Штатів. Даймонд стверджує, що

існує демократична дисфункція в Америці, про що свідчить політична поляризація, урядові глухі кути і зниження суспільної довіри. Це послабило здатність і готовність США просувати демократію за кордоном. Цей відступ від західного просування демократії надав сміливості автократам і знизив тиск на користь демократичних реформ у багатьох країнах. (10)

Також Даймонд вказує на структурні проблеми у багатьох демократіях, включаючи слабкі державні структури, погані економічні показники, зростаючу нерівність і нездатність ефективно управляти етнічними і релігійними розколами. Ці проблеми посилюються скороченням простору для опозиційних партій та громадянського суспільства, часто через навмисні дії чинних лідерів щодо концентрації влади та закріплення свого правління. Поєднання цих факторів створило середовище, в якому демократія все більше вразлива до ерозії та краху.

Деякі автори навпаки говорять про жорсткішу антидемократичну тенденцію. «Третя хвиля автократизації вже тут: що в ній нового?» Анни Люрманн та Стаффана І. Ліндберга, опублікована в журналі *Democratization* в 2019 році, висвітлює сплеск більш автократичної політики, що триває у світі. Автори стверджують, що ця хвиля автократизації принципово відрізняється від попередніх, оскільки вона відбувається в основному за допомогою поступових та прихованих тактик, а не переворотів чи інших раптових дій. Для подальшого вивчення цього твердження Програма Карнегі з демократії, конфліктів та управління запропонувала авторам узагальнити свої аргументи та їхні політичні наслідки, тоді як чотирьом іншим експертам було запропоновано висловити свою думку щодо статті.

У своїй оригінальній статті Люрманн і Ліндберг використали дані проекту «Різновиди демократії» V-Dem, щоб показати, що вже з 1994 року сталося 75 епізодів посилення авторитарного правління, більшість із яких торкнулися демократії. На відміну від минулих хвиль автократизації, сучасні епізоди є більш поступовими, коли демократично обрані дійові особи підривають демократію за допомогою таких тактик, як встановлення контролю за ЗМІ, обмеження громадянського суспільства та підлив органів управління виборами.

Експерти, які взяли участь в опитуванні, висловили кілька важливих ідей: Том Джеральд Дейлі відзначив детальний підхід статті, який уникає спрощених

бінарностей про стан демократії. Однак він стверджував, що аналіз можна збагатити, включивши більше юридичної науки про засоби демократичної ерозії. Кен Годфрі відзначив цінність проведеної авторами відмінності між раптовою та поступовою автократизацією, зазначивши, що повільніший темп залишає більше можливостей для демократичного опору, навіть якщо він також присипляє пильність спостерігачів. Петрова не погодилася з характеристикою авторів процесу автократизації в Центральній та Східній Європі, заявивши, що їхня концепція не відображає важливих відмінностей у темпах та методах, які використовуються урядами, наприклад, польською партією «Право і справедливість» та угорською партією «Фідес». Сенем Айдин-Дюзгіт представила докладний аналіз ситуації в Туреччині, показавши, як поступове, приховане руйнування демократії партією ПСР демонструє серйозні загрози, що створюються поступовою автократизацією. А у своїй відповіді Люрманн та Ліндберг визнали необхідність більш тісної міждисциплінарної співпраці для розуміння правових механізмів відкату демократії. Вони також погодилися з тим, що соціальні фактори, які рухають автократизацією, крім дій політичних лідерів, заслуговують на більшу увагу. (11)

Нещодавні дослідження занепаду демократії під впливом військових переворотів наголошують на складній динаміці, в якій військові втручання часто посилюють відкат демократії. Дослідження показують, що сучасні перевороти часто підривають політичні інститути та централізують владу, рухаючись до авторитаризму навіть у тих випадках, коли перевороти спочатку заявляють про відновлення чи захист демократії. Наприклад, дослідження задокументували, що нещодавні перевороти часто включають «обіцяні» виправдання, коли військові лідери заявляють, що захищатимуть демократію, але зрештою підривають демократичні інститути і натомість консолідують свою власну владу. У статті під назвою «Про демократичний відкат» Ненсі Бермео досліджує термін «демократичний відкат», підкреслюючи його широке застосування і те, як він включає різні форми урядової деградації. Вона поділяє демократичний відкат на шість основних типів: традиційні державні перевороти, «обіцяні перевороти» (коли лідери обіцяють тимчасове правління із поверненням до демократії), «виконавчі перевороти» (коли лідери демонтують демократичні інститути, щоб консолідувати владу), «виконавче посилення» (поступова консолідація виконавчої влади), маніпуляція виборами та більш тонкі форми втручання у вибори. Бермео зазначає, що хоча явні форми відступу, на зразок переворотів, стали менш поширеними, більш тонкі методи, такі як посилення впливу виконавчої влади та стратегічне маніпулювання виборами, зросли. Ці методи підтримують фасад демократії,

але ставлять під загрозу інституційні стримування та противаги, обмежують ЗМІ та пригнічують інакодумство. У статті наголошується зростаюча неоднозначність у розрізненні демократичних та авторитарних режимів через ці тонші методи. (12)

На світанку нового тисячоліття кількість спроб військових переворотів пішла на спад. Але за останні п'ять років їх кількість значно збільшилася. Інтерес викликає те, що вони сталися не тільки в недемократичних режимах, а й у країнах, які до цього тривалого часу дотримувалися демократичних практик та процедур. До того ж, якщо у 1970-ті роки перевороти здебільшого відбувалися у Південній Америці, то сьогодні вони здебільшого відбуваються в Африці. У доповіді «Африка: нещодавній сплеск військових переворотів - їх причини та наслідки для демократичного управління та християнських громад», розглядається нещодавнє зростання кількості військових переворотів у всій Африці. Аналіз передбачає, що ця хвиля військових переворотів, у тому числі в таких країнах, як Нігер та Габон, може відображати повернення до історії частих переворотів в Африці. Хоча на континенті спостерігався спад числа переворотів після 2000 року, недавні події сигналізують про відродження. У документі ця закономірність описується як тенденція, що має значні наслідки політичної стабільності континенту. У звіті визначено дві основні сили, які керують цими переворотами: внутрішні проблеми та міжнародна геополітика. Усередині країни корупція, широко поширене суспільне невдоволення та провали в управлінні створюють умови, які можуть виправдати військове втручання принаймні в очах незадоволеного населення та збройних сил. Ці проблеми посилюються міжнародними чинниками, оскільки іноземні держави, такі як Росія та Франція, мають корисливі інтереси у різних африканських країнах, іноді впливаючи чи загострюючи внутрішні конфлікти. У звіті наголошується на стратегічній участі Росії через такі структури, як група «Вагнера», особливо в регіонах, де ці держави прагнуть розширити або захистити свій вплив.

Важливим аспектом доповіді є «ефект зараження», який є противагою «улюбленої панацеї» (однієї точки зору, через яку під час хвиль демократизації демократію обирали країни для вирішення своїх проблем, в основному економічних). Ефект зараження є ситуацією, коли один успішний переворот може надихнути на аналогічні дії військових в сусідніх країнах, створюючи цикл нестабільності. Цей ефект посилюється обмеженою ефективністю регіональних організацій, таких як Африканський союз та ЕКОВАС, які щосили намагаються забезпечити дотримання жорстких санкцій або

реалізувати заходи щодо запобігання військовим переворотам. Внаслідок цього кожне нове військове втручання посилює сприйняття переворотів як життєздатного засобу захоплення влади, послаблюючи демократичну стабільність регіону.

Військові перевороти, стверджується у доповіді, глибоко підривають демократичні інститути, сприяючи авторитарному правлінню та руйнуючи основні демократичні норми, такі як поділ влади та громадянський нагляд. У багатьох випадках військові режими вдаються до репресивної тактики, обмежуючи громадянські свободи і дестабілізуючи і так крихкі структури управління. Історія показує, що режими, створені військовими інтервенціями, часто руйнують демократичні інститути, консолідуючи владу авторитарними методами і відсуваючи другого плану стримування і противаги, необхідних демократичного управління. (13) В Африці зростання кількості військових переворотів, яке спостерігалось в таких країнах, як Малі, Буркіна-Фасо та Гвінея, викликало побоювання з приводу «демократичного відкату». Наприклад, народна підтримка переворотів, спочатку спрямованих на боротьбу з корупцією та безпекою, часто слабшає, коли військові режими не відповідають стандартам управління. Дослідження ПРООН показують, що ці втручання часто спричиняють економічні спади та порушення прав людини, посилюючи політичну та соціальну нестабільність. (14) Крім того, міжнародні гравці, включаючи Росію через її групу «Вагнера», посилили свій вплив в Африці, ускладнюючи регіональні зусилля щодо відновлення демократичних норм. У глобальному масштабі військовий вплив у політиці також впливає на структури управління в таких країнах, як М'янма і Таїланд. Військові втручаються у справи громадянських інститутів, гальмуючи демократичні реформи та обмежуючи політичні свободи.

Розглядаючи у глобальному масштабі, можна виявити тенденцію збільшення мілітаризму та ролі військових поряд із повсюдним відступом демократії. Мілітаризм, що характеризується великими витратами на оборону, іноземним військовим втручанням та опорою на військові рішення, часто корелює з ослабленими демократичними нормами, такими як політичні свободи та соціальна рівність. Дослідження, Джеффри Білла зосереджене на країнах ОЕСР, наголошує на закономірності: сильно мілітаризовані держави, як правило, демонструють зниження якості демократії, тоді як менш мілітаризовані сприяють зміцненню демократій. Аналіз позиціонує мілітаризм як незалежну змінну, що впливає на демократію, залежну змінну. Результати показують чітку закономірність: країни з високим рівнем мілітаризму рідко

входять до числа найдемократичніших. Фактично, багато високо мілітаризованих країн, включаючи колишні колоніальні або нинішні «імперські» держави, займають низькі позиції щодо демократичних заходів. І навпаки, менш мілітаризовані країни часто демонструють сильніші демократичні системи. Це передбачає історичний і існуючий зв'язок між колоніалізмом, імперіалізмом та мілітаристською політикою. Подальший статистичний аналіз підтверджує ці висновки. Збільшення мілітаризму на 10 балів корелює зі зменшенням індексу демократії на 7 балів. Крім того, країни з нижчим рівнем мілітаризму демонструють позитивні демократичні результати, підкріплюючи висновок, що мілітаризм підриває демократичні цінності. Цей тонкий аналіз наголошує на необхідності усунення згубного впливу мілітаризму на глобальне демократичне управління. (15)

Спад демократій у світі та мілітаризація не обмежується якимись певними континентами чи нерозвиненими країнами. У книзі «Як помирають демократії» Стівена Левицького та Деніела Зіблатта досліджується крихка природа демократій та фактори, які можуть призвести до їхньої ерозії чи краху. Вона спирається на історичні та сучасні приклади з усього світу, щоб проілюструвати два основні способи загибелі демократій: раптові, драматичні перевороти (наприклад, військові) та поступова ерозія обраними лідерами, які підривають демократичні норми та інститути. Автори стверджують, що демократичний занепад часто починається непомітно, через юридичні засоби та маніпуляцію демократичними інститутами, що підриває їхню сутність, зберігаючи при цьому демократичний фасад. Вони виділяють попереджувальні ознаки авторитарної поведінки, такі як відкидання демократичних правил, заперечення легітимності опонентів, терпимість до насильства чи обмеження громадянських свобод.

Зосередившись на Сполучених Штатах, книга досліджує поляризацію, що зростає, ослаблення таких норм, як взаємна толерантність і поблажливість, і зростання популістських аутсайдерів, що кидають виклик традиційним політичним партіям. Автори розмірковують про президентські вибори в США 2016 року та їх наслідки для демократичного майбутнього країни, наголошуючи на уроках інших країн із захисту демократії. Вони наголошують, що протягом більшої частини XX століття демократії часто вмирали через відкрите військове втручання. Прикладами є перевороти в таких країнах, як Чилі, Аргентина, Бразилія та Туреччина. Військові перевороти історично були найпоширенішим способом демонтажу демократій, становлячи значну частку демократичних крахів за доби Холодної війни. Сьогодні ж демократії, на їхню

думку, руйнуються через дії обраних лідерів, які підривають демократичні норми та інститути, а не через пряму військову силу. Але хоча традиційні перевороти пішли на спад, автори вказують на небезпеку військового впливу в політиці, особливо коли збройні сили кооптуються або використовуються як інструмент обраними лідерами для зміцнення своєї влади. Наприклад, вони згадують про випадки, коли обрані лідери розширювали роль військових в управлінні або використовували їх проти опозиційних сил, створюючи умови для повзучого авторитаризму. Серед прикладів вони посилаються на спірне розгортання Дональдом Трампом федеральних сил під час протестів Black Lives Matter у 2020 році, яке деякі критики розглядали як спробу придушити інакодумство. (16)

Левицький та Зіблатт висловлюють занепокоєння з приводу обраних лідерів, які намагаються політизувати або значною мірою покладатися на військових, щоб залякати опонентів чи оминати демократичні процеси. Вони наголошують, що навіть у усталених демократіях надмірна опора на мілітаризм може послабити демократичні інститути та норми.

На противагу у роботі «Глобальні виклики демократії? Перспективи демократичного відкату» крім поширеного сприйняття занепаду демократії, що виявляється в маніпуляціях на виборах, маргіналізації політичних опонентів і меншин і концентрації виконавчої влади, розглядається відродження військових переворотів останніми роками, які відображають зсув назад в довгостроковому спаді. Ця тенденція знаменує собою відхід від більш тонких, поступових форм відкату, які були поширені в попередні десятиліття, про які пишуть Левицький та Зіблатт. Зростання недавніх військових втручань наголошує на крихкості демократій, у яких відсутній надійний цивільний контроль над збройними силами. Також, автори стверджують, що, коли Сполучені Штати та інші західні країни зменшують свою увагу до просування демократії за кордоном, вони навряд чи займуть позицію повного невтручання. Така політика не відповідатиме їхнім стратегічним інтересам, оскільки вона може залишити інші країни вразливими для формування союзів з їхніми супротивниками або потрапляння під їхній вплив. На думку авторів, історично, коли США віддавали пріоритет просуванню демократії у певних країнах, вони часто вдавалися до альтернативних форм політичного втручання - часто більш прихованих чи суперечливих. Ці дії включали пряму участь у закордонних виборах, підтримку військових переворотів, встановлення прозахідних диктатур та аналогічні заходи. (17)

Криза ліберальної демократії поглиблюється тим, що існуючі недемократичні режими більше не розглядають демократію як шаблон для інституційного будівництва і тому не проводять внутрішніх реформ. Такий стан справ є чимось більшим, ніж тимчасовий регрес; він сигналізує про фундаментальне зрушення у глобальному політичному розвитку. Оскільки недемократичні режими не показують навіть видимості демократичних устремлінь, вони створюють міцні альтернативні інституційні структури, які можуть існувати нескінченно. Авторитаризм у недемократичних режимах часто посилюється за рахунок поєднання структурних, інституційних та соціокультурних механізмів. Такий розвиток подій кинув виклик постулату про неминучий тріумф демократії, що склався після Холодної війни, і вимагає переоцінки того, як демократичні країни взаємодіють із альтернативними системами управління. Наслідки простягаються за межі окремих держав до самої основи міжнародного порядку, припускаючи, що майбутнє може характеризуватись постійною ідеологічною та інституційною різноманітністю, а не конвергенцією навколо демократичних норм. Ця реальність потребує детального вивчення. Виникають такі режими, де демократія існує поряд з владою військових, де перша може виступати ширмою. Такий феномен називають мілітократією.

У роботі «Авторитаризм: що всім потрібно знати» Еріка Франц розглядає авторитаризм у контексті глобальних політичних подій, виділяючи такі тенденції, як хвилі демократизації та відступу, та пояснює, як авторитарні режими впливають на глобальну стабільність, економічний розвиток та права людини. Вона розглядає загальний інструментарій авторитарних держав. Основним інструментом є те, що лідери, які мають значну народну підтримку, часто використовують свій мандат, щоб обійти систему стримувань і противаг, представляючи себе «голосом народу» проти корумпованих або неефективних еліт, що сприймаються. Народне схвалення може надати цим лідерам форму легітимності, яка дозволяє їм виправдовувати дії, що послаблюють демократію у таких системах. У міру ослаблення демократичних інституцій та консолідації влади політичною елітою авторитарна поведінка стане нормою. Згодом громадяни можуть розпочати вважати ці дії прийнятними чи неминучими, ще більше зміцнюючи владу режиму. По суті, поєднання народної підтримки лідера, стратегічного використання правових та інституційних рамок, придушення інакомислення та надання короткострокових вигод сприяє скоєнню до авторитаризму під виглядом отримання народного схвалення. Цей поступовий перехід часто залишає громадян необізнаними щодо довгострокових наслідків, а авторитаризм укорінюється міцно. (18)

Серед цього інструментарію неодмінно слід виділити сучасні сучасні комунікаційні технології, зокрема соціальні мережі, що впливають на суспільство. Наприклад, у роботі Рональда Дж. Дейберта «Перезавантаження: повернення Інтернету громадянському суспільству» автор розглядає те, як зараз інформаційні технології використовуються для контролю над суспільствами в усьому світі. Дейберт виділяє кілька «болючих істин» про соціальні мережі:

- платформи соціальних мереж використовують персональні дані для підтримки своїх бізнес-моделей, у той час як їх дизайн навмисно торкається людської психології, сприяючи формуванню залежної поведінки та сенсаційності;
- платформи посилюють поляризацію, сприяють поширенню дезінформації та підривають довіру до демократичних інституцій;
- уряди, як демократичні, так і авторитарні, а також приватні особи використовують цифрові інструменти для безпрецедентного контролю, стеження та маніпуляції. (19)

У книзі також йдеться про те, що пандемія COVID-19 посилила залежність від цих технологій, оголивши вразливість демократії і ризики, які представляє розвиток технологій для конфіденційності, безпеки та демократичних цінностей.

Підсумовуючи можливо виділити загальні характеристики нинішньої демократичної кризи або «відкату», що включають кілька взаємопов'язаних факторів: внутрішні протиріччя домінуючої моделі демократії, які оголюють її вразливості, зростаюча мілітаризація, зростання популістських рухів та підйом популістських лідерів, які кидають виклик усталеним демократичним нормам, маніпулювання медіа-ландшафтами та посилення контролю над інформаційними технологіями, посилення зовнішнього впливу та формування стратегічних альянсів, а також зміна траєкторії демократичного занепаду - від різких антидемократичних поворотів до більш тонких форм повзучого авторитаризму.

1.2 Преторіанська держава, варлордизм та феномен мілітократії.

Історія преторіанства бере початок з елітного підрозділу Римської армії - Преторіанської гвардії, яка виникла в період занепаду Римської Республіки. Римські полководці, змагаючись за політичний вплив, формували охоронні загони з гвардійців. Одним із перших це зробив Юлій Цезар. Гвардія також забезпечувала безпеку сенаторів і прокураторів. Його наступник, засновник Римської імперії Октавіан Август, перетворив гвардійців на свою особисту охорону, організувавши три когорти преторіанців, частина яких виконувала поліцейські функції на території Італії. Спочатку гвардія була створена для стабілізації Імперії, але згодом перетворилася на чинник її дестабілізації. За правління Августа преторіанці діяли під жорстким контролем, однак уже за його спадкоємця Тиберія їхній вплив значно зріс. Командувач гвардією Сеян заснував у Римі базу преторіанців, що зробило їх домінуючою силою в місті. Попри невдалу спробу змови Сеяна, їхній вплив не ослаб. Згодом преторіанці почали активно брати участь у дворових інтригах. Саме преторіанський трибун Кассій Херея організував змову проти Калігули, який образив його. Після вбивства Калігули саме преторіанці проголосили нового імператора - Клавдія. У знак подяки він щедро нагородив їх і навіть випустив монети із символами гвардії, що підкреслювало їхню вагу у Римі.

Захист імператора на пряму залежав від преторіанців, які з часом усвідомили свою силу в столиці. Структура, створена для охорони імператора та його родини, перетворилася на осередок змов і преторіанці стали відомі своєю зрадливістю. Вони зіграли ключову роль у поваленні багатьох римських імператорів. Втрата їхньої підтримки майже завжди означала кінець для слабкого правителя, наприклад, імператор Нерон наклав на себе руки після того, як преторіанці відмовилися від нього на користь Гальби, а згодом і Гальба втратив їхню прихильність, поступившись тронотом Отону, якого преторіанці проголосили імператором у своєму таборі. Але в періоди правління сильних імператорів, здатних контролювати гвардію, в історіографії майже немає даних про її діяльність. (20)

Преторіанська гвардія, будучи єдиною постійною військовою силою в Римі, забезпечувала захист від заколотів і підтримувала легітимність Сенату. Завдяки цьому вона мала можливість диктувати Сенату свого кандидата на

імператорський трон. Однак, коли провінційні армії зрозуміли, що імператора можна створювати власноруч і поза межами Рима, Сенат втратив свою роль як узаконюючого органу, а преторіанці - свій вплив. (21)

У XIX столітті термін «преторіанець» використовувався для позначення домінуючого політичного органу, який, підриваючи демократичні засади, залишав представницьким установам обмежений простір для реалізації влади. Карл Маркс описував Францію часів правління Бонапарта як «режим преторіанців». (22)

Сучасна концепція преторіанської держави сформувалася після Другої світової війни у рамках теорії модернізації. Цим терміном описували слаборозвинені держави, що перебували на етапі модернізації. У 1960-х роках Лайл Маккалістер використовував його для аналізу політичних режимів Латинської Америки, де часті військові перевороти були наслідком соціальної дезорганізації та низького професіоналізму армії. Він зазначав, що мілітаризм є проявом, а не причиною політичної нестабільності, а армія часто виконує корисні громадянські функції.

Ідеї про преторіанське суспільство розвивали Девід Раппопорт і Семюел Хантінгтон. У неопублікованій дисертації Раппопорта (1960) та його есе (1962) виділено чотири риси преторіанського суспільства:

1. Відсутність чіткого розподілу управлінських функцій.
2. Гостра боротьба за владу та ресурси.
3. Протистояння багатой меншості та бідної більшості.
4. Низька легітимність політичних інститутів та висока нестабільність. (23)

Хантінгтон називав преторіанське суспільство таким, де політична інституціоналізація нижча ніж рівень соціальної мобілізації. У такому суспільстві політичні та громадські актори не сприймають існуючі правила набуття влади як легітимні та використовують методи, за якими найбільш спеціалізовані. Військові влаштовують військові перевороти, промисловці купують владу, студенти та профспілки страйкують, клірики використовують демагогію і свій релігійний вплив для формування суспільної думки. У

преторіанському суспільстві можна зустріти всі ці форми взаємодії одночасно. Він виділяє три типи преторіанських суспільств, які залежать від рівня участі політичних груп у політиці: олігархічне, радикальне та масове. В олігархічному суспільстві провідну роль відігравали олігархи, а головну активність проявляли аграрні групи та військові. Суспільство складалося з сімей, племен і кліків, які боролися за владу та ресурси. Така модель була типовою для Латинської Америки XIX століття. З часом олігархічні преторіанські суспільства зазвичай еволюціонували в радикальні, хоча не всі радикальні системи мали олігархічне минуле. У XX столітті олігархічне преторіанство ще зберігалося в деяких країнах Латинської Америки та на Близькому Сході. Розпад Османської імперії створив вакуум легітимності й відсутність ефективних політичних інститутів, що посилювало преторіанські тенденції. Прикладом є Ірак в 1932–1958 роки, де військова еліта часто здійснювала перевороти. Лише повалення абсолютної монархії військовими змінило політичний ландшафт країни. Влада перейшла до офіцерів середньої ланки, які почали залучати до управління фахівців і чиновників, розширюючи політичну активність.

На етапі радикального преторіанства в політиці починає брати участь середній клас. На етапі ж масового преторіанства в політиці бере участь все суспільство.

Армії ж у таких суспільствах виконують різні функції залежно від етапу преторіанства. У олігархічній фазі військові звалити олігархії та монархії, щоб прокласти шлях до політики середнього класу. У радикальній фазі преторіанського суспільства армія була арбітром у цивільних відносинах. Масове преторіанство виникає, коли інституції не здатні пристосуватися до широкої участі населення в політичному житті або коли в суспільстві переважають радикальні настрої. У такому контексті головну роль відіграють соціальні класи та масові рухи, які стримують вплив військових. (24)

Концепцію преторіанської держави розвивав Амос Перлмуттер. У своїй роботі «Преторіанська держава та преторіанська армія: до таксономії цивільно-військових відносин у країнах, що розвиваються» він зазначає, що преторіанство існувало протягом усієї історії людства, але сучасний його етап характеризується активним втручанням військових у політичний процес, у якому вони можуть домінувати. У розвинених політичних системах військові або їхні прихильники беруть участь в управлінні, проте зміни у

конституційних процесах відбуваються без прямого військового втручання. У преторіанських державах, навпаки, спостерігається зростання очікувань щодо ролі військових як правлячого класу, а політичні процеси лише сприяють цьому. Громадянські інститути в таких умовах або недостатньо легітимні, або перебувають під контролем військових. Перлмуттер вважає, що преторіанські держави виникають на ранніх або середніх етапах модернізації, коли цивільні еліти не здатні узаконити себе та створити ефективні політичні інститути. Це підштовхує армію до втручання в політичне життя. Корупція, неспроможність еліт здійснювати модернізацію та створювати сучасні інститути, а також відсутність перспектив для покращення ситуації стають основними причинами виникнення преторіанства. За словами Перлмуттера, воно виникає в умовах кризи старого порядку, коли цивільний уряд заходить у глухий кут у спробах модернізації. Окрім політичних причин, він також звертає увагу на вплив самої структури армії. Її професіоналізм і інституціоналізація сприяють появі військових навчальних закладів, національних армій та військових колективів, які часто формуються раніше, ніж сучасні політичні інститути. Він зазначає, що всі військові інтервенти - це професіонали, випускники військових академій, які розглядають армію як своє головне покликання.

Перлмуттер виділяє два типи армій: «армія арбітр» та «армія правителів». Армія арбітр більш професійно орієнтована, не має власної політичної ідеології чи організації, а її участь у правлінні є тимчасовою. Така армія забезпечує передачу влади цивільному режиму. Натомість армія правителів створює власну політичну організацію, формує ідеологію та жертвує професіоналізмом задля досягнення політичних цілей. Водночас армія арбітр може перетворитися на армію правителів, якщо вважатиме, що умови для повернення цивільного управління не виконані. У деяких випадках, якщо ці умови будуть задоволені, навіть правляча військова група може передати владу цивільним. (25)

Сьогодні ж йдеться про преторіанську державу 2.0. У ряді держав, таких як Єгипет, Судан, Таїланд, М'янма та інші військові відіграють вирішальну роль в управлінні приблизно з середини минулого століття. У деяких постколоніальних державах, окрім армії, преторіанцями можуть виступати різні озброєні групування. Наприклад під час виборів у Танзанії у 2015 році та повторних виборів 2016 року проурядове мілітаризоване угруповання мазомбі здійснювало переслідування опозиції та цивільного населення. У 2020 році вони продовжили такі дії, співпрацюючи з поліцією та військовими. (26) У Гані «політичні лінчувальники», яких використовують партії для різних

політичних цілей від охорони чиновників до кримінальних злочинів, теж є своєрідними претоіранцями. (27)

Ясір Ель-Шімі у своїй дисертації «Модель преторіанських держав» досліджує концепцію преторіанства у контексті сьогодення. Він розглядає преторіанство як політичну систему, в якій військові домінують у державі, або безпосередньо керуючи, або контролюючи цивільні уряди за кулісами. Важливо відзначити, що преторіанство, на відміну від мілітократії, характеризується політичною автономією військових та їхньою здатністю замінювати чи впливати на цивільні уряди за своїм бажанням. Преторіанські армії виправдовують своє панування тим, що воно відповідає національним інтересам, і часто розглядають цивільне управління як слабке чи некомпетентне. На відміну від традиційних військових диктатур, преторіанські системи представляють військових як остаточного арбітра політичної влади, навіть якщо цивільним особам надано номінальну владу. Прикладами є Єгипет, Алжир і Пакистан. Ель-Шімі виділяє три типи преторіанських армій - правителі, які керують безпосередньо; правоохоронці, які активно контролюють та впливають на цивільні уряди; та модератори, які діють як гравці з правом вето, втручаючись лише за необхідності. Ці ролі змінюються залежно від обставин, таких як політичні кризи або ймовірні загрози військовим інтересам. Використовуючи Єгипет як основний приклад, він розглядає роль єгипетських військових під час і після Арабської весни. Втручання військових, включаючи усунення Хосні Мубарака, а потім Мохамеда Мурсі, ілюструють їхню здатність адаптуватися у захисті своїх інтересів, контролюючи політичну систему. Стаття протиставляє преторіанську модель Єгипту непреторіанським прикладам, таким як Туніс, де військові повернулися до казарм після короткої ролі в політичних переходах. (28)

Преторіанська держава 2.0 також відноситься також відноситься до явища трансформації режиму у військову систему, де армія має значний вплив на політичний, економічний та силовий апарат держави. Ця концепція оновлює традиційне розуміння преторіанства - де військові домінують в управлінні часто через перевороти - до більш нюансованої версії, де воєнний вплив інституціоналізовано та переплетено з теократичними структурами. На відміну від класичних преторіанських систем описаних раніше, які зазвичай страждають від корупції, нестабільності та військової неефективності, «преторіанство 2.0» відображає більш стійку модель. Наприклад, у контексті Ірану КВІР уникнув багатьох історичних пасток військового правління,

забезпечивши економічну самодостатність, побудувавши політичні мережі та органічно інтегрувавши свою владу в теократичне управління. Це дозволило КВІР консолідувати владу, не витісняючи відкрито духовне керівництво, створивши гібридну систему управління, яка є більш стабільною. (29)

Гегемонія військових у таких системах може виправдовуватися популізмом, створюючи наратив, який позиціонує військових як стабілізуючу силу чи зберігача національної цілісності. Наприклад, у разі Пакистану вплив військових корениться в історичних, соціально-економічних та політичних чинниках, підкріплених зовнішніми силами та укоріненою політико-економічною структурою. Ця гегемонія зберігається як через формальні інститути, так і через неформальні практики, такі як контроль над розвідувальними службами, вплив на наративи ЗМІ та участь в економічних підприємствах, які забезпечують фінансові інтереси військових. (30)

Коротше кажучи, концепція «Преторіанської держави 2.0» тут є еволюцією військового управління. Це перехід від відкритого контролю до більш складної, інституціоналізованої форми впливу. У цій ітерації військові інтегрувалися в політичні, економічні та ідеологічні рамки держави, що дозволяє їм тонко мати владу, зберігаючи при цьому фасад цивільного правління. На відміну від традиційного преторіанства, де військові режими відкрито захоплювали владу через перевороти або диктаторське правління, модель 2.0 гарантує, що військовий вплив глибоко вкорінений у структурах управління. Наприклад, у таких країнах, як Єгипет та Пакистан, військові не лише контролюють значні економічні активи та інфраструктурні проекти, а й управляють національними наративами, зображуючи себе як стабілізуючу силу. Отримуючи вигоду з глобальних криз, таких як тероризм, пандемії та війни, ці військові позиціонували себе як незамінні для національної безпеки, часто затьмарюючи ефективність цивільного уряду, уникаючи при цьому відкритої політичної конфронтації.

Цей перехід до преторіанства 2.0 відповідає ширшій тенденції зростання світового мілітаризму. У всьому світі військова міць стає пріоритетною у відповідь на геополітичну напруженість, внутрішню нестабільність та відходу від демократії як патерну державного будівництва. Відродження суперництва великих держав, особливо між Сполученими Штатами, Китаєм та Росією, призвело до гонки озброєнь та мілітаризації зовнішньої політики. Наприклад, війна в Україні та зіткнення в Південно-Китайському морі підкреслюють, як військова міць все частіше використовується як інструмент для затвердження впливу та захисту стратегічних інтересів. Водночас зростання популістських

лідерів у таких країнах, як Бразилія, Туреччина та Філіппіни, зміцнило мілітаристські ідеології. Ці лідери часто прославляють армію, вбудовуючи її у структури цивільного управління та зменшуючи систему стримувань та противаг. Більше того, ерозія багатосторонніх інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй, знизилася глобальний потенціал посередництва у суперечках чи стримування мілітаризації. За відсутності міцних міжнародних норм держави все частіше звертаються до своїх військових сил як до основного засобу вирішення як зовнішніх, так і внутрішніх проблем.

Наслідки преторіанства 2.0 та підйому світового мілітаризму глибокі: на національному рівні ці тенденції сприяють відступу від демократії, оскільки мілітаризовані держави часто придушують політичні свободи, маргіналізують громадянське суспільство та підривають верховенство закону, у глобальному масштабі мілітаризація державного управління посилює напруженість та збільшує ризик конфлікту, підриваючи спільні зусилля щодо вирішення транснаціональних проблем, таких як зміна клімату, кризи суспільної охорони здоров'я та економічна нерівність. Більше того, використання технологій у військових цілях - від кібербезпеки до мілітаризації космосу - створює нові загрози, включаючи потенціал нерегульованих конфліктів, які можуть зруйнувати громадянську інфраструктуру. Преторіанська держава 2.0 означає тонку, але глибоко укорінену форму військового впливу, яка змінює управління по всьому світу. У поєднанні з зростаючою хвилею світового мілітаризму це є серйозними проблемами для демократії та міжнародної стабільності.

У цьому контексті доцільно було б розглянути концепцію варлордизму, який був поширеною та домінуючою політичною структурою, яка формувала багато суспільств у всьому світі до появи сучасної держави як універсальної моделі. У досучасній історії правління воєначальників, або варлордів, часто оберталася навколо племінних чи родових мереж, тісно відповідаючи раннім уявленням про державність. (31)

Мартен Кімберлі у роботі «Варлордизм у порівняльній перспективі» порівнює історичні та сучасні форми варлордизму. Вона визначає варлордизм як систему, що характеризується фрагментацією влади, коли озброєні лідери беруть під контроль невеликі території за відсутності сильного центрального управління. Ці лідери діють на основі особистої харизми, заступництва та особистих інтересів, а не ідеологічних чи інституційних цілей. Такий стиль

управління призводить до розпаду згуртованих політичних та економічних систем, створюючи ковдру локалізованого, часто довільного правління. Це явище не тільки дестабілізує регіони, в яких він домінує, а й створює значні бар'єри для економічного зростання, оскільки непередбачуване оподаткування та насильство перешкоджають інвестиціям та торгівлі на великі відстані. Історичний аналіз показує, що варлордизм мав загальні характеристики за різних умов. У середньовічній Європі феодали заповнили вакуум влади, що утворився після розпаду централізованої імперської влади, встановивши локальний контроль, який тривав століттями. Аналогічно, епоха варлоридизму в республіканському Китаї почалася після падіння династії Цин, коли військові командири захопили місцеву владу і підірвали авторитет центрального уряду. В наш час громадянські війни в Сомалі та Афганістані створили родючий ґрунт для варлоридизму, коли озброєні групи використовували слабкі чи неіснуючі державні структури для домінування на території та ресурсах. В обох країнах зовнішні втручання та підтримка угруповань польових командирів ненавмисно посилили локалізовані структури влади, запобігаючи виникненню згуртованого національного управління. Робота критикує міжнародну політику, особливо політику Сполучених Штатів, яка спиралася на союзи з польовими командирами як на стратегію підтримки короткострокової стабільності чи протидії екстремізму. Така політика розглядається як контрпродуктивна, оскільки вона закріплює ті самі системи, які підривають довгострокові зусилля щодо державного будівництва. (32)

Тобто військове правління є рішенням там, де неможливо збудувати сучасну державу. Також слід сказати, що лідери країн третього світу, режими яких існують за рахунок певних ключових ресурсів, можуть отримувати субсидії від таких країн, як Росія та Китай, які забезпечують захист ключових ресурсів та/або отримують контроль над ними, внаслідок економічної експансії у разі Китаю. Вони створюють військові адміністрації, які є протопреторіанськими державами, які згодом можуть перетворитися на повноцінні преторіанські держави.

Отже, слід зазначити, що концепція «Преторіанської держави 2.0» також знаходить своє застосування у ситуаціях, коли традиційні структури управління борються або не можуть створити сучасні державні інститути, часто через залежність від ресурсів, внутрішньої нестабільності чи геополітичної динаміки. У разі військового правління може стати рішенням, пропонуючи стабільність там, де цивільне управління дало збій. Однак це

часто відбувається за рахунок демократичного розвитку, створюючи систему, в якій військові домінують у політиці та економічному житті, зміцнюючи авторитарний контроль. Росія і Китай відіграють важливу роль у розвитку цих систем, особливо в країнах, що розвиваються. Обидві країни все більше підтримують режими, що залежать від військових адміністрацій, надаючи субсидії, економічну допомогу чи пряму участь. Наприклад, Росія використовувала військові контракти та групи, такі як «Вагнер», для підтримки мілітаризованих режимів в Африці, забезпечуючи контроль над ключовими ресурсами, такими як нафта та мінерали в таких країнах, як Лівія та Центральноафриканська Республіка. Аналогічним чином, китайська ініціатива «Один пояс, один шлях» сприяє економічній експансії в країни, що багаті ресурсами розвиваються, часто погоджуючись з авторитарними лідерами для забезпечення інфраструктурних проєктів і доступу до сировини. (33) Ці втручання можуть трансформувати режими на протопреторіанські держави, закладаючи основу для повністю мілітаризованих структур управління.

Підхід Китаю також поєднує економічні стимули та інвестиції, пов'язуючи свою підтримку з контролем над критично важливими ресурсами. Встановлюючи партнерські відносини з воєнізованими державами, він забезпечує довгостроковий вплив на стратегічні активи. Це видно в країнах Африки та Азії, де уряди, що залежать від китайських кредитів та інвестицій, дедалі більше підлаштовуються під авторитарну модель управління Пекіна. Ця динаміка відбиває стратегію Росії, де контроль ресурсів та військова підтримка консолідують вплив, створюючи паралельну систему авторитаризму, підкріплену зовнішніми силами. (34)

Зрештою, ці мілітаризовані системи є значними проблемами для демократизації. Міжнародна підтримка з боку таких держав, як Китай та Росія, не лише зміцнює місцеві автократії, а й прискорює глобальне зрушення у бік авторитарного управління, підриваючи зусилля щодо створення інклюзивних демократичних державних інституцій. Економічні та стратегічні інтереси цих зовнішніх держав часто мають пріоритет над благополуччям місцевого населення, увічнюючи цикли залежності та авторитарного контролю. (35)

Але концепція преторіанської держави виходить за рамки визнаних військових режимів і включає фактичні організації влади, такі як повстанські або воєнізовані групи. Ці утворення часто функціонують як державні

структури без формального визнання, здійснюючи територіальний контроль та забезпечуючи управління. Наприклад, ІДІЛ, визнана терористичною організацією Організацією Об'єднаних Націй є прикладом сучасної форми просторової організації влади, яка кидає виклик традиційним державним нормам.

ІДІЛ діє як псевддержав, що на піку свого розвитку, контролювала значні території по всьому Іраку та Сирії. (36) Незважаючи на відсутність міжнародного визнання, їй вдалося створити військову структуру, збирати податки, регулювати торгівлю, надавати освіту, хоч і вельми ідеологічну, та забезпечувати закон та порядок на своїх територіях. Ця організаційна структура дозволила організації функціонувати як фактичній державі, пропонуючи послуги, що відображали традиційні державні функції, тоді як його збройні сили забезпечували територіальні претензії. Однак, на відміну від звичайних держав, його кордони були рухливими, обумовленими скоріше ідеологічною експансією, ніж формальною геополітикою.

Інші приклади включають такі групи, як Хезболла в Лівані та ХАМАС у Газі, які поєднують військові операції з великими мережами соціальних послуг, створюючи квазідержавні утворення. Хоча їх визнають недержавними суб'єктами, їхній вплив стирає межі між заколотом та управлінням. Такі групи часто використовують відсутність або нездатність державних інститутів консолідувати владу, заповнюючи прогалини в управлінні та підриваючи формальний державний суверенітет. (37) Ці організації кидають виклик традиційним концепціям територіальної державності, підкреслюючи мережі, ідеологічну згуртованість та функціональне управління замість формального визнання

Це передбачає, що нетрадиційні форми можуть еволюціонувати в преторіанську модель, надаючи вихід незаконним чи напівлегальним військовим організаціям до керування державними системами. Преторіанська держава може бути шаблоном для побудови організації влади для незаконних військових організацій, що не визнані ООН, але є де-факто, а також виконують функції держави. ІДІЛ - форма просторової організації влади, немає держави і кордонів, але є армія, збір податків, освіта та інші функції.

При вивченні впливу військових на державні справи все частіше трапляється термін «мілітократія». Хоча за етимологією термін буквально означає «влада військових», його використовують задля описання тих режимів, де основним методом тиску є армія, але керують країною інші групи. Режим по суті є воєнізованою бюрократією, де силовики віддають перевагу підтримці цього ж режиму. (38) Феномен мілітократії стає все більш актуальним в дискусіях про управління в африканських країнах, особливо в міру того, як військові інтервенції та гібридні політичні системи стають дедалі помітнішими. Хоча це ще не широко усталений термін, «мілітократія» зазвичай стосується уряду, де військова міць діє як домінуюча сила, часто переплетена з демократичними чи цивільними структурами. У багатьох африканських країнах роль військових в управлінні суттєво змінилася. Нещодавні перевороти в таких країнах, як Малі, Нігер та Габон, наголошують на цьому зрушенні, де військові часто виправдовують свою участь, посиляючись на корупцію чи неефективність цивільних урядів. Як уже зазначено, такі військові іноді уявляють себе як стабілізуючі сили або навіть як прихильники демократії, хоча їхня практика часто не відповідає справжнім демократичним принципам. (39)

Гібридні системи поширені в Африці, змішуючи елементи демократії з авторитарними чи мілітаристськими рисами. Деякі режими зберігають владу за рахунок міцних зв'язків між військовими елітами та політичним керівництвом, використовуючи ці відносини для придушення опозиції та консолідації контролю. У таких країнах, як Ефіопія та Зімбабве, це призвело до «електорального авторитаризму», коли вибори проводяться, але не відповідають демократичним стандартам. (40) Ця динаміка відображає ширші закономірності в африканському управлінні, де зовнішні впливи, історична збройна боротьба та внутрішній тиск формують політичні системи. Аналітики, такі як Річард Склар, зазначили, що африканські політичні системи часто є «змішаними», поєднуючи демократичні та автократичні елементи унікальними способами. (41)

У цьому контексті слід розглянути концепцію неопатримоніалізму, яка глибше допоможе зрозуміти природу гібридних режимів. Дисертаційна робота Олександра Анатолійовича Фісуна «Демократія та неопатримоніалізм у сучасних теоріях політичного розвитку» присвячена дослідженню дилеми демократії та неопатримоніалізму в контексті теорій політичного розвитку та трансформацій на прикладі пострадянських суспільств. Неопатримоніалізм визначається як форма політичної влади, за якої громадські ресурси та повноваження використовуються у приватних інтересах. Це особлива

системна структура, у якій раціонально-бюрократичні елементи сучасної державності переплітаються із традиційними механізмами влади, включаючи клієнтарно-патронажні відносини.

Основна ознака неопатримоніальних режимів - приватизація громадських функцій, де державні інституції є інструментом для особистої вигоди політичних еліт. Замість рівного доступу до влади, як у демократичних системах, встановлюються ієрархії, що базуються на лояльності та неформальних зв'язках. Фісун підкреслює, що коріння концепту неопатримоніалізму сягає класичної веберовської теорії патримоніального панування. М. Вебер описував патримоніалізм як форму влади, де імператор розпоряджається державними ресурсами як приватною власністю. Неопатримоніалізм, у свою чергу, є його модернізованою версією, адаптованою до умов сучасних суспільств, де традиційні та бюрократичні елементи співіснують та взаємодіють.

Серед ознак та механізмів неопатримоніалізму автор виділяє:

- приватизацію громадських ресурсів;
- клієнтарно-патронажні відносини;
- злиття влади та власності;
- персоналізацію влади;
- рентоорієнтовану економіку. (42)

У роботі наголошується, що дилема «демократія/неопатримоніалізм» виходить за межі стандартної дихотомії «демократія/авторитаризм». Вона дозволяє глибше зрозуміти природу гібридних режимів, де демократичні фасади співіснують із патримоніальними практиками. Неопатримоніалізм пропонує альтернативний погляд на політичний розвиток, наголошуючи на важливості неформальних інститутів та клієнтарно-перонажних мереж. У той же час, неопатримоніалізм є важливим інструментом для аналізу не лише пострадянських трансформацій, а й процесів політичного розвитку в країнах із перехідною економікою та слабкою інституційною базою.

Тут доцільно було б розглянути приклад трансформації режиму в РФ у контексті російсько-української війни. У роботі Сандіс Шрадерса та Джорджа Спенсера Террі «Парадокс влади: боротьба України, дилеми Росії та глобальні наслідки» у розділі «Від неопатримоніалізму до неопретеріанства» досліджується еволюція внутрішньої політичної структури влади в Росії, особливо під керівництвом Володимира Путіна, під час російсько-української війни. Спочатку Росія традиційно описується як неопатримоніальна держава, модель управління якої характеризується поєднанням особистого заступництва та традиційної влади. У цій системі лояльність лідеру та патрон-клієнтські мережі домінували у процесах прийняття рішень, а неформальні кліки конкурували за вплив та ресурси. Стабільність режиму значною мірою залежала від перерозподілу ренти серед еліт підтримки їхньої лояльності під час придушення інакодумства. Однак напруга тривалої війни, у поєднанні з зростаючими санкціями і внутрішнім тиском фундаментально змінили цю систему.

У розділі стверджується, що неопатримоніальна модель Росії трансформувалася в «неопреторіанську» систему, де військові та силові апарати тепер домінують в управлінні. Це зрушення було посилено війною, оскільки держава зіткнулася зі скороченням ресурсів і мала консолідувати владу, щоб підтримувати себе. Хоча Путін залишається центральною фігурою, його роль змістилася від балансу конкуруючих інтересів еліти до номінального глави, який легітимує порядок денний силових і військових фракцій. Повноваження щодо прийняття рішень все більше концентруються у Міністерстві оборони та Федеральній службі безпеки, відтісняючи інші впливові групи, такі як технократи та олігархи. Ця реконфігурація призвела до зменшення автономії невійськових еліт, чиї ролі тепер порівнюються з васалами у феодальній ієрархії, а не з незалежними суб'єктами у системі патронажу. Також розглядалась роль опозиції в цій системі. У ній висвітлюються дві критичні групи, які на практиці кидали виклик владі Кремля під час війни: ультра націоналісти, представлені такими діячами, як Ігор Гіркін, та група «Вагнера» на чолі з Євгеном Пригожіним. Обидві групи спочатку підтримували війну, але критикували режим за його невдачі та неефективність, включаючи корупцію та стратегічне невміле управління. Критика Гіркіна була спрямована на військове керівництво і, зрештою, на самого Путіна, тоді як група «Вагнера» Пригожина організувала заколот, який виявив уразливі місця режиму. Кремль відреагував на ці відкриті акти, нейтралізувавши і Гіркіна, і Пригожина, продемонструвавши свою нетерпимість до інакодумства навіть усередині воєнних фракцій. Ці події

наголосили на опорі режиму на примус і придушення для збереження своєї влади. (43)

Перехід до «неопреретеріанства» має істотні наслідки політичної траєкторії Росії. Хоча еліта військових і служб безпеки тепер має суттєву владу, довгострокова стабільність системи залишається невизначеною. Консолідація влади навколо силовиків може придушити внутрішню конкуренцію, але також збільшує ризики жорсткої, мілітаризованої держави, нездатної адаптуватися до економічного та геополітичного тиску. Крім того, відтіснення технократів та олігархів на узбіччя знижує здатність режиму керувати економікою та підтримувати соціальну стабільність, ще більше посилюючи внутрішню вразливість. Така мілітаризована система може зрештою посіяти насіння власного краху, оскільки вона стає все більш залежною від репресій та нездатною примирити конкуруючі вимоги управління, війни та економічного виживання.

Проте є альтернативний погляд, що дозволяє стверджувати, що РФ є певною мірою мілітократією. Наприклад, той факт, що громадянський економіст Андрій Білоусов, відомий своєю твердою підтримкою політики Володимира Путіна, очолив Міністерство оборони Росії. Це призначення викликає питання про стратегію виживання режиму, який, здається, все більше робить ставку на економістів, а не на представників силових структур, що забезпечують стійкість системи в умовах економічного тиску, викликаного військовими амбіціями. Можливо, це призначення пов'язане зі спробою підвищити ефективність роботи відомства, яке давно славиться корупцією та нераціональними витратами. Такий крок виглядає логічним, особливо за умов значного збільшення оборонного бюджету, що підвищує ризик нецільового використання коштів. Досвід Радянського Союзу показує, що навантаження економіки через військові витрати може призвести до катастрофічних наслідків. Варто згадати, що реальна спроба реформування Міноборони відбулася в період керівництва Анатолія Сердюкова (2007 - 2012 рр.), який, як громадянський чиновник, ініціював масштабні перетворення. Питання в тому, чи продовжить Белоусов цю реформаторську лінію, чи зосередиться на інших завданнях. (38)

Щодо контексту України, то в магістерській роботі О.О. Кукуя «Феномен мілітократії в Україні» вивчаються історичні витoki, теоретичні засади та практичні наслідки мілітократії з особливим акцентом на тому, як цей стиль

управління розвивався та діє у соціально-політичному середовищі України. Автор бачить мілітократію як систему управління у якій військові чи особи з військовим минулим домінують у державному управлінні. Вона характеризується домінуванням військових механізмів, таких як насильство, примус та командні структури над демократичними процесами та цивільним управлінням. У цій формі управління:

- законодавча та виконавча влада часто зосереджена в руках військових рад чи органів влади;
- демократичні інституції, такі як парламенти, можуть бути розпущені, конституції скасовані, а опозиційні партії чи голоси пригнічені;
- при прийнятті рішень військові цілі ставляться вище за цивільні потреби, що часто призводить до неефективності економічних та соціальних систем;
- мілітаризація поширюється на цивільні структури, причому військовослужбовці переходять на адміністративні посади, що ще більше вкорінює військову культуру та командні структури в управлінні.

У другому розділі автор заглиблюється в класифікацію політичних режимів і поміщає мілітократію до цієї структури. Він визначає мілітократію як форму управління, відмінну від традиційної демократії чи автократії, наголошуючи на наступних характеристиках:

- рішення у сфері управління значною мірою залежать від стратегічних пріоритетів оборони та безпеки;
- система стримувань і противаг слабшає в міру консолідації влади військовими;
- громадські лідери часто підпорядковуються військовій владі, а управління має тенденцію імітувати військові командні структури.

У третьому розділі подано результати соціологічного дослідження, проведеного в Україні, в якому вивчається ступінь впливу військових на державне управління та громадське сприйняття військового управління. Аналіз показує, що на 2020-й рік:

- зазначалося зростання тенденції переходу військовослужбовців на політичні та адміністративні посади.
- зросла громадська підтримка військових діячів як символів стабільності та порядку, особливо за часів національної кризи.
- були помічені побоювання щодо потенційної можливості надмірної мілітаризації підірвати демократичні норми та призвести до авторитарних тенденцій. (44)

У контексті війни ситуації погіршилася. Коли в країні вводиться військовий стан та/або вона перебуває у стані війни, частина демократичних практик та процедур заморожуються на користь національної безпеки. Було створено військово-цивільні адміністрації, що посилює контроль з боку військових органів над цивільними. Проте Україна не є мілітократією згідно з тим, як попередні автори описують мілітократію, швидше вона має мілітократичні характеристики.

Висновки до розділу 1

Глобальний відступ від демократії проявляється через зростання популізму, поляризацію та ослаблення демократичних інститутів, а також в результаті внутрішніх протиріч самої моделі ліберальної демократії. Теоретичні моделі, включаючи концепції Жака Рансьєра та Шанталь Муфф дають глибше розуміння цих протиріч. Такі явища як неліберальна демократія, слабкість демократичних інститутів у нових демократіях, і більш тонкі форми «повзучого авторитаризму» набули поширення. Особливу увагу приділено аналізу факторів, які впливають на занепад демократії, таких як маніпуляції в медіа, зміцнення автократичних режимів, економічна нестабільність і зростання нерівності. В контексті цього демократичного відкату такі феномени як преторіанська держава, варлордизм та мілітократії привертають увагу. Поняття преторіанства еволюціонувало від історичної Преторіанської гвардії Риму до сучасних політичних систем, де військові активно впливають на управління. У таких суспільствах низька легітимність цивільних інститутів та кризи модернізації сприяють домінуванню армії. Аналіз сучасних преторіанських держав, наприклад, Єгипту чи Ірану, демонструє, що преторіанство трансформувалося у більш стійкі моделі, які включають контроль військових над всіма аспектами життя. Водночас підкреслюється, як такі системи створюють альтернативу ліберальній демократії, обмежуючи участь громадянського суспільства. Важливо відмітити принципову різницю

між преторіанською державою та мілітократією. Перша виступає як військово-мілітарна організація, що фактично замінює цивільну бюрократію. Тут військові або виступають управляючими країни напрямку, або контролюють всі сфери суспільного життя і мають вирішальний вплив на політику. Мілітократія представляє собою воєнізовану бюрократію, де цивільна бюрократія і військові, над якими цивільний контроль дуже слабкий або ж його немає, мають клієнтарні зв'язки та кооперуються задля того щоб отримати вигоди. Преторіанські держави та мілітократії, будучи крайнім проявом кризи демократії, надають додатковий вимір до цього аналізу занепаду ліберальної демократії, показуючи, як слабкість політичних інститутів та невдачі демократичних урядів дозволяють військовим або іншим силовим структурам домінувати. Тенденції, описані у цих розділах, свідчать про те що, в ряді країн на сьогодні ліберальна демократія більше не є шаблоном для державного будівництва. Також була помічена похмура тенденція, що представляє собою «ефект зараження». Вона представляє собою протипадає «ефекту панацеї» - моделі, через яку пояснювались причини третьої хвилі демократизації Хантінгтоном, що полягала в тому, що країна, яка приймала демократію вирішувала за допомоги неї ряд своїх проблем, в основному економічних. «Ефект зараження» виникає, коли успішний переворот у одній країні може стимулювати аналогічні дії в сусідніх державах, провокуючи хвилю нестабільності. Такий легкий та швидкий метод набуття влади стимулює військових інших країн діяти за такими ж принципами.

РОЗДІЛ 2 МІЛІТАРИЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ КРАЇН ТА ОПИС СТАНУ КЛАСИЧНИХ ПРЕТОРІАНСЬКИХ ДЕРЖАВ.

2.1 Відхід демократії в молодих та усталених демократіях. Ріст мілітаризму в США та ЄС.

Перехід після Холодної війни завершився, поступившись місцем новому глобальному зрушенню, яке кидає виклик усталеним демократіям як усередині, так і зовні. Впевненість у демократії слабшає, і багато громадян сумніваються в її здатності служити їхнім інтересам. З 41 країни, які послідовно отримали рейтинг «Вільна» в період з 1985 по 2005 рік, 22 зазнали помітного зниження демократичних показників за останні п'ять років. Ця криза походить із змінного світового балансу сил. Індустріалізовані демократії втрачають вплив у міру того, як зростають такі країни, як Китай та Індія. Зростання Китаю особливо вражає: ВВП на душу населення збільшився у 16 разів у період із 1990 по 2017 рік. Нова хвиля глобалізації стимулювала масове створення багатства, але розподілила його вигоди нерівномірно, віддавши перевагу світовій еліті та робітникам в індустріальних країнах. Тим часом, низько- та середньокваліфіковані робітники в усталених демократіях не отримали великого приросту, оскільки стабільні робочі місця руйнуються через іноземну конкуренцію та технологічні досягнення. Ці тенденції підживлювали економічну нерівність та особисту незахищеність у Європі та

США, породжуючи гнів та занепокоєння. Політичні центристи, які домінували під час цього потрясіння, не змогли впоратися з потрясіннями, що виникли в результаті, відкривши двері для суперників як ліворуч, так і праворуч. Особливо ефективними були вкрай праві популістські рухи, які виступали за національний суверенітет, виступали проти імміграції та відкидали конституційні обмеження. Ці групи досягли успіху, експлуатуючи розчарування, об'єднуючись із правими партіями та нападаючи на інститути, покликані захищати права меншин та запобігати монополії на владу.

Антиліберальний популізм послабив демократію, підриваючи громадянські та політичні права, поляризуючи ЗМІ та заохочуючи авторитарні режими. Ворожість лідерів до преси підсилювала політичний контроль над державними мовниками також, через загрози на адрес журналістів, водночас надаючи авторитарним урядам привід для того, щоб ігнорувати критичне висвітлення того, що є «фейковими новинами». Жорстка імміграційна політика в демократичних країнах, наприклад, в Австралії, США та Італії таборів, що порушують права людини та створюють глобальний прецедент жорстокого поводження з мігрантами. Апеляції до «традиційних» національних цінностей підривають загальні права людини, дозволяючи авторитарним режимам виправдовувати свої зловживання владою. Тим часом односторонні атаки на міжнародні інститути, такі як ООН та Міжнародний Кримінальний Суд, послаблюють здатність глобальної системи стримувати авторитарні держави, такі як Китай.

Антидемократичні лідери у Центральній Європі та на Балканах продовжують підривати свободу слова, об'єднань та верховенство закону, часто виходячи за межі конституції заради консолідації влади. В Угорщині уряд прем'єр-міністра Віктора Орбана організував один із найкрутіших демократичних спадів у ЄС. Змусивши замовкнути критичні голоси у ЗМІ та громадянському суспільстві, партія Орбана «Фідес» забезпечила собі парламентську більшість у 2018 році. Незабаром після цього уряд змусив закрити Центрально-Європейський університет, витіснивши його академічну спільноту. Проте наприкінці року спалахнули масові протести проти авторитарних дій Орбана. У Польщі правляча партія «Право та справедливість» на чолі з Ярославом Качинським підірвала судову систему, щоб утвердити політичне панування. Зусилля включали примус суддів Верховного суду до відставки та просування партійного контролю за виборчими комісіями. Незалежність ЗМІ зазнала нападів по всьому регіону. Праві уряди Австрії чинили тиск на державну телерадіомовну компанію, прем'єр-міністр Чехії Андрей Бабіш використав

союзницькі ЗМІ, щоб відвернути увагу від скандалів, а словацького журналіста Ян Куцяк було вбито після викриття корупції, яка пов'язує чиновників з організованою злочинністю. На Балканах президент Сербії Олександр Вучич та президент Чорногорії Міло Джуканович централізували владу, проігнорували конституційні норми та принципи належного управління. У Туреччині одночасні парламентські та президентські вибори відбулися за умов дворічного надзвичайного стану, відзначеного тюремним ув'язненням лідерів опозиції та жорсткими обмеженнями свобод. Хоча надзвичайний стан закінчився після виборів, влада продовжила чищення та репресії щодо журналістів, громадянського суспільства та науковців. (45)

Стаття «Парадигма демократичного відкату у країнах розширеного Європейського союзу: поглиблений аналіз показників V-Dem» розглядає нюансоване та нерівномірне явище демократичного відкату у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. У статті визначається де відкат від демократії найбільш очевидний. Демократичний відкат характеризується поступовою, очолюваною державою ерозією демократичних інститутів, на відміну різких демократичних крахів, цей процес включає повільне ослаблення ключових демократичних елементів, включаючи незалежність судової системи, свободу слова, справедливість виборів і верховенство закону. Результати показують, що не всі вищезазначені країни регіону зазнають відкату демократії однаковою мірою. Польща, Угорщина, Сербія та Туреччина є яскравими прикладами відкату з різним ступенем серйозності. Наприклад, бали Угорщини як за індексом виборчої демократії, так і індексом ліберальної демократії різко знизилися з 2010 року, що збіглося з підйомом партії «Фідес». У Польщі демократична ерозія розпочалася у 2015 році при партії «Право і справедливість», особливо з атак на незалежність судової системи та свободу ЗМІ, проте демократичний занепад Польщі ще не досяг кульмінації в повному краху, на відміну від Туреччини та Сербії, де інституційний занепад та Виборчі маніпуляції призвели до гібридних режимів. (46)

Більше пильний погляд на підпоказники набору даних V-Dem виявляє різні закономірності відкату. Свобода ЗМІ та незалежність судової системи часто стають першими жертвами, за якими слідує підірив чесності виборів. У Туреччині обмеження на ЗМІ та опозицію почалися ще у 2007 році, за якими пішли масові арешти журналістів та значне зниження прозорості виборів після 2014 року. У Сербії відкат від демократії був викликаний адміністраціями, що змінювали одна одну, які послаблювали незалежність судової системи і

маніпулювали виборами. У той час як Угорщина та Польща поділяють схожу траєкторію, досвід Сербії та Туреччини відображає глибші структурні проблеми та меншу інституційну стійкість.

Проте відкат демократії цими державами не обмежується. Проблеми кореняться набагато глибше. Лідер трансатлантичної демократії - Німеччина також зіткнулася з подібною кризою. Протягом десятиліть після возз'єднання Німеччина вважалася зразковою демократією, яка надихала як старі демократії, такі як США, так і нові демократії в Центральній та Східній Європі. Завдяки своїм фондам та інститутам Німеччина позиціонувала себе як глобального захисника демократії, ділячись уроками своєї історії двох диктатур - нацистської та комуністичної - щодо побудови міцної демократичної системи. Проте нещодавні вибори у Тюрингії та Саксонії кидають виклик двом ключовим припущенням: що німці задоволені своєю демократією та що возз'єднання Сходу та Заходу було успішним. Голосування за екстремістські партії, такі як вкрай права Альтернатива для Німеччини та лівий Alliance Sahra Wagenknecht, відбиває широко поширене розчарування. Аналогічні тенденції очікуються на майбутніх виборах у Бранденбурзі. Східні німці не довіряють політичному істеблішменту, звинувачуючи основні партії в ігноруванні таких питань, як масова імміграція, економічні труднощі та особиста незахищеність. Альтернатива для Німеччини і BSW, які вважаються ближчими до народу, виступають проти підтримки Німеччиною України, апелюючи до проросійських настроїв та антивоєнних позицій. BSW також включила до своєї платформи антиізраїльську риторику, викликаючи у пам'яті колишню політику Східної Німеччини.

Громадське невдоволення демократією у Німеччині посилюється. Дослідження Фонду Фрідріха Еберта 2023 показало, що 51,3% німців незадоволені своєю демократією, а 17,2% вкрай незадоволені. Невдоволення вище Сході (66%, 24% дуже незадоволені), ніж Заході (47,4%). Невдоволення також більш виражене серед нижчих соціально-економічних груп та людей з низьким рівнем освіти. Німці називають невиконані передвиборчі обіцянки (81,7%) та неправомірний вплив груп інтересів (70,4%) ключовими проблемами. Багато хто віддає перевагу прямій демократії (41,1%) порівняно з нинішньою представницькою моделлю (24,5%). Рішення з таких важливих питань, як імміграція, євро та політика COVID без участі громадськості підживлюють заклики до реформ.

Фізичне насильство проти політиків також різко зросло: 2023 року було скоєно близько 5400 нападів, що на 29% більше, ніж попереднього року. У той час як політики з Партії зелених зіткнулися з найбільшою кількістю нападів (1219), представники Альтернатива для Німеччини (478) та інших партій також зазнали значних загроз, що підкреслює зростаючу політичну напруженість. Зростаюча недовіра, посилення екстремізму та політичне насильство підкреслюють серйозну кризу німецької демократії, виявляючи нагальні проблеми для її лідерів та інститутів. (47) Таке зростання насильства і недовіри до демократичних інститутів і практик характерне для того, що Хантінгтон називав преторіанським суспільством, яким Німеччина була за Веймарської республіки. І хоча у чистому значенні її важко назвати такою, ці закономірності відбивають похмуру тенденцію преспектив демократії як у Німеччині, і у всьому світі.

Євроскептична, антиіммігрантська та націоналістична платформа Альтернативи для Німеччини включає ворожість до НАТО та союз з авторитарними режимами, такими як Росія та Китай. Її зовнішньополітичний порядок денний виступає за скорочення військової допомоги Україні, скасування санкцій проти Росії та дистанціювання Німеччини від альянсів під керівництвом США, що підриває європейську стабільність та трансатлантичне партнерство. Якщо Альтернатива для Німеччини матиме значний вплив у Бундестазі, вона може перешкодити наданню допомоги Україні, порушити процес прийняття рішень ЄС та послабити стримуючу позицію НАТО. Усередині країни Альтернатива для Німеччини має вигоду з розчарувань щодо міграції, економічної нестабільності та скептицизму щодо підтримки Німеччиною України, другого за величиною отримувача військової допомоги країни. Її націоналістична риторика відкидає НАТО та ЄС як загрозу суверенітету. Німецьке внутрішнє розвідувальне управління класифікує її молодіжне крило як екстремістське, посиляючись на розпалювання ненависті та зв'язку з вкрай правим насильством. Бачення Альтернативи для Німеччини виходить за рамки Німеччини, виступаючи за виведення американських військ, демонтаж єврозони та тісніше зближення з Росією та Китаєм. Її лідери просувають політику, яка ставить під сумнів зобов'язання НАТО щодо колективної оборони та критикує гарантії безпеки США. Ці позиції у поєднанні з економічними зв'язками з авторитарними режимами загрожують згуртованості західних альянсів. Хоча навряд чи Альтернатива для Німеччини керуватиме на національному рівні в найближчому майбутньому, її вплив змінює німецьку та європейську політику. (48) Вона чинить тиск на правлячу коаліцію, перешкоджає ухваленню рішень та нормалізує націоналістичну політику. Її піднесення відображає ширшу європейську тенденцію вкрай

правих рухів, що кидають виклик стабільності демократичних інституцій та трансатлантичного альянсу. Ставки для глобальної безпеки та співпраці величезні.

Підйом вкрай правих по всій Європі є глибоким і багатограним явищем, яке знаменує значні зрушення в політичній динаміці регіону. Історично праві ідеології були значною мірою дискредитовані після Другої світової війни через те, що їх асоціювали з фашистами та нацистами. У результаті післявоєнного політичного ландшафту Європи домінувало суперництво між лівими рухами, які виступали за соціальну справедливість і права трудящих, і центристськими партіями, які зосередилися на відновленні розореного війною континенту за допомогою демократичного капіталізму. Ця двоїстість створила стабільну політичну структуру на кілька десятиліть. Однак наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть ця стабільність була підірвана через економічну стагнацію, культурні тривоги та передбачувані невдачі традиційних політичних партій у вирішенні сучасних проблем. У цьому контексті вкрай праві відродилися, позиціонуючи себе як силу, здатну вирішувати проблеми розчарованих виборців. Одним з основних факторів, що сприяли відродженню вкрай правих, є економічна стагнація та нерівність у Європейському Союзі. Фінансова криза 2008 року стала поворотним моментом, оголивши системні недоліки у світовій фінансовій системі та непропорційно вплинувши на групи населення із середнім та низьким доходом у Європі. Заходи жорсткої економії, що послідували за цим у багатьох країнах ЄС, часто запропоновані наднаціональними інститутами, загострили почуття економічної незахищеності та розчарування у традиційних політичних елітах. (49) Ця політика, яка сприймається як сприятлива корпоративним інтересам на шкоду добробуту пересічних громадян, створила благодатний ґрунт для популістських правих партій, щоб позиціонувати себе як поборників економічної справедливості, хоч і оформлений у націоналістичних термінах. Вони ефективно використовували суспільний гнів, представляючи глобалізацію, міграцію та бюрократію ЄС як загрози національним економікам, використовуючи широко поширене невдоволення.

Занепад політичних лівих також став вирішальним чинником підйому вкрай правих. Колись будучи авангардом інтересів робітничого класу, ліві партії у багатьох європейських країнах почали переходити до центристської чи неоліберальної економічної політики наприкінці ХХ століття. (50) Ця трансформація, хоч і була спрямована на розширення їхньої привабливості, відштовхнула значну частину їхньої традиційної електоральної бази. В

результаті багато виборців робітничого класу, почуваючись кинутими лівими, звернулися до правих популістських партій, які вирішують свої економічні проблеми через призму національного суверенітету та ідентичності. Цей зсув підкреслює нездатність лівих адаптуватися до мінливих економічних та культурних умов, залишаючи вакуум, який вкрай праві швидко заповнили обіцянками відновити національну гордість та економічну автономію.

Імміграція зіграла особливо поляризуючу роль у підйомі вкрай правих. Кризи біженців 2010-х років, викликані конфліктами на Близькому Сході та Північній Африці, призвели до того, що мільйони мігрантів прибули до Європи, що посилює дебати з питань інтеграції, культурної ідентичності та національної безпеки. Праві партії з усього континенту отримали вигоду з цих дебатів, представивши імміграцію як загрозу як економічній стабільності, так і культурній згуртованості. (51) Вони успішно пов'язали імміграцію з такими проблемами, як безробіття, злочинність та тероризм, створивши наратив, який знаходить відгук у виборців, які відчують, що їхній спосіб життя під загрозою. Ця риторика виявилася особливо ефективною у країнах, де економічна стагнація посилює конкуренцію за ресурси та робочі місця, ще більше підігриваючи ксенофобські настрої та стимулюючи підтримку жорсткої імміграційної політики.

Піднесення вкрай правих також тісно пов'язане з появою популістських наративів, які кидають виклик традиційному політичному істеблішменту. На відміну від правих рухів початку ХХ століття, сьогодні вкрай праві адаптувалися до цифрової доби, використовуючи платформи соціальних мереж для посилення своєї повістки та зв'язку з розчарованими виборцями. Їх популістський підхід не лише критикує внутрішні політичні структури, а й націлюється на наднаціональні інституції, такі як ЄС, які зображуються як такі, що підривають національний суверенітет. Підкреслюючи такі теми, як відновлення національної слави та захист традиційних цінностей, вкрай праві зуміли згуртувати різноманітну коаліцію прихильників, від сільських виборців та робітничого класу до сегментів середнього класу, розчарованих статус-кво, включаючи сюди економічну стагнацію, культурні тривоги та сприйнятливую неефективність традиційних політичних партій. (52) Вирішуючи ці проблеми через призму популізму та націоналізму, вкрай праві зуміли змінити політичний ландшафт, кинувши виклик як лівим, так і центру. Ця тенденція є суттєвим викликом ідеалам ліберальної демократії та основоположним принципам Європейського Союзу.

Найстаріша демократія Європи, демократія першої хвилі - Британія, також має гострі проблеми. У доповіді «Демократія Великобританії під тиском: відкат демократії та її зміцнення у 2019–2023 роках», автором якої є професор Тобі С. Джеймс, розглядається занепад демократії у Великобританії з 2019 по 2023 рік. У ньому висвітлюються проблеми демократичної цілісності та визначено п'ять ключових проблемних областей: виборча цілісність, конституційний захист, можливості участі, дорадчі процеси та доступність освітніх та економічних ресурсів.

Доповідь починається з того, що у Британії виборча чесність була підірвана такими заходами, як Закон про вибори 2022 року, який запровадив обмежувальні вимоги до посвідчення особи виборців та послабив незалежність Виборчої комісії. Неупередженість ЗМІ перебуває під загрозою через високу концентрацію ринку, скорочення місцевої журналістики та сумнівні призначення у громадському мовленні. Законопроект про безпеку в Інтернеті викликає занепокоєння щодо потенційних обмежень свободи слова. Паралельно з цим «темні гроші» у політиці та недостатні реформи у реєстрації виборців посилюють демократичні слабкості. Конституційний захист також було порушено. Гучні порушення етичних стандартів у державних установах, обмеження судової незалежності та закони, що обмежують права на протест, підірвали довіру до інститутів. Відсутність кодифікованої конституції робить Великобританію вразливою для зловживань виконавчої влади, що ще більше підриває політичні правничий та стримує владу. Участь у демократії залишається обмеженою. У той час як вибори керівництва та референдуми надають деякі можливості для взаємодії, централізоване прийняття рішень у Вестмінстері обмежує справжню місцеву участь. Спроби делегувати повноваження були переважно символічними, з невеликим реальним впливом на розширення прав та можливостей спільнот. Тим часом використання державних коштів для політичної вигоди підриває довіру. Дорадчі процеси, такі як парламентські дебати та громадські консультації, наражаються на ризик. Законодавство часто приймається поспіхом, що знижує можливості для осмисленого контролю. Дезінформація у соціальних мережах, прискорена політика та обмежені збори громадян перешкоджають участі громадськості у прийнятті рішень. Незважаючи на деякі перспективні пілотні проекти, дорадча демократія залишається недостатньо використаною. Освітня та економічна нерівність є суттєвими перешкодами для демократичної участі. Пандемія посилила нерівність у освіті та рівні життя, причому маргіналізовані спільноти постраждали непропорційно сильно. Відсутність широкої демократичної освіти у школах залишає громадян погано підготовленими до політичної участі. Економічний тиск, включаючи кризу вартості життя, посилює ці

проблеми, тоді як культурні проблеми, такі як расизм, женоненависництво та гомофобія, ще більше підривають згуртоване демократичне суспільство. (53)

На виборах до Європейського Парламенту успіхи здобули вкрай праві фракції, включаючи Європейських консерваторів та реформістів та більш радикальну «Ідентичність і демократія». Популістські чи вкрай праві партії очолили опитування у Франції, Італії, Австрії, Угорщині та Словаччині, а також посіли міцні другі місця у Німеччині, Польщі та Нідерландах. У Франції партія Марін Ле Пен «Національне об'єднання» набрала понад 30% голосів, удвічі перевершивши партію Макрона «Відродження». Цей результат призвів до того, що Макрон оголосив позачергові парламентські вибори, підвищивши можливість співпраці з вкрай правим прем'єр-міністром. Новий лівопопулістський альянс «Сахра Вагенкнехт» увійшов до Європейського парламенту із 6%. Незважаючи на прогнози, успіхи вкрай правих були помірними. Центристи зберігають незначну більшість, хоча їхня частка трохи зменшилася. Партія європейських консерваторів та реформістів отримала чотири місця (73), а Ідентичність та демократія додала дев'ять (58). Зелені втратили 18 місць, знизившись до 53. Явка склала 51%, що трохи вище, ніж у 2019 році. Правоцентристська Європейська народна партія залишається найбільшою групою зі 189 місцями, за нею йдуть соціал-демократи (135) та Renew (79). Проте жорсткіша позиція Європейської народної партії з питань міграції та зеленої політики може ускладнити її співпрацю з Прогресивним альянсом соціалістів та демократів. Дехто припускає, що Європейська народна партія може співпрацювати з Партією європейських консерваторів і реформістів з ключових питань, що підвищить значущість вкрай правих.

Спроби об'єднати Партію європейських консерваторів та реформістів та Ідентичність та демократія можуть зробити вкрай праву фракцію третьою за величиною. Однак внутрішня напруженість зберігається, особливо з німецькою Альтернативою для Німеччини, яка була виключена з Ідентичність та демократія перед виборами. Прем'єр-міністр Італії Джорджія Мелоні (Партія європейських консерваторів та реформістів) виступає за більш тісне співробітництво між Партією європейських консерваторів та реформістів, «Ідентичність та демократія» та Європейською народною партією, що може змінити європейську політику. (54)

Хоча це і не сейсмічний зсув, результати підкреслюють зростаючу роль вкрай правих, особливо у Франції, Німеччині та під керівництвом Мелоні в Італії.

Вибори оголюють внутрішню напруженість та кидають виклик франко-німецькій осі, критично важливій для розробки політики ЄС.

Але рушійною силою цієї глобальної ерозії демократії є різкий і тривожний занепад демократичних практик Сполучених Штатів, які Economist Intelligence Unit тепер класифікує як «недосконалу демократію». Західна Європа також бореться з демократичними проблемами, що кореняться у зниженні самобутності, креативності та чуйності її основних політичних партій. США, як і Західна Європа стикаються з аналогічним тиском - економічними потрясіннями, нерівністю, імміграційною напруженістю, поділом ідентичності і посиленням впливу соціальних мереж, але досвід США розгортається по іншій траєкторії. У Сполучених Штатах партійна поляризація була перетворена на зброю демагогічними силами, спускаючись спіраллю вниз способами, порівнянними з демократичними відкатами, що спостерігаються в Угорщині, Польщі та Туреччині. Як зазначають Дженніфер Маккой та Мурат Сомер, така поляризація створює глибокий суспільний розкол, сприяючи мисленню «ми проти них», яке руйнує наскрізні соціальні зв'язки, необхідні для здорової демократії. Коли групова лояльність зміцнюється, взаємна повага і терпимість поступаються місцем недовірі, забобонам і ворожості. Кожна політична фракція починає сприймати іншу як екзистенційну загрозу, підриваючи повагу до демократичних норм та правил. Вільям Галстон підкреслює, як ці проблеми посилюються напруженістю, властивою ліберальній демократії: прагнення згуртованих співтовариств стикається з індивідуалізмом, прагнення рівності конфліктує із прагненням статусу, а святкування різноманітності суперечить прагненню до єдності. Йдеться не лише про політичну поведінку; тривожні зміни у суспільних настроях також ведуть Сполучені Штати до конституційної кризи. Двопартійний консенсус з основних питань значно зник. Опитування Pew, проведене в жовтні 2020 року, показало, що близько 80% виборців в обох партіях вважають, що їхні розбіжності кореняться в фундаментальних американських цінностях, тоді як майже 90% побоюються, що перемога протилежної партії завдасть «тривалої шкоди» країні. До лютого 2021 року ці розбіжності поширилися і на легітимність президентських виборів 2020 року, причому більшість республіканців і деякі демократи, вірили у широко поширене шахрайство на виборах. Вражаюче, але майже 30% американців, включаючи 39% республіканців, висловили готовність використати насильство для «захисту Америки», якщо обрані лідери не вдадуться до жодних дій. Посилюючи ці проблеми, дедалі більше політиків США відмовляються від демократичних норм у своєму прагненні до влади. Спроби зміцнити домінування партії - через обмеження голосування, політизований

нагляд за виборами та агресивний джеррімендеринг - загрожують основоположному демократичному принципу чесної конкуренції. Навіть після атаки на Капітолій США 6 січня багато американців, як і раніше, не бажають протистояти руйнуванню основного консенсусу, який підтримує демократію. Роберт А. Даль назвав цей консенсус «системою взаємної безпеки», де політичні конкуренти зобов'язуються терпіти один одного та дотримуватись демократичних правил. (55) Важливо зазначити, що політична боротьба набуває гострих форм, де проти кандидатів в змагальних виборах використовуються судові переслідування або риторику, що мобілізує людей на насильство проти діючої влади. Тобто за логікою Ранс'єра такі закономірності не вважаються демократичними і взагалі політичними.

Кожен великий учений у галузі демократії наголошує на важливості трьох принципів: визнання легітимності політичних суперників, віра в те, що вони не зруйнують демократичні інститути, якщо прийдуть до влади, та повага до результатів чесних виборів. Стівен Левітські та Деніел Зіблатт додають, що демократія також вимагає «взаємної терпимості» та «витримки» - стриманості у використанні влади та поваги до неписаних норм демократії. У міру того, як ці принципи в США погіршуються, демократія країни деконсолідується, наражаючи її на серйозний ризик краху під час президентських виборів.

Також загрозою демократії в США є зростання впливу виконавчої гілки влади за рахунок інших двох гілок. Зміцнення ролі виконавчої влади у системі поділу влади багато в чому пов'язане з партійною боротьбою та відмовою Конгресу від своїх повноважень. Політолог Джеффри Туліс із Техаського університету в Остіні зазначає, що проблеми «імперського президентства» та зростаючого міжпартійного конфлікту виникають через небажання Конгресу повною мірою використовувати свої конституційні можливості та нести на собі відповідальність. На перший погляд, може здатися, що президентська влада є надмірною. Проте, за словами Туліса, насправді президенти стали суворіше дотримуватися своїх обов'язків, тоді як Конгрес нехтує багатьма своїми функціями, створюючи вакуум влади, який заповнюють глави держави. Прикладом є процес призначення суддів. Якщо протягом останніх десятиліть Конгрес здебільшого підтримує вибір президента щодо кандидатів до Верховного суду, то у XIX столітті приблизно третина кандидатур відхилялася. Сьогодні Конгрес рідко заперечує через судову філософію номінанта, зосереджуючи більше на таких причинах, як скандали. (56)

Серйозною загрозою принципу поділу влади є внутрішні суди урядових агенцій. Вони застосовують процедуру, відому як «рішення агентства», яка дозволяє їм самостійно карати осіб за порушення своїх правил, не залучаючи Конгрес. При цьому розгляд справ відбувається в їх квазі-судових органах, які функціонують за межами судової системи. Адвокат Тихоокеанського юридичного фонду Аді Дінар звертає увагу на небезпеку таких внутрішніх трибуналів. На відміну від звичайних судів, вони не зобов'язані дотримуватись установлених процедурних норм та правил доведення. Більше того, агентства самі визначають правила, які часто працюють на їхню користь і ставлять обвинувачених у не вигідне становище. До того ж ці правила нерідко залишаються нечіткими, адже посадова особа, яка проводитиме слухання, має право змінювати їх на власний розсуд. (57)

Характерною рисою цього демократичного відкату в усьому світі є зростаюча мілітаризація. У США є суворий цивільний контроль над військовим сектором, але водночас такі структури, як Національна гвардія, використовуються у політичній сфері. Крім того, у США відбувся процес мілітаризації поліції. Це включає придбання військової техніки, такої як бронетехніка та великокаліберна зброя, яка часто фінансується через такі програми, як програма 1033 Міністерства оборони (58), яка передає надлишки військової техніки правоохоронним органам. Ця тенденція викликала занепокоєння з приводу ерозії демократичних норм, оскільки важкоозброєні поліцейські сили все частіше розгортаються під час протестів та цивільних заворушень, стираючи кордони між військовою та цивільною поліцією. Така мілітаризація може підірвати суспільну довіру, посилити напруженість та сприяти сприйняттю правоохоронних органів як окупаційних сил, а не як орієнтованого на суспільство інституту.

Можливість «федералізації» Національної гвардії президентом США знову привернула увагу через напруженість на південному кордоні і політичні обіцянки. Це питання обертається навколо правових та історичних рамок, що регулюють такі повноваження, та їх наслідків для динаміки влади на рівні штату та федерального уряду. Нещодавня суперечка в Ігл-Пасс, штат Техас, підкреслила цю напруженість, коли влада Техасу встановила загородження на річці Ріо-Гранде. Незважаючи на федеральну протидію та юридичні проблеми, Верховний суд дозволив зберегти загородження, що загострило політичні та правові конфлікти. Губернатор Техасу Грег Ебботт затвердив повноваження штату щодо безпеки кордонів, що викликало заклики деяких демократів до

президента Байдена федералізувати Національну гвардію Техасу, що може поглибити політичні розбіжності.

Історично внутрішнє використання військових сил обмежувалося надзвичайними обставинами, які регулюються такими законами, як Закон про повстання. Хоча Національна гвардія в першу чергу підтримує державні функції, вона може служити під федеральним управлінням у певних сценаріях, таких як придушення заворушень або безпека кордонів. Закон про повстання, прийнятий у 1792 році, надає президенту широкі повноваження щодо розгортання військ усередині країни, хоча його використання несе у собі значні політичні та суспільні ризики. Роль Гвардії у внутрішніх справах зазнала змін: від допомоги правоохоронним органам після Громадянської війни до підтримки ліквідації наслідків стихійних лих та забезпечення безпеки кордонів. Нещодавні дебати включають пропозиції Дональда Трампа про агресивне використання військових сил для забезпечення безпеки кордонів та вирішення інших внутрішніх проблем, що спричиняє побоювання з приводу перенапруги. (59) Аналогічним чином, минулі випадки, такі як реагування на протести, пандемії та стихійні лиха, підкреслюють тонкий баланс між федеральним та державним контролем над військовими ресурсами, особливо в умовах відступаючої демократії.

Велику роль мілітаризації як самих США, так і всього світу грає американський ВПК. У статті Скотта Тернера під назвою «Військово-промисловий-академічний-політичний-науковий комплекс» звертається увага на попередження Дуайта Ейзенхауера у своєму прощальному зверненні 1961 року, коли президент застеріг від зростаючого впливу військово-промислового комплексу, заявивши, що невинуватна влада в руках оборонних підрядників та урядовців може затьмарити національні інтереси. Ця фраза стала гаслом протестних рухів 1960-х років, символізуючи тісні зв'язки між урядом та промисловістю, часто за рахунок громадськості. Попередження Ейзенхауера поширювалося на військових підрядників, він також передбачав ризики появи «науково-технічної еліти» під впливом федерального фінансування. Він висловив стурбованість тим, що урядові контракти та фінансування можуть замінити інтелектуальну цікавість фінансовими стимулами, підриваючи незалежність та цілісність наукових досліджень. Сенатор Вільям Фулбрайт пізніше розширив цю ідею, ввівши термін «військово-промислово-академічний комплекс», критикуючи мілітаризацію академічних досліджень та їхню залежність від федеральних грошей. Сьогодні побоювання Ейзенхауера, схоже, справдилися. Потужна науково-технічна еліта має

значний вплив, часто під виглядом науки. Ця еліта, підтримувана величезним федеральним фінансуванням, що тепер перевищує 50 мільярдів доларів на рік, сприяла формуванню політизованого та партійного дослідницького середовища. Критики стверджують, що ці вкорінені інтереси ставлять свої порядок денний вище за об'єктивне прагнення до знань, а університети та промисловість формують партнерства з урядом, які іноді затьмарюють права особистості. (60) Широке занепокоєння Ейзенхауера щодо урядово-корпоративно-академічних альянсів знаходить відгук сьогодні, оскільки ця співпраця нагадує корпоративні структури, де домінують колективні інтереси. Незважаючи на його попередження, розширення цього «військово-промислово-академічно-науково-політичного комплексу» продовжується, порушуючи питання про баланс сил та майбутнє незалежних інновацій та досліджень.

Слід зазначити, що загроза з боку Китаю та Росії змушує розвинені країни покладатися на США та їх ВПК для своєї безпеки. Як відомо, США покривають більшу частину витрат на НАТО (від 15% до 22%), (61) а замовлення американському ВПК досягли значних цифр, особливо після вторгнення РФ в Україну. 2023 рік став роком історичного максимуму продажу зброї американським ВПК, за даними Держдепартаменту доходи від продажу зброї склали 238 мільярдів доларів. (62) А такі розвинені країни, як Ізраїль та Японія, фактично залежні від американської військової підтримки.

Хоча зростання впливу ВПК США було довгостроковим, поворотним моментом були теракти 11 вересня 2001-го. У документі «Військово-промисловий комплекс та військові витрати США після 11 вересня» Рональда Кокса розглядається всепроникаючий вплив військово-промислового комплексу на військові витрати та зовнішню політику США в епоху після 11 вересня. У ньому підкреслюється взаємопов'язана роль військових підрядників, урядових установ та політичних організацій у формуванні сприйняття загроз безпеці та обґрунтуванні великих витрат на оборону. Аналіз контекстуалізує ці події у межах історичних моделей мілітаризації, досліджуючи як економічні, і політичні чинники, які підтримують високі рівні військових інвестицій. Кокс визначає атаки 11 вересня як критичний момент, який дозволив ВПК ще більше консолідувати свій вплив. Після цього зовнішня політика США повернулася у бік «глобальної війни з терором», націленої як на державних, так і недержавних суб'єктів. Політичні рамки, такі як «Доктрина ізгоїв», розроблені в період після Холодної війни, були перепрофільовані для

виправдання військових інтервенцій в Іраку та Афганістані. Ці рамки підкреслювали небезпеки, що походять від держав-ізоїв і терористичних мереж, що дозволяло розширювати великомасштабні системи озброєнь, спочатку розроблені для противників в Холодній війні. Розповідь про глобальну загрозу, що зберігається, забезпечила суспільну і політичну підтримку надійних військових витрат. ВПК відіграв ключову роль у збереженні цих закономірностей, використовуючи свої вкорінені позиції для опори значним скороченням військового бюджету навіть під час економічних криз, таких як фінансова криза 2008 року. (63)

На зорі тисячоліття такі події розглядалися як невдалі спроби американської еліти в особі неоконів утримати глобальну владу, оскільки після розпаду Радянського Союзу очікувалося, що Європейський Союз перетвориться на автономного від США актора на міжнародній арені, а інтервенції в Ірак та Афганістан розглядалися як «Мачо- мілітаризм Буша», який полягав у спробі залякати світ силою, пише Валлерстайн. (64) Вважалося, що ЄС отримає стратегічну автономію і відповідатиме за регіональну безпеку без допомоги США, а Німеччина поверне собі лідируючі позиції в Європі. Проте цього, по суті, не сталося. Військові бюджети залишалися надто низькими, а політика ЄС зосереджувалась на економічних, гуманітарних, кліматичних та інших проблемах. Після вторгнення Росії в Україну у 2022 р. Європейський Союз здійснив велике зрушення у бік мілітаризації та геополітичної ролі, що стало сигналом відходу від його колишньої громадянської та нормативної ідентичності влади. Нейтральні позиції зійшли нанівець, витрати на оборону різко зросли, і ЄС безпосередньо фінансував Україну мільярдами доларів у вигляді допомоги та зброї. Вперше він запустив стратегію оборонної промисловості, віддавши пріоритет військовому розвитку, порівняно з попередніми фокусами, такими як кліматичні ініціативи. Цей зсув був викликаний внутрішнім та зовнішнім тиском, включаючи прагнення ЄС до стратегічної автономії та відповідність цілям НАТО. Історичні договори, такі як Маастрихтський та Лісабонський, заклали основу для оборонної співпраці ЄС, але нещодавні ініціативи, такі як Європейський оборонний фонд (EDF) та Постійна структурована співпраця (PESCO), значно збільшили військові витрати та координацію. Виробники зброї знайшли нові можливості, отримуючи вигоду зі збільшених бюджетів та доступу до фінансових програм. Зростання мілітаризації ЄС відображається в його зовнішній політиці тим, що такі агентства, як Frontex, і такі програми, як European Peace Facility, розширили військові цілі до контролю кордонів та інтервенцій у нестабільних регіонах, ще більше прив'язуючи політику ЄС до геополітичних стратегій. Ці

зусилля відповідають інтересам Вашингтона, особливо у протидії Росії та стримуванні Китаю, що призводить до критики зростаючого атлантизму ЄС та зменшення його автономії. Але незважаючи на такі амбіції щодо єдиної оборонної політики, мілітаризація ЄС викликала стурбованість щодо її потенційних витрат для державних служб та добробуту. Стверджується, що ця траєкторія може поглибити зв'язки із військово-промисловим комплексом США, а не сприяти незалежній європейській могутності. (65)

Водночас внутрішні суперечності прагненням ЄС до мілітаризації викликали низку побоювань. Однією з основних проблем є відсутність прозорості та парламентського контролю над ключовими військовими ініціативами, такими як Європейський оборонний фонд та Постійна структурована співпраця. На відміну від інших програм фінансування ЄС, Європейський оборонний фонд підлягає обмеженому контролю Європейського парламенту. Звичайні механізми демократичного нагляду, такі як парламентський вплив на річні робочі програми та бюджетні рішення, оминають правила вилучення. У результаті держави-члени та інститути ЄС, зокрема Європейська комісія, мають значні повноваження спрямовувати кошти на військові проекти без адекватної парламентської участі чи підзвітності. Постійне структуроване співробітництво діє переважно через міжурядові процеси, що означає, що рішення приймаються державами-членами без значної участі національних чи європейських парламентів. Ця структура обмежує демократичні дебати та виключає ширший суспільний внесок, консолідуючи владу в руках національних урядів та інституцій ЄС. Лобіювання з боку великих оборонних компаній та промислових груп відіграло вирішальну роль у розробці таких ініціатив, як Європейський оборонний фонд, часто на шкоду громадським інтересам та демократичним обговоренням. Тісний зв'язок між інституціями ЄС та оборонним сектором, що підтримується частим лобіюванням та призначеннями за принципом дверей, що обертаються, викликає етичні проблеми та підриває демократичний процес, ставлячи корпоративні інтереси вище потреб громадян. (66)

Теза, що мілітаризація сприятиме глибшій інтеграції ЄС, є досить спірною. Такий підхід відволікає увагу від більш нагальних соціальних та економічних проблем і не вирішує проблем громадян щодо прозорості, нерівності та демократичного функціонування ЄС. Замість об'єднання держав-членів процес мілітаризації посилює існуючі розбіжності та зміцнює національні інтереси, особливо інтереси таких могутніх країн, як Німеччина та Франція.

Зростаюча мілітаризація ЄС створює низку проблем для демократії як усередині держав-членів, так і у ширшій політичній структурі блоку. Однією з основних проблем є ерозія цивільного нагляду. Збільшення витрат на оборону, особливо після приходу Трампа, а також військові ініціативи часто діють поза звичайними рамками суспільної підзвітності. Ще однією проблемою є перенаправлення державних ресурсів. Пріоритет військових бюджетів над державними послугами загрожує підірвати державу загального добробуту, оскільки кошти перенаправляються з таких областей, як охорона здоров'я, освіта та боротьба зі зміною клімату, в оборону, суспільна довіра до демократичних інститутів може підірватись, особливо якщо громадяни вважають ці рішення невідповідними. Аналогічним чином мілітаризація може призвести до розширення виконавчої влади, оскільки прийняття рішень стає централізованішим і така концентрація влади часто відсуває законодавчі органи та громадянське суспільство на другий план, послаблюючи інклюзивність і підзвітність демократичних процесів.

Пригнічення інакомислення - ще один потенційний наслідок. Мілітаризація кордонів та сек'юритизація міграційної політики, прикладом якої є розширена роль Frontex, можуть призвести до порушень прав людини та придушення опозиційних голосів. Активісти, журналісти та організації, які виступають проти цих заходів, можуть зіткнутися з обмеженнями під приводом безпеки. Крім того, спостерігається зрушення у суспільному дискурсі, який формулює такі питання, як міграція та іноземна допомога через призму безпеки. Цей підхід зводить складні проблеми до військових рішень, придушуючи демократичні дебати та залишаючи мало місця для альтернативних підходів, очолюваних громадянами. У той же час, зростаючий вплив військово-промислового комплексу викликає побоювання з приводу того, що корпоративна влада переважає демократичне управління. Організації, що прагнуть до прибутку, все більше формують військові пріоритети, ризикуючи маргіналізацією голосів громадян у процесі прийняття політичних рішень. Загалом мілітаризація підірває міжнародне право та багатосторонні принципи, віддаючи пріоритет мілітаризованим рішенням та тісно погоджуючись із геополітичними стратегіями таких держав, як США, ЄС ризикує поставити під загрозу свою відданість демократичному глобальному управлінню.

2.2 Відступ від демократії в незахідних країнах. Класичні преторіанські держави та мілітократії.

У ряді незахідних держав ліберальна демократія більше не є шаблоном для державного будівництва. Ці держави віддають перевагу тим шаблонам, які здатні вирішувати їх нагальні проблеми або віддають перевагу Китаю і РФ, для зближення з якими не потрібно проводити якихось структурних реформ і демонструвати прихильність до демократії.

У Центральній та Східній Європі багато лідерів відмовилися навіть від видимості дотримання демократичних норм. Оскільки демократичний консенсус після Холодної війни поступається місцем боротьбі за владу та особистим інтересам, ці політики відкрито демонтують демократичні інститути та усувають обмеження своєї влади. По всьому регіону, від Центральної Європи до Центральної Азії, атаки на незалежність судової системи, придушення ЗМІ, виборчі маніпуляції та ослаблення парламентів стали звичайним явищем. Лідери, як і раніше, посиляються на мажоритарний елемент демократії, заявляючи, що діють від імені народу, але в першу чергу для виправдання захоплення влади та ескалації порушень прав. Результатом став різкий спад демократії: у регіоні зараз менше демократій, ніж будь-коли з 1995 року, йдеться у звіті Freedom House, (67) що робить громадян уразливими для зловживань та безконтрольної влади, особливо під час криз. На Балканах Сербія та Чорногорія під керівництвом Олександра Вучича та Міло Джукановича відповідно перейшли від крихких демократій до авторитарних держав. Послаблення впливу Європейського союзу та зростаюча присутність таких держав, як Росія, Китай та Туреччина, посилили ці тенденції, тоді як транзакційна дипломатія США часто ставила доцільність вище за демократичні цінності.

Основи демократії - незалежність судової системи, вільні вибори, парламентський нагляд та свобода ЗМІ - зазнають нападів. Уряди Угорщини, Болгарії та Словаччини маніпулювали виборчими системами і бойкот опозиції у цих країнах свідчить про підрив довіри до законодавчих процесів. Засоби масової інформації та громадянське суспільство стикаються з зростаючою ворожістю, а судові звинувачення стають все більш поширеними навіть у таких демократичних країнах, як Чеська Республіка та Латвія. Водночас у більш укорінених автократіях лідери забезпечують безстрокове правління.

Володимир Путін у Росії реструктурував конституцію, щоб продовжити своє президентство. Аналогічні маневри спонукали лідерів в Азербайджані, Таджикистані та Туркменістані прокладати собі шлях для династичної наступності. Тим часом вплив Китаю зростає, експлуатуючи інституційні слабкості по всьому світу та сприяючи корупції, тоді як вкрай праві групи набирають транскордонної сили в регіоні.

Особливо гостра ситуація з відходом від демократії спостерігається у Західній Африці та Сахелі. Регіон зіткнувся із серією військових переворотів, які і ставлять під загрозу майбутнє демократії: 2020 року тут сталося сім переворотів, з яких чотири успішні (у Нігері, Гвінеї, Буркіна-Фасо та Малі). Основні причини, заявлені хунтами - економічна криза та нестабільність. При цьому перевороти нерідко знаходили підтримку серед населення. Багато громадян підтримали перевороти, знаходячи у військових альтернативу до корумпованих урядів. Недовіра до демократії зростає через нездатність покращити рівень життя та забезпечити безпеку. Регіон страждає від крайньої бідності, слабкої інфраструктури та нестабільного управління. Індекс людського розвитку тут один із найнижчих у світі, а річний ВВП на душу населення рідко перевищує \$1000. Посилення насильства та нездатність громадянської влади забезпечити безпеку посилюють кризу. У Малі протести проти корупції та неефективності уряду вилилися у два перевороти за дев'ять місяців у 2020 та 2021 роках. У Гвінеї непопулярне рішення президента змінити конституцію для третього терміну стало приводом для військового втручання. Переворот у Нігері виявився несподіваним через відносну стабільність в країні, але пояснюється етнічними та геополітичними чинниками. Крім того, посилюються антифранцузькі настрої: країни звинувачують колишню колоніальну державу в недостатній підтримці та шукають нових партнерів, таких як Китай та Росія. (68)

У Латинській Америці та Карибському басейні згідно з звітом Офісу Генерального інспектора США оцінювався ступінь, в якому окремі місії USAID адаптували свої програми з демократії, прав людини та управління в умовах відкату демократії, а також роль міжвідомчої та внутрішньої координації в цьому контексті. Звіт складено на тлі глобального занепаду демократії, при цьому регіон стикається з такими проблемами, як корупція, слабкі інститути, підрив довіри до уряду та посилення наслідків пандемії

COVID-19 та кампаній з дезінформації. Ці фактори дозволили авторитарним та антидемократичним урядам набрати обертів. У документі наводяться докладні приклади відступу від демократії в Сальвадорі та Гватемалі: у Сальвадорі президент Найіб Букеле та його партія консолідували владу, звільнивши суддів, обмеживши незалежність судової системи та ухваливши закони, які обмежували діяльність неурядових організацій, аналогічним чином як Гватемала зіткнулася з звільненням прокурорів, що боролися з корупцією та втручанням уряду в незалежні інститути. Ці дії підірвали верховенство закону та обмежили громадянські свободи. Загрози громадянському суспільству та незалежним ЗМІ є ще одним критичним аспектом демократичного відступу: уряди в регіоні запровадили закони та політику, що обмежують діяльність неурядових організацій та організацій громадянського суспільства. Наприклад, у Гватемалі уряд ухвалив закон про НУО, який дозволяє владі розпускати організації, які, як вважається, порушують громадський порядок. У Сальвадорі запропонований закон про іноземних агентів намагався запровадити 40% податку на міжнародне фінансування організацій, фактично обмежуючи їхню діяльність. Ці заходи у поєднанні з переслідуванням журналістів та правозахисників створюють вороже середовище для демократичної участі та вільного вираження думок. У звіті також підкреслюється ерозія виборчої чесності та суспільної довіри. Кампанії з дезінформації, тактика придушення виборців та політичне втручання у виборчі процеси викликають стурбованість надійністю виборчих систем. Поєднання такої тактики з більш широкими авторитарними тенденціями загрожує основним принципам вільних та справедливих виборів, які є наріжним камінням демократії. (69)

У роботі «Демократія в Латинській Америці: між відступом та стійкістю» Флавія Фрейденберг розглядає стан демократії в Латинській Америці через призму як «відкату», так і «стійкості», явище відкату демократії у регіоні характеризується тонкими, але систематичними діями, які підривають легітимність і функціональність демократичних структур. Це особливо очевидно у «ліберальному вимірі» демократії, яке охоплює верховенство закону, громадянські свободи, інституційну незалежність та плюралістичну конкуренцію. Дослідження оцінює здоров'я демократії у 18 країнах Латинської Америки з 1978 року, приділяючи особливу увагу двом ключовим аспектам: ліберальному та електоральному. Воно протиставляє поступову ерозію ліберальної демократії, яка має на увазі відкат у верховенстві закону, інституційної незалежності та плюралізмі, зі стійкістю електорального виміру, що показало стабільність у проведенні чистих виборів, які по суті й забезпечили виживання демократії в Латинській Америці.

Серед прикладів відкату Нікарагуа та Венесуела, які демонстрували крайні випадки, коли електоральна демократія майже повністю розмита. У Венесуелі з 1999 року та Нікарагуа з 2021 року демократичні структури систематично демонтуються за допомогою придушення опозиції, контролю за ЗМІ та інституційної кооптації. У Мексиці Уряд Андреса Мануеля Лопеса Обрадора запровадив виборчі реформи, спрямовані на ослаблення Національного виборчого інституту, незалежного органу, відповідального за забезпечення чесних виборів. Критики стверджують, що це підриває цілісність виборчих процесів. В Еквадорі Адміністрації Корреа з 2007 по 2017 рік по суті вдалося асимілювати інститути, обмежити політичний плюралізм і сприяти поляризації, що призвело до значного відкату назад в ліберальному вимірі демократії. А в Перу політичні кризи були пов'язані з конституційними маніпуляціями та конфліктами між виконавчою та законодавчою гілками влади, що призвело до нестабільності та підриву демократичних норм. (70)

Країни Південної та Південно-Східної Азії у першому десятилітті ХХІ століття країни досягли значних успіхів у демократизації. У таких державах, як Шрі-Ланка, Бангладеш, Індонезія, Філіппіни, Таїланд і Східний Тимор, демократичні практики та процедури помітно зміцніли. Однак упродовж останніх десяти років регіон зіткнувся з одним із найгостріших періодів демократичного регресу, що є частиною загальносвітової тенденції. У багатьох країнах Південної та Південно-Східної Азії військові повернулися до старих практик втручання в роботу цивільного уряду. Якщо десять років тому в регіоні не було жодної країни під прямим правлінням військової хунти, хоча вплив армії на внутрішні справи все ще зберігався, то сьогодні ситуація змінилася кардинально. М'янма і фактично Таїланд перебувають під прямим контролем військових, а в Камбоджі, Індонезії, Пакистані та Філіппінах роль збройних сил у цивільному управлінні значно зросла, подекуди навіть досягаючи домінування. Відновлення військового втручання у справи цивільного уряду завдало серйозної шкоди політичним інститутам та економіці регіону, спричинило зростання насильства та відкинуло демократичний прогрес на багато років назад. (71)

Демократичний регрес спостерігається в Індонезії, при тому, що військові в країні зберігають вплив. З 1966 року Індонезією правив генерал-лейтенант Хаджі Мухаммед Сухарто, який прийшов до влади після придушення

невдалого військового перевороту 1965 року, що супроводжувався масовими репресіями проти комуністів. Його режим базувався на підтримці військових, утворивши так званий преторіанський уряд. Проте економічна криза 1997–1998 років спровокувала масштабні протести, що об'єднали всі верстви населення, які вимагали відставки Сухарто. Втрата підтримки з боку військових і посилення народного тиску змусили його піти у відставку, відкривши шлях до демократичних реформ. Унаслідок цього громадянська еліта впровадила зміни, які розширили участь суспільства у політичному житті та встановили прямі вибори президента, що тепер проводяться кожні п'ять років, закріплюючи демократичний курс країни. (72) Але після 1998 року військові в Індонезії втратили значну частину впливу через дискредитацію, а їхня роль у політичному процесі помітно зменшилася. Однак ворожнеча всередині цивільного уряду послабила зусилля щодо повної деполітизації армії. Наступні президенти, зіткнувшись із нелояльністю партнерів по коаліції, почали використовувати збройні сили як противагу, інтегруючи їх у свої режими та роблячи поступки. У результаті армія перетворилася на коаліційного партнера президентів, зберігши вплив для захисту власних професійних інтересів. (73) Національні збройні сили Індонезії зберігають певну автономію від уряду завдяки своєму широкому впливу в усіх регіонах країни. Індонезія багата на природні ресурси, і до 1998 року військові мали фактично необмежений доступ до цих багатств, але сьогодні вони є лише одним із багатьох акторів, які намагаються отримати вигоду з контролю над ресурсами. Попри спроби посилити контроль, військові продовжують використовувати економічні можливості у своїх інтересах, наприклад, у 2010 році великий гірничодобувний консорціум виплатив Національним збройним силам та Національній поліції 14 мільйонів доларів за охорону об'єктів у провінції Іріан-Джая (сучасна Папуа). Водночас непрозорість фінансових операцій ускладнює встановлення, чи ці кошти надійшли до державного бюджету, чи були присвоєні вищими офіцерами армії та поліції. Такий стан речей свідчить про збереження тіньових економічних схем, які дають військовим можливість захищати свої корпоративні інтереси та впливати на політичні процеси, навіть після демократичних реформ. (74)

За президента Джоко Відодо вплив кадрових військових в Індонезії значно зріс. Перевага, яку Відодо віддавав військовим діячам замість цивільних керівників, посилює роль армії в управлінні країною. За час його президентства посаду міністра оборони двічі обіймали військові відставники - Р'ямізард Р'якуду та Прабово Субіанто, що стало відходом від практики реформ, коли цю позицію традиційно обіймали цивільні особи. Крім того, військові стали обіймати й інші посади, зазвичай призначені для цивільних

фахівців, такі як міністр охорони здоров'я Тераван Агус Путранто (2019-2020), міністр у справах релігій Фахрул Разі (2019-2020) та міністри сільського господарства Хаді Тджахджанто (2022-2024) та діючий Агус Харімурті Юдхойоно. Глава президентської адміністрації Моелдоко (2018-2024) має військове минуле. До 2023 року близько 3000 діючих військовослужбовців працювали у 16 урядових міністерствах та відомствах. Посилення ролі військових в управлінні країною може отримати законодавче закріплення: у травні 2024 року до парламенту було внесено законопроект про перегляд Закону про Національну армію Індонезії, який дозволить військовим обіймати посади в цивільних установах. Ця зміна послаблює цивільний контроль та посилює вплив армії, що загрожує демократичним принципам. Замість реформування кадрової політики для запобігання такій тенденції Відодо сприяв зміцненню ролі військових, призначаючи їх на цивільні посади та розширюючи територіальну структуру командування армії. За його адміністрації армія значно збільшила оперативні можливості. Наприклад, створення 3-го командування флоту та 3-го командування повітряних операцій було спрямоване на покращення морського та повітряного покриття східної частини Індонезії. Окрім того, у 2019 році було утворено Об'єднане регіональне командування оборони для підвищення спільної ефективності підрозділів Національної армії Індонезії. Не всі ці зміни зумовлені стратегічними потребами. Наприклад, армія планує збільшити кількість військових регіональних командувань з 15 до 37, аргументуючи це необхідністю відповідати числу поліцейських командувань у кожній провінції. Цей крок призводить до зростання потреби у кадрових ресурсах та посилює навантаження на оборонний бюджет. Близько половини військових витрат спрямовується утримання персоналу, тоді як капітальні витрати становлять лише 30%, а закупівлі військових товарів виділяється близько 20%.

(75) Подібна ситуація демонструє, як військові продовжують відігравати роль неформального економічного та політичного гравця, зберігаючи та наразі посилюючи силу та вплив завдяки історично сформованій системі привілеїв. Це ускладнює зусилля уряду щодо повної інтеграції армії в цивільне суспільство та підзвітності державі. Індонезія демонструє характеристики мілітократії, що укорінюється.

М'янма є прикладом преторіанської держави, де демократія використовувалася військовими як інструмент тимчасової легітимації влади. З 1962 року країна перебувала під управлінням хунти, яка прийшла до влади в результаті військового перевороту під керівництвом генерала Не Віна. Правління військових супроводжувалося масштабними демонстраціями та заворушеннями, зокрема під час «повстання 8888», у якому брали участь

студенти, монахи та школярі. Відповіддю хунти стали жорстокі репресії проти громадян, етнічних меншин і опозиційних сил. Військові переслідували членів опозиційної партії «Національна ліга за демократію» (НЛД), а її лідера Аун Сан Су Чжі помістили під домашній арешт після того, як хунта відмовилася визнавати перемогу НЛД на виборах. У 2010 році на виборах перемогла Партія солідарності та розвитку Союзу, очолювана генералом Тейн Сейном і підтримувана військовими. Вони продовжували контролювати країну до 2016 року, коли вперше за 20 років перемогу на виборах здобула Аун Сан Су Чжі, а в М'янмі був сформований перший цивільний уряд. (72) Починаючи з 2011 року, військові в М'янмі впровадили низку демократичних реформ, які привели до передачі влади цивільному уряду у 2016 році. Однак навіть після цього військові залишалися домінуючим гравцем у політичному житті країни. Згідно з Конституцією 2008 року, вони мали імунітет від цивільного контролю, гарантовані 25% місць у парламенті, а також ключові посади міністра оборони, міністра внутрішніх справ, міністра прикордонної безпеки та віце-президента. Така система забезпечувала їм значний вплив і контроль над політикою. Попри це, вибори 2020 року стали переломним моментом в «демократичному експерименті» військових: провоєнна Партія солідарності та розвитку Союзу зазнала найгіршого результату за свою історію, тоді як Національна ліга за демократію значно зміцнила свої позиції. Такий розвиток подій не влаштовував військових і звинувативши вибори у фальсифікації, хоча Виборча комісія не підтвердила жодних порушень, вони здійснили переворот 1 лютого 2021 року, за кілька годин до першого засідання новообраного парламенту. Лідера НЛД Аун Сан Су Чжі та інших ключових діячів партії було заарештовано, у країні було відключено ЗМІ, а надзвичайний стан запроваджено на один рік. Військові обґрунтовували свої дії положеннями Конституції, що дають їм надзвичайні повноваження під час кризових ситуацій, і запевняли, що після завершення надзвичайного стану влада буде повернута цивільному уряду. (76)

Наразі у М'янмі триває громадянська війна, яка розпочалася після воєнного перевороту у лютому 2021 року. Військова хунта, що прийшла до влади, зіткнулася з масштабним опором продемократичних сил, включаючи Народні сили оборони, етнічні збройні групи та Опозиційний уряд національної єдності. Конфлікт охоплює більшу частину країни та супроводжується значними жертвами серед цивільного населення, переміщенням мільйонів людей та руйнуваннями інфраструктури. Влітку 2024 відбулася внутрішня зміна влади - 22 липня військова хунта оголосила, що лідер перевороту, старший генерал Мін Аунг Хлайнг, обійме посаду тимчасового президента М'янми, змінивши М'їнт Шве, пославшись на його стан здоров'я. При цьому

Мін Аунг Хлайнг продовжує виконувати обов'язки головнокомандувача армії, прем'єр-міністра та голови Ради державної адміністрації. За кілька днів хунта знову продовжила режим надзвичайного стану на шість місяців, пояснюючи це необхідністю підготовки «дійсних та точних бюлетенів» для виборів. Проте ймовірність їх проведення вкрай низька через розбіжності між сторонами, що конфліктують. Навіть якщо голосування і відбудеться, його легітимність під сумнівом, що позбавляє його сенсу. 25 липня етнічна опозиційна група Армія національного демократичного альянсу М'янми заявила про захоплення Північно-східного регіонального військового командування хунти, що стало першим випадком більш ніж за 50 років військового правління, коли етнічна збройна група захопила одне з 14 регіональних командувань. Під час операції був взятий у полон один із регіональних командирів - найвищий заарештований офіцер хунти, а також понад 4000 солдатів. Це стало історичною та принизливою втратою для хунти у війні проти опозиційних сил, що включають етнічні збройні групи та Народні сили оборони, створені демократичною опозицією. Успіхи опозиції на півночі штату Шан стали частиною другої фази операції, розпочатої в жовтні 2023 року Альянсом трьох братств - об'єднанням етнічних повстанських груп. У січні 2024 року, після захоплення центру кіберзлочинів у Лауккаї на кордоні з Китаєм, Пекін досяг перемир'я між сторонами. Проте вже у червні хунта відновила військові дії, завдавши авіаударів по позиціям повстанців. У відповідь Альянс почав швидкий наступ, взявши під контроль ключові райони в штаті Шан і Мандалай, включаючи стратегічно важливі міста Наунгкіо і Могок, відомий здобиччю рубінів. Повстанці також захопили місцеву в'язницю, звільнивши 200 політичних ув'язнених, зокрема Тун Тун Хейна - колишнього заступника спікера нижньої палати парламенту та, як стверджується, саму Аун Сан Су Чжі. (77) Успіх чи невдача повстанців у М'янмі стане індикатором стійкості преторіанських держав: якщо опозиційні сили досягнуть значних успіхів, це покаже вразливість таких держав, особливо в умовах внутрішнього опору та міжнародного тиску, навпаки, якщо хунта зуміє утримати владу, це підтвердить здатність преторіанських держав використовувати репресії та військову міць для придушення будь-яких загроз, що посилить відхід від демократії як фундаменту державного будівництва, якщо не в усьому світі, то у Південно-Східній Азії. Цей конфлікт також демонструє, що стійкість подібних держав багато в чому залежить від їхньої здатності маніпулювати ресурсами, забезпечувати лояльність еліт та населення, а також ефективно справлятися з міжнародною ізоляцією. Розвиток подій у М'янмі може стати уроком для інших преторіанських держав, наприклад у Тайланді, показуючи, які стратегії працюють чи провалюються в умовах сучасних викликів, включаючи народний опір, етнічні повстання та міжнародний тиск.

Королівство Таїланд був класичним прикладом преторіанської держави, де військові та бюрократи домінували у політичному житті з 1932 до 1970 року, використовуючи монархію як джерело легітимності. У 1980-х роках у країні з'явилися політичні партії, але режим залишався авторитарним, а королівський палац значно розширив свій вплив, перетворивши таїландську політичну систему на так звану «мережеву монархію». Масові протести 1992 року змусили військових на чолі з прем'єр-міністром генералом Сучіндою Крапраюном залишити владу, що стало поштовхом до переходу країни до парламентської демократії. Однак навіть за нових умов військові зберегли вплив через зв'язки з політичними партіями, фігурами в парламенті та монархією, уникаючи цивільного контролю. Демократизація здійснювалася лише настільки, наскільки це не загрожувало інтересам мережевої монархії. Військові взяли на себе роль гаранта статус-кво, що забезпечувало їм величезну владу. У 2006 році, коли прем'єр-міністр Таксін Чинават намагався зменшити вплив військових та монархії, армія здійснила переворот, виправдовуючи свої дії необхідністю відновлення демократії. Хоча у 2007 році були проведені вибори, військові продовжували втручатися у справи цивільного уряду, реагуючи на будь-які загрози статусу-кво або діючи у власних інтересах. (78) У 2014 році демократичний уряд Таїланду не зміг забезпечити успішний демократичний транзит, через те, що політичні реформи загострили протистояння між міським і сільським населенням, що спричинило масштабну політичну та соціальну кризу. Вуличні протести проти антиурядових сил створили нестабільність, яка дала можливість військовим захопити владу. Генерал Прают Чан-Оча здійснив державний переворот, скасував конституцію, розпустив Сенат, відправив прем'єр-міністра у вигнання та взяв владу у свої руки. Подібно до перевороту 2006 року, військові діяли на підтримку монархії та традиційного порядку, який зазнав трансформації після «Сіамської революції» 1932 року. Тоді молоді офіцери скинули абсолютну монархію, замінивши її конституційною, проте монархія зберегла значний символічний і політичний вплив. З того часу в країні відбулося 11 успішних військових переворотів. Переворот 2014 року став наслідком тривалої політичної кризи, коли громадянські сили не змогли знайти компроміс. Військові обґрунтовували свої дії необхідністю відновлення порядку, захисту монархії та дотримання закону. (79) Незважаючи на прихід цивільних урядів на виборах 2019 та 2023 років, прогресу у зміцненні демократії в Таїланді практично не відбулося. Хоча ці вибори стали великим ударом для військових, які керували країною під хунтою з 2014 по 2019 рік, вони продовжували впливати на політику через підконтрольні структури. Виборці відкинули дорогу та масштабну кампанію Праюта Чан-Оча, лідера Об'єднаної тайської нації, партія якого змогла отримати лише 36 місць у парламенті. Проконсервативна Демократична

партія, найстаріша політична сила країни, також зазнала поразки, набравши лише 25 місць. Однак, незважаючи на поразку на виборах, консерватори продовжують утримувати значний вплив завдяки сенату, сформованому відповідно до Конституції 2017 року. Усі 250 senatorів призначаються військовими і мають вирішальний вплив на прийняття ключових рішень нового уряду. Ці сенатори, які залишаються на своїх постах протягом п'яти років, є переважно маловідомими елітами - вченими, колишніми чиновниками та медіадіячами консервативного штибу, яких широка публіка практично не знає. Така система гарантує військовим контроль за політичним процесом, незалежно від результатів виборів до Палати представників. (80) До всього цього армія досі втручається у цивільні справи та виборчу політику за допомогою контролю над судовою системою та невиборними органами, Нещодавні події лише посилили цей контроль: конституційний суд розпустив партію Move Forward, найпрогресивнішу політичну силу країни, а прем'єр-міністр Сретта Тавісін був змушений піти у відставку. Виборча комісія ініціювала розслідування щодо правлячої партії Pheu Thai, підозрюючи її у знаходженні під впливом колишнього прем'єр-міністра Таксіна Чинавата, який позбавлений права обіймати державні посади. Це підкреслює постійний тиск на партії, які намагаються протистояти воєнному впливу. Демократичні партії перебувають у кризі ідентичності: їхня підтримка військового перевороту 2014 року, коли був повалений тодішній прем'єр-міністр, позбавила їхнього чіткого позиціонування. Найстаріша партія Таїланду - Демократична партія скотилася до статусу регіональної сили, отримавши лише 2,29% голосів на виборах 2023 року. Це слабе представництво ускладнює їх боротьбу у зміцненні демократичних інститутів. Очікується, що партії, які підтримуються армією, продовжать демонструвати слабкі результати на виборах через їх застарілі політичні платформи і демографічні зміни в країні. Проте замість політичної реформи роялістсько-військова еліта посилює контроль через невиборні механізми. На даний момент розглядаються 11 юридичних та етичних скарг проти Pheu Thai, і це число, швидше за все, зростатиме. Ці події демонструють, що військові не готові довірити керівництво країні демократично обраним політикам. (81) Якщо військові у Таїланді зіткнуться з реальною загрозою втрати влади, висока ймовірність, що армія знову втрутиться в управління країною, як це вже відбувалося в минулому. Військові в Таїланді традиційно розглядають себе як ключового гаранта стабільності, порядку та національної ідентичності. Вони неодноразово виправдовували свої перевороти необхідністю запобігання хаосу, захисту монархії чи боротьби з корупцією. Таке втручання посилює політичну нестабільність, а також нівелює розвиток демократичних інститутів. В умовах зростання невдоволення військового керівництва, ймовірно, використовуватиме стратегії придушення опозиції, посилення контролю над судовою системою та медіа, а також зміцнення свого

впливу через невиборні структури, такі як призначений сенат чи суд. Цей сценарій відображає патерн поведінки преторіанських режимів, які прагнуть зберегти владу за будь-яку ціну, навіть за рахунок послаблення довіри до державних інституцій під їхнім керівництвом. У той одночас, Таїланд демонструє деякі ознаки воєнізованої бюрократії (мілітократії), де ключові важелі влади залишаються під контролем військових навіть після проведення виборів. Фактичне управління зосереджено в руках бюрократії, але вона контролюється військовими. Така система дозволяє військовим не лише зберігати вплив, а й блокувати демократичні реформи, маніпулювати політичними процесами та придушувати опозицію. Крім того, мілітократія у Таїланді проявляється у виборчій системі, яка навмисно спотворена на користь військових. Конституція 2017 року наділяє призначених сенаторів, більшість із яких пов'язані з військовими, повноваженнями брати участь у обранні прем'єр-міністра. Це дає військовим можливість фактично визначати, хто керуватиме країною, незалежно від волі виборців. Хоча не факт, що такий статус залишиться надовго, і управління країною знову не перейде до військово-мілітарної організації.

Камбоджа є авторитарним режимом, де влада зосереджена в руках Народної партії Камбоджі, яку з 2023-го року очолює військовий генерал Хун Манет, син колишнього прем'єр міністра Хун Сена. Громадянські організації, незалежні засоби масової інформації та опозиційні партії стикаються з жорстокими репресіями, а вибори відбуваються без дотримання принципів свободи та справедливості. Тут військові історично відіграють значну роль підтримки режиму. Збройні сили Камбоджі пройшли складну еволюцію, перебуваючи під впливом авторитарних правителів, хаосу та криз. Сьогодні армія діє під цивільним контролем прем'єр-міністра Хун Манета, але її роль, як і раніше, відображає спадщину автократії та патрон-клієнтських відносин. Військові підтримують централізовану владу Хун Манета та його сім'ї, що закріплює неофіційний контроль над армією, яка є інструментом утримання влади. Еволюція армії Камбоджі пов'язана із ключовими історичними етапами. Після Другої світової війни розвиток збройних сил був обумовлений інституційною інерцією, спадщиною авторитаризму та критичними моментами, такими як зміна режимів. Армія, спочатку створена для підтримки порядку, ставала інструментом влади, починаючи з режиму Нородома Сіанука і закінчуючи Лон Нолом, Червоними кхмерами та в'єтнамською окупацією. Кожен режим посилював персоналістський контроль над армією, зміцнюючи її роль в придушенні та управлінні суспільством. Після повалення Червоних кхмерів в 1979 армія знову потрапила під політичний контроль через

маріонетковий пров'єтнамський режим, зберігаючи традиції залежності від сильної особистості. 1997 року переворот у Камбоджі призвів до значних змін в армії. Основні причини перевороту - розпад угоди 1993 про розподіл влади, політичне протистояння між Ранаріддхом і Хун Сеном, а також боротьба за лояльність бійців Червоних кхмерів. Хун Сен захопив владу за допомогою лояльних сил, включаючи охорону прем'єр-міністра та поліцію, усунувши суперників із Національного об'єднаного фронту за незалежну, нейтральну, мирну Камбоджу (FUNCINPEC). Після перевороту армію було реформовано, колишні бійці Червоних кхмерів вступили до лав збройних сил. У 1998 році Хун Сен переміг на недемократичних виборах, посилив контроль над армією та продовжив фінансувати військові сили, що дозволило йому зміцнити владу. До 2003 року армія залишалася партійною, а після виборів 2003 року Хун Сен продовжив персоналізувати владу, зміцнюючи свої позиції через армійську лояльність. 2008 року армія відіграла важливу роль у забезпеченні перемоги Хун Сена. Після виборів 2013 року, незважаючи на зниження популярності Народної партії Камбоджі, Хун Сен посилив контроль через армію та інші силові структури, що спричинило однопартійну диктатуру. У 2018 році армія стала важливим інструментом влади Хун Сена та його родини, з новими призначеннями та гарантованими привілеями для лояльних генералів. У 2019 році Королівські збройні сили Камбоджі зміцнили свої позиції, а основні місії армії, такі як захист Хун Сена та придушення опозиції, стали пріоритетними. Внутрішнє командування структуроване навколо Міністерства оборони, але фактична влада належить прем'єр-міністру, який контролює найвищі військові посади. Створений у 1995 році Підрозділ охоронців прем'єр-міністра, який підпорядковується напряду прем'єр-міністру і виступає у ролі його особистої гвардії. Оборонний бюджет збільшився з 2009 року, незважаючи на скорочення чисельності армії на початку 2000-х. На 2019 рік чисельність особового складу залишалася на рівні 191 000 осіб, причому в країні активно використовуються поліція та інші силові структури для підтримки режиму.

(82) Військова влада Хун Манета виявляється у тісних зв'язках армії та поліції з правлячою партією. Він також підтримує особистий контроль за силовими структурами, призначаючи своїх прихильників на високі посади. Тим часом армія активно взаємодіє з Китаєм, отримуючи військову допомогу та беручи участь у спільних навчаннях. Влада в Камбоджі може вважатися воєнізованою бюрократією (мілітократією), оскільки військові в Камбоджі відіграють ключову роль у політичній системі. З моменту здобуття незалежності армія була не лише інструментом захисту, а й активним учасником політичних процесів, спряючи зміцненню авторитарних режимів. За Хун Сена армія стала основним інструментом утримання влади. Наразі військові та політичні лідери по суті мають міцні клієнтерні відносини, де військові отримують привілеї та підтримку від уряду в обмін на лояльність та виконання політичних завдань.

Це зміцнює статус армії як найважливішого елемента політичної машини. Також вони обіймають ключові посади у державних органах і контролюють значну частину засобів придбання влади.

У Південній Азії Пакистан є прикладом класичної преторіанської держави, що вважається найбільш мілітаризованою преторіанською державою у світі. Формально збройні сили країни підпорядковуються федеральному уряду відповідно до статті 245 Конституції Пакистану 1973 року, проте на практиці ключові рішення у сферах ядерної зброї, зовнішньої політики, внутрішньої безпеки, великих інфраструктурних проєктів та економічних питань приймаються саме військовою, а не обраною цивільною владою. Фінансова діяльність армії, включаючи особисті доходи її представників, залишається поза контролем цивільних структур. Пакистанський військовий клас так і не виявився підлеглим цивільному керівництву і основні причини цього криються як у слабкості громадянських лідерів, так і в проблемах з чітким ідеологічним баченням майбутнього країни. Додатковим фактором стало стратегічне використання Пакистану Сполученими Штатами в роки Холодної війни. Військова олігархія продовжує ставити пріоритети, формулювати національні інтереси та визначати цілі держави. Одним із історичних найзначніших наслідків домінування цієї військової олігархії стало відділення Східного Пакистану. А нещодавно країна зіткнулася з тим, що військові створили джихадистські сили для транскордонних операцій. (83 с. 35)

У роботі Хани Даніш і Аасіма Саджада Ахтара «Трансформація преторіанського державного устрою: політична економія демократизації в Пакистані» аналізується вкорінене домінування військових у політичній, економічній та ідеологічній сферах Пакистану, обрамляючи цю гегемонію в контексті інституційної політичної економії. Загальноприйнята думка про те, що невдачі цивільних урядів у «хорошому управлінні» є основною причиною військового домінування критикуються і натомість стверджується, що це домінування підтримується історичними та структурними факторами, вбудованими в соціально-політичну структуру Пакистану. Гегемонічна роль військових є продуктом їх контролю над найважливішими аспектами держави та суспільства, що підтримується за допомогою неформальних механізмів, економічного домінування через такі підприємства, як Army Welfare Trust, та ідеологічного впливу, який позиціонує їх як захисника національної безпеки. Автори використовують структуру симбіотичних, інтерстиціальних та розривних стратегій Еріка Оліна Райта, щоб запропонувати багатогранний

підхід до демократизації, наголошуючи на необхідності перетворюючої політики, яка вирішує проблеми нерівності за етнічними та класовими ознаками, особливо в таких регіонах, як Белуджистан та Пенджаб. Співучасть світових держав, таких як США та Китай, у зміцненні військової гегемонії за допомогою економічної та стратегічної підтримки поглиблює соціально-економічну маргіналізацію робітничого класу та периферійних груп. Також критикуються основні політичні партії, такі як Пакистанська мусульманська ліга та Пакистанська народна партія, за їх нездатність порвати з неоліберальним диктатом або запропонувати життєздатні альтернативи військово-центричному порядку, стверджуючи, що їхня увага як і раніше обмежується завершенням виборчих термінів, а не ініціюванням реформ. Автори підкреслюють, що демократизація вимагає не тільки інституційних змін, а й всеосяжного виклику політико-економічного захоплення військових, у поєднанні з мобілізацією низових структур для створення контргегемоністського бачення, яке включає прагнення маргіналізованих спільнот. Без прийняття комбінації симбіотичних, інтерстиціальних та розривних стратегій трансформації для демонтажу як військової гегемонії, так і її імперіалістичних основ, істотна демократія та громадянська перевага залишаються недосяжними. (84)

Ще в 2022 Бен Ачесон зазначив, що преторіанська модель Пакистану цілком може стати шаблоном для побудови держави в Афганістані. Прихильники пакистанських військових стверджують, що їхні лідери забезпечили виживання держави протягом семи десятиліть, незважаючи на її складне геополітичне оточення. Проте критики вказують на те, що надмірний вплив військових на політику, підкріплений геостратегічною значимістю та використанням релігії, фактично гальмує розвиток Пакистану. Геостратегічну центральність країни називають «геостратегічним прокляттям», оскільки вона перетворює Пакистан на «державу-рантьє», яка покладається на зовнішні подачки великих держав замість інвестицій у внутрішній розвиток та інституційні реформи. Ця стратегічна рента вигідна військовим, але не населенню. Використання релігії також викликає суперечки: критики стверджують, що військові розпалюють екстремізм, підриваючи безпеку, що призводить до посилення впливу недержавних збройних груп, які фактично контролюють частину території країни. Це посилює одержимість питаннями національної безпеки та посилює вплив військових на політичні рішення. Така ситуація наголошує на небезпеці преторіанських держав, де пріоритет національної безпеки на шкоду розвитку робить державу інституційно слабкою, соціально нестабільною та економічно вразливою. Подібності між

Афганістаном під владою Талібану та преторіанською моделлю Пакистану, так само як і умовами, що її формували, очевидні. В Афганістані спостерігається надмірне військове домінування, де Талібан відіграє роль фактичної армії. Представляючи себе альтернативою корумпованим бюрократам, лідери Талібану, зокрема, впливова Мережа Хаккані, демонструють мілітаристський підхід до управління. Їхній елітний батальйон Бадрі 313 функціонує як преторіанська гвардія, а зустрічі керівників часто відбуваються зі зброєю в руках. Талібан активно використовує свою інтерпретацію ісламу для легітимації влади та усунення опонентів, стверджуючи, що лише він є справжнім захисником віри. Як і Пакистан, Афганістан має значне геостратегічне значення, яке Талібан використовує, щоб зміцнювати міжнародні зв'язки та отримувати зовнішні ресурси. З моменту захоплення влади Талібан почав демонструвати поведінку держави-рантьє, розбудовуючи відносини з Китаєм, Росією і навіть сподіваючись на фінансову допомогу від США. Однак, на відміну від Пакистану, Талібан може піти екстремальнішим шляхом через свої радикальні антидемократичні тенденції. Незважаючи на це, його контроль над Кабулом, схоже, збережеться в найближчому майбутньому, оскільки ні повстання, ні внутрішній вибух поки не здаються ймовірними, а опозиції по суті не існує. (85)

Ще одним цікавим кейсом класичної преторіанської держави є Єгипет. Тут преторіанський режим установився ще у 1954 році, коли Гамаль Абдель Насер здійснив переворот проти Мохаммеда Нагіба, ізолювавши його під домашнім арештом. Влада розраховувала на деполітизацію населення та підтримку родинних зв'язків. Військові реалізовували своє панування через клієнтарно-патронажні відносини, що базувалися на неформальних мережах та патримоніалізмі, водночас жорстко придушуючи опозицію. Проте вони дозволяли обмежену лібералізацію та демократизацію, аби контролювати справжню опозицію. Однопартійна Національно-демократична партія служила джерелом легітимності, і режим Насера можна було назвати державою-партією. Ця система контролю підтримувала преторіанське правління військових під час правління Насера, Анвара Садата та Хосні Мубарака. Такий порядок існував до 2011 року, коли в розпалі арабської весни в країні спалахнули масові протести. Громадяни вимагали захисту прав та свобод від тиску військового управління. Результатом протестів стала відставка уряду Мубарака та початок короткого демократичного переходу, очоленого президентом Мохаммедом Мурсі, представником ісламістської більшості. Проте вже у 2013 році військові разом із ліберально-світською опозицією повалили Мурсі через нездатність його уряду виконати очікування

протестувальників. До влади прийшов генерал Абдель Фаттах ас-Сісі, який відновив преторіанський режим, перетворивши військових на ключову силу в управлінні державою. Він централізував владу, використовуючи військовий апарат для боротьби з ісламістами та революціонерами. ас-Сісі став єдиним центром влади, опираючись на підтримку армії. Його правління, яке спирається на повний контроль військових над усіма структурами держави, унеможливорює будь-які спроби демократичного переходу. Повернення до преторіанського режиму під керівництвом ас-Сісі Гільермо О'Доннелл охарактеризував як «раптову смерть» демократизації у Єгипті. (86 с. 119, 122, 139-140) Згідно зі спостереженням Human Rights Watch військові з кожним роком тільки закріплювали своє домінування в системі. У лютому 2024 року влада Єгипту ухвалила закони, які значно розширюють повноваження військових, підриваючи права громадян. Нове законодавство дозволяє військовим замінювати поліцію та цивільні органи, посилює юрисдикцію військових судів над цивільними особами та запроваджує суворий контроль над стратегічно важливими об'єктами, ринками та товарами першої необхідності. Ці заходи виправдовуються необхідністю захисту національної безпеки, але насправді вони є посиленням військового контролю за допомогою громадянських прав. Закон також розширює військову юрисдикцію на злочини, пов'язані з громадськими об'єктами, та запроваджує апеляційні суди для серйозних злочинів, проте структура залишається підпорядкованою Міністерству оборони, що ставить під сумнів незалежність таких процесів. Human Rights Watch зазначає, що з 2013 року, коли президент ас-Сісі прийшов до влади внаслідок перевороту, військові стали домінуючим інститутом, значно розширивши вплив на політику та економіку, зокрема через керування великими комерційними проектами. (87)

В Ірані існує деякий гібридний режим який дещо відходить від класичних преторіанських держав. Цей режим характерний тим, що на преторіанську владу спираються священники, духовенство в деякій мірі зрошене с армією. Корпус Вартових Ісламської революції (КВІР) є багаторівневою релігійно-військовою організацією, яка відіграє ключову роль у політичному та суспільному житті країни. Одним із підрозділів КВІР є «Басиджі», що бере активну участь у придушенні протестів. Ця сила діяла жорстоко під час заворушень у Казвіні (1993), Ісламшахрі (1994), придушенні студентських протестів у Тегерані (1999 та 2003), протестів проти фальсифікацій на президентських виборах у 2009 році, а також під час масових протестів 2019 року, коли було вбито понад 200 осіб. Після завершення ірано-іракської війни члени «Басиджів» отримали доступ до значних соціальних привілеїв, що з

часом перетворилися на систему державного патронажу. Їм надаються пільги при працевлаштуванні в державні органи, і вже до 2003 року вони займали близько 65% державних посад. Також «Басиджі» мають переваги в отриманні освіти, включно з резервуванням 40% місць для здобуття ступеня бакалавра і 20% для післядипломних посад. (88 с. 9-11)

У роботі «Мілітаризація постхомейнівського Ірану: преторіанство 2.0» Елліота Хен-Това та Натана Гонсалеса розглядається трансформація політичної системи Ірану після смерті аятоли Рухолла Мусаві Хомейні, з упором на піднесення Корпусу вартових ісламської революції як домінуючої сили. Автори стверджують, що Ісламська Республіка згодом перейшла від держави з клерикальним домінуванням до режиму під керівництвом військових, який характеризується як «преторіанство 2.0». Цей термін відноситься до модернізованої та стабільної форми військового правління, відмінної від традиційного преторіанства, що спостерігається в інших частинах світу. У статті простежується еволюція КВІР від його первісної ролі захисника Ісламської революції 1979 року до його нинішнього становища центрального гравця в іранській політиці, економіці та військовій стратегії. У ній докладно описується, як КВІР витіснив духовне керівництво у багатьох галузях управління, інтегрувавши своїх членів у ключові політичні ролі. Колишні члени організації тепер обіймають впливові посади в уряді та парламенті, сприяючи підризу домінування духовенства. Економічний контроль є ще однією центральною темою, оскільки вартів розширюють свій вплив на такі великі сектори, як будівництво, телекомунікації та вуглеводні, що було досягнуто за рахунок прибуткових державних контрактів та ініціатив з приватизації, які сприяли пов'язаним із КВІР організаціям. Зростаюча економічна міць організації допомогла їй зберегти своє панування та ще більше маргіналізувати духовну владу. Усередині країни мілітаризація режиму призвела до придушення громадянського суспільства та зниження чесності виборів, а міжнародною консолідацією влади КВІР і сформувала зовнішню політику Ірану, включаючи його ядерні амбіції та конфронтаційну позицію щодо Сполучених Штатів. (29)

У Західній Африці важливим прикладом є Нігерія, яка на зовнішній погляд представлялася країною, що йде шляхом демократизації. Хоча Нігерія офіційно перейшла до громадянської демократії, елементи воєнного впливу

залишаються відчутними. Тут присутній феномен мілітократії. У Нігерії колишні військові керівники продовжують значний вплив, маскуючись під демократичних лідерів. За 21 рік цивільного правління Нігерією 13 років керували вихідці з військового середовища, наприклад, генерал Олусегун Обасанджо, який очолював країну як військовий лідер, повернувся в 1999 вже як громадянський президент, продовжуючи, проте, мілітаристську політику. Виконавча влада, яка керувалася відставниками, нерідко пригнічувала судову систему та ігнорувала громадянські права, що видно на прикладі незаконних затримань активістів, таких як Омойєла Соворе, та журналістів, таких як Агба Джалінго. Підзвітність та прозорість є основоположними принципами демократії, але в Нігерії вони були більше деклараціями, ніж практикою. Корупція, нерозкриті дані про нафтові доходи та відсутність звітів про повернені кошти, наприклад, активів генерала Санні Абачі, підривають довіру до влади. Пандемія COVID-19, як і в інших країнах, оголила ці слабкості. Незважаючи на заявлені мільярди найр, виділені на допомогу населенню, більшість громадян так і не відчула підтримки. Відсутність прозорої системи розподілу ресурсів наголошує на нездатності того «демократичного» уряду ефективно керувати коштами. Що стосується електорального виміру, то в Нігерії принципи вільних і справедливих виборів часто ігнорувалися, оскільки військова присутність на виборчих дільницях, залякування опозиції та маніпуляції на рівні судів робили виборчий процес несправедливим. Яскравим прикладом є випадки з губернаторами штатів Імо і Байєлса, де судові рішення скасували результати виборів, а переможців, оголошених незалежною виборчою комісією, було усунуто з посади - ці події ставлять під сумнів прозорість і надійність виборчої системи в країні. Свобода преси є ключовим елементом ліберальної демократії, проте в Нігерії вона перебуває під загрозою. Законопроекти про «розпалювання ненависті» та «регулювання соціальних мереж» обмежують свободу слова, а журналісти часто наражаються на погрози, арешти та цензуру. (89)

Стійкість класичних преторіанських держав та їх адаптивність, а також феномен мілітократії демонструє укорінені проблеми для демократії, як у конкретних кейсах, так і по всьому світу. такі країни демонструють стійкість до зовнішніх загроз, ефективний, але репресивний контроль над суспільством. Мілітократія є більш прихованою формою впливу військових на політику і, якщо режим авторитарний, полягає у клієнтарно-патронажних відносинах між військовими та елітою, де обидві сторони отримують вигоду: бюрократія залишається у владі, яку легітимізують та захищають військові. А вони у свою чергу отримують привілеї у вигляді збільшеного військового бюджету,

соціальних привілеїв, влади в системі та контролю над ресурсами. Якщо в режимі існують демократичні практики та процедури, то військові використовують інші форми впливу на політику: історичний вплив у системі, відставних чи чинних генералів на високих постах, які діють на користь військових, військовою присутністю та залякуванням, а також, як і у випадку з преторіанською державою, популізмом, що полягає у позиціонуванні себе як єдиного захисника національних інтересів, на противагу корумпованому та роздробленому демократичному уряду, який не може здійснити перехід.

Висновки до розділу 2

Сучасний світ переживає глобальні процеси відходу від демократичних цінностей, які супроводжуються зростанням мілітаризації та посиленням авторитаризму в усіх країнах, навіть в усталених демократіях першої хвилі, як от США та Великобританії. У розвинених країнах, таких як США та в країнах ЄС спостерігається ослаблення демократичних інститутів через внутрішні політичні розколи, зростання популістських рухів, економічну нерівність і посилення впливу екстремістських партій. У Європі зростання правих популістських сил, таких як «Альтернатива для Німеччини», викликає загрозу для європейської стабільності та трансатлантичного партнерства. Водночас мілітаризація ЄС як відповідь на геополітичні виклики ставить під сумнів демократичний контроль над військовими бюджетами і збільшує залежність від військово-промислових комплексів. В Сполучених Штатах зниження довіри до виборчої системи, зростання політичного насильства та вплив виконавчої влади на шкоду іншим гілкам влади поглиблюють кризу демократії. Сильний вплив військово-промислового комплексу після подій 11 вересня 2001 року призвів до глобального переосмислення ролі США в забезпеченні міжнародної безпеки. Відбувається мілітаризація поліції, а також перспектива політизації Національної гвардії. ВПК США має як великий внутрішній вплив, так і зовнішній.

У незахідних країнах збереження чи зміцнення авторитарних режимів часто пов'язане із відсутністю тиску на реформи з боку міжнародної спільноти та орієнтацією на моделі управління таких держав, як Китай чи Росія. В таких країнах, як Малі, Нігер чи Венесуела, відхід від демократії супроводжується військовими переворотами, придушенням опозиції та централізацією влади. Індонезія, після падіння авторитарного режиму Сухарто у 1998 році, розпочала

демократичні реформи, які обмежили вплив військових на політику. Проте з часом їхня роль у державному управлінні відновилася через слабкість цивільного уряду. Президенти використовували військових для стабілізації влади, призначаючи їх на цивільні посади, що підриває демократичний контроль. Непрозорі фінансові схеми та економічна діяльність військових зберігають політичний вплив. Приклад Індонезії ілюструє, як військові залишаються неформальними економічними та політичними гравцями, водночас посилюючи свій вплив через історично усталену систему привілеїв. Це створює значні труднощі для уряду в інтеграції армії до цивільного суспільства та забезпеченні її підзвітності. М'янма залишається преторіанською державою, де військові контролюють політику. Попри перехід до цивільного уряду у 2016 році, вони зберегли привілеї через Конституцію 2008 року. Переворот 2021 року став відповіддю на втрату політичного контролю, розпочавши громадянську війну. Конфлікт демонструє стійкість преторіанських режимів, які використовують репресії та маніпуляції для утримання влади. Таїланд, що історично був преторіанською державою, наразі є прикладом мілітократії, де військові впливають на політичні процеси через монархію, Конституцію 2017 року та сенат. Попри демократичні вибори, військові зберігають контроль над урядом. Часті перевороти та втручання армії у політику блокують розвиток демократичних інститутів, підтримуючи статус-кво через призначення, судову систему та маніпуляцію виборами. Але не факт, що такий порядок речей залишиться надовго і управління країною знову не перейде до військово-мілітарної організації. Серед других прикладів мілітократії - Камбоджа, де військові відіграють важливу роль у легітимізації політичного керівництва. З часу здобуття незалежності армія не лише виконувала оборонні функції, але й активно впливала на політичні процеси, підтримуючи авторитарні режими. За правління Хун Сена армія стала ключовим інструментом утримання влади, отримуючи привілеї та підтримку уряду в обмін на лояльність і виконання політичних завдань. Це зробило військових важливим елементом політичної системи, зокрема через їхню присутність на ключових посадах у державних структурах та контроль значної частини ресурсів влади. Нігерія попри офіційний перехід до демократії може вважатися мілітократією, адже колишні військові керівники, такі як генерал Олусегун Обасанджо, продовжують домінувати у політиці, маскуючись під демократичних лідерів. Виконавча влада часто ігнорує громадянські права та пригнічує судову систему, як у випадках затримання активістів і журналістів. Прозорість і підзвітність залишаються декларативними: корупція, нерозкриті дані про нафтові доходи та несправедливий розподіл ресурсів підривають довіру до влади. Вибори супроводжуються військовою присутністю, залякуванням опозиції та маніпуляціями, як у штатах Імо і Байєлса, де судові рішення змінили результати. Свобода преси обмежується через закони, які

регулюють соцмережі та боротьбу з «ненавистю», а журналісти стикаються з цензурою та переслідуваннями.

Серед інших класичних прикладів преторіанської держави: Єгипет та Пакистан, де останній може виступати шаблоном для державного будівництва для сусіднього Афганістану під владою Талібану. Іран трансформувався в преторіанство 2.0, в системі якого роль КВІР значно зросла.

РОЗДІЛ 3 ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ПРОТОПРЕТОРІАНСЬКІ ДЕРЖАВИ. ПРЕТОРІАНСТВО 2.0. ПРЕТОРІАНСЬКА ДЕРЖАВА ЯК ВИХІД ДЛЯ НЕЗАКОННИХ ВОЄНІЗОВАНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.

3.1 Зусилля Китаю та Росії по створенню власних протопреторіанських держав.

За останні п'ятнадцять років Китай та Росія розширюють свій вплив у таких регіонах як Африка, Центральна Азія та Латинська Америка, підтримуючи

бананові республіки. Вони допомагають легітимувати ресурсозалежні режими, допомагаючи фінансувати, добувати, розробляти та захищати корисні копалини, які, по суті, підтримують владу режимів. Встановлюючи контроль над цими родовищами ресурсів, Китай та Росія намагаються встановити контроль над режимами, створюючи військові адміністрації, по суті, прото-преторіанські держави. Ця стратегія як зміцнює їх геополітичні позиції цих регіонах, а й підриває західний вплив, представляючи альтернативну модель розвитку та управління. Завдяки інвестиціям в інфраструктуру та партнерство у сфері безпеки Китай та Росія ефективно пов'язують стабільність та економічну життєздатність цих режимів з їхньою постійною участю. Це створює петлю залежності: доходи від ресурсів спрямовуються на консолідацію режиму, тоді як зовнішні суб'єкти забезпечують привілейований доступ до критично важливих товарів. Наслідки цієї динаміки виходять за рамки економіки та управління: створення прото-преторіанських держав сприяє авторитарній стійкості, зупиняє демократичні переходи та посилює соціальну нерівність у цих регіонах. Більше того, вбудовуючись у політичну економіку режимів, Китай та Росія позиціонують себе як незамінних союзників, обмежуючи важелі впливу міжнародних та регіональних органів, які виступають за прозорість та реформи.

Китай робить це шляхом економічної експансії, в основному в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» і його фінансові зобов'язання з іншими країнами часто обговорюються в контексті зростання впливу, особливо за допомогою інфраструктурно-орієнтованих кредитів. В основному це пільгові кредити, які часто надають державні банки, такі як China Eximbank і China Development Bank. Китайські кредити роблять значний внесок у розвиток інфраструктури, але дуже часто супроводжуються високими відсотковими ставками або жорсткими умовами погашення, що створює навантаження на національні бюджети. Наприклад, за заявою Світового банку, в Африці в 2020 році сім країн перебували в борговій кризі або схильні до високого ризику його настання через масштабне кредитування з боку Китаю, серед яких Ангола, Джибуті, Кенія, Республіка Конго і Замбія. ПАР та Кот-д'Івуар, незважаючи на відсутність боргової кризи, отримали нові кредити від Китаю після 2020 року. Такі країни, як Джибуті та Замбія, виділяють значну частину своїх доходів на погашення боргу, викликаючи побоювання щодо ризиків для суверенітету, якщо борги залишаться невиключеними. (90) Фактично Китай використовує «дипломатію боргових пасток», використовуючи невиключені кредити для отримання контролю над стратегічними активами, наприклад, це обговорювалося щодо портів та прав на видобуток ресурсів, включаючи ті від яких залежать уряди країн.

Згідно з даними Африканського центру управління природними ресурсами та інвестиціями Африканської групи розвитку, 62% ВВП африканських країн залежить від природних ресурсів та основних екосистемних послуг. За останні двадцять років Китай, переважно через свої державні підприємства, зайняв домінуюче становище на африканському ринку, особливо в таких галузях, як видобуток корисних копалин, що проявляється як обсяг інвестицій, так і рівень споживання. До 2022 року торговельний оборот між Китаєм та країнами Африки сягнув майже 300 мільярдів доларів, що втричі перевищує обсяг торгівлі Африки зі США. В останні роки китайські компанії, що займаються видобутком корисних копалин та виробництвом акумуляторів, вклали близько 4,5 мільярдів доларів у розробку літєвих родовищ, що стимулювало реалізацію проектів у Намібії, Зімбабве та Малі, а в Демократичній Республіці Конго Китай інвестував у 15 видобутку кобальту. Багато з цих інвестицій пов'язані з ініціативою "Один пояс, один шлях". На сьогоднішній день близько 8% ресурсів, що видобуваються в Африці, відправляється китайським компаніям, а 71% африканського експорту в Китай припадає на п'ять країн: Південну Африку, Анголу, ДРК, Республіку Конго і Замбію, основу цього експорту становлять сировину і корисні копалини. Серед нових африканських експортерів виділяються Гвінея (залізна руда), Зімбабве (літій) та Мозамбік, які починають робити внесок у торговельні відносини з Китаєм. Однак, незважаючи на зростання обсягу торгівлі та збільшення інвестицій, зберігається значний торговельний дисбаланс. Африканські країни продовжують постачати до Китаю природні ресурси та сировину, тоді як самі імпортують різноманітні китайські товари та обладнання в рамках двосторонніх угод. (91) Важливо відзначити, що неефективне місцеве управління та ширші геополітичні чинники часто посилюють такі ситуації, а не лише наміри Китаю. Що стосується геополітичних факторів, то Китай по суті змагається з традиційними західними державами та ЄС, що відображає ширші зрушення у глобальній динаміці влади, де багаті природні ресурси Африки, стратегічне становище та демографічні переваги роблять її стратегічно важливим регіоном. У той час як західні країни наголошують на управлінні та правах людини, підхід Китаю зосереджений на інфраструктурі та економічному розвитку, не нав'язуючи свою модель управління як умову отримання допомоги, пропонуючи африканським країнам альтернативу західним умовностям. Серед геополітичних наслідків китайської економічної експансії – військова співпраця та перша китайська закордонна військова база в Африці, а саме у Джибуті. (92)

Китай використав слушний момент, щоб ув'язати економічні амбіції Джибуті з глобальною ініціативою «Один пояс, один шлях». Фінансуючи великі інфраструктурні проекти, такі як порти, залізниці та дороги, Китай також значно перевищив рівень заборгованості країни перед США та Європейським союзом. Ці інвестиції обіцяють тисячі робочих місць та зростання торгівлі, а технологічні проекти, такі як підводний оптоволоконний кабель Huawei Marine, пов'язують Джибуті з іншими країнами, які підтримують китайське бачення. Такий підхід зміцнює довгострокові перспективи зростання країни, відповідаючи національній стратегії «Бачення Джибуті 2035», але високий борг перед Китаєм викликає занепокоєння США та ЄС, особливо на тлі відсутності прозорості умов кредитів. Також зростають побоювання щодо безпеки даних, що передаються через китайські оптоволоконні кабелі, які можуть бути використані для кібершпигунства. В умовах посилення геополітичної конкуренції США та ЄС змушені балансувати між стримуванням китайського впливу та розвитком власних стратегій. Військова присутність Китаю в Джибуті, включаючи першу зарубіжну базу НВАК, посилює напруженість, база розташована біля стратегічно важливого Червоного моря, що ставить її у безпосередню близькість до американського військово-морського плацдарму. Джибуті залишається ключовою точкою суперництва між великими державами, де Китай посилює економічну експансію через проекти «Одного поясу, одного шляху», а США прагнуть зберегти стратегічну перевагу. Посилення військової присутності різних країн у регіоні, включаючи Саудівську Аравію, Туреччину, ОАЕ та Іран, створює ризик подальшої мілітаризації, оскільки Червоне море, важливий транспортний коридор також стикається з загрозами піратства, тероризму та кібератак. (93) Ризик того, що Китай може отримати контроль над стратегічно важливими активами Джибуті, наприклад портами, як це було з портом Хамбантота в Шрі-Ланці, у разі невиплати боргу створює серйозні загрози для суверенітету і незалежності країни. Такий сценарій не тільки посилить геополітичний вплив Китаю, але може підірвати західні військові операції, безпеку морських шляхів і регіональний баланс сил. Крім того, це потенційно надасть Китаю додаткових можливостей для ведення розвідувальної діяльності. (94) Таким чином, Китай прагне перетворити Джибуті на аналог своєї військової адміністрації, встановивши контроль над життєво важливими ресурсами країни, а також портами та інфраструктурою. Наявність військової бази у регіоні зміцнює його стратегічне становище, дозволяючи проектувати силу і посилювати свій вплив Африканському Розі. Такий контроль також відкриває можливості для економічного та політичного тиску, створюючи сприятливі умови для розширення впливу ініціативи «Один пояс, один шлях». Розміщення великих іноземних військових баз в обмежених географічних зонах, як це відбувається в Джибуті, не є новим. Наприклад, США після Другої

світової війни розгорнули значні військові сили на Окінаві, Японія для стримування комунізму. На островах біля Японії, досі базуються понад 20 000 військовослужбовців. Однак у випадку Африки такі процеси часто інтерпретуються інакше. Дослідники та політики нерідко розглядають присутність іноземних військових баз як ознаку слабкості та неефективності місцевої влади. Розширення впливу Китаю в Джибуті викликає занепокоєння, особливо в контексті того, що китайські інвестиції уряд країни використовує для зміцнення своєї політичної влади та апарату безпеки, що включає сюди придушення опозиції та жорсткий контроль над мігрантами. (95) Крім того, Джибуті є країною, в якій знаходяться й інші іноземні бази, включаючи США. На відміну від Китаю, ці країни не займаються економічною експансією через інфраструктурні об'єкти та за допомогою жорсткого кредитування. Джибуті також є місцем розміщення іноземних військових баз, включаючи базу США. Однак, на відміну від Китаю, інші країни не використовують економічну експансію через інфраструктурні проекти та жорсткі кредитні умови. Наприклад, ефіопсько-джибутійська електрична залізниця, перша такого роду в Африці, була побудована за 4 мільярди доларів китайськими будівельними компаніями та профінансована китайськими банками. Експортно-імпортний банк Китаю також надав понад 300 мільйонів доларів на будівництво водопровідної системи, яка транспортуватиме питну воду з Ефіопії до Джибуті. Вкладені суми особливо вражають з огляду на те, що Джибуті - країна з населенням менше мільйона людей, ВВП менше 1,8 мільярда доларів і практично повною відсутністю природних ресурсів. Це робить її значною мірою залежною від КНР. (96) Джибуті, по суті, є державою-рантьє, основним «бенефіціаром» якої є Китай. Використовуючи стратегічне розташування країни та її економічну залежність, Китай поступово перетворює Джибуті на свою військову адміністрацію, створюючи зачатки протопреторіанської держави. В умовах відсутності у Джибуті значних природних ресурсів та слабкої економічної бази, таке становище фактично зводить суверенітет країни до номінального статусу, перетворюючи її на важливий інструмент китайської геополітичної стратегії в Африці та Індійському океані.

Щодо Анголи, то останні два десятиліття боргова залежність перед Китаєм значно зросла. Після закінчення громадянської війни 2002 року Ангола зосередилася на відновленні, і Китай став ключовим партнером, запустивши понад 100 проектів в енергетиці, охороні здоров'я, освіті та інших секторах, переважно через нафтові кредити. 2021 року Ангола стала найбільшим боржником Китаю в Африці: близько 40% її зовнішнього боргу (приблизно 18 мільярдів доларів) припадало на китайські кредитори, включаючи Китайський

банк розвитку та Експортно-імпортний банк Китаю. При цьому 72% ангольського експорту нафти прямували до Китаю. Китай надав Анголі понад 42 мільярди доларів кредитів, що сприяло різкому зростанню державного боргу. У 2021 році співвідношення держборгу до ВВП склало 86,4%, значно знизившись зі 130% у 2020 році завдяки зміні валютних курсів та зростанню цін на нафту. Однак обслуговування боргу залишаються величезними: на 2022 рік із виплати на суму 12,9 мільярда доларів 38% припадало на зовнішній борг. Під тиском Заходу Китай погодився включити Анголу в цю програму, хоча її умови стосувалися лише невеликої частини боргу Експортно-імпортного банку Китаю. Найбільші зобов'язання перед Китайським банком розвитку та Промислово-торгівельним банком Китаю залишилися предметом двосторонніх переговорів, результати яких не були оприлюднені. (90) У 2023 році новий міністр закордонних справ Китаю вибрав Анголу для своєї першої закордонної поїздки, запропонувавши пакет для створення високошвидкісної телекомунікаційної інфраструктури, яку, ймовірно, реалізує Huawei. Взаємодія Китаю з Анголою в рамках допомоги раніше неодноразово супроводжувалась корупційними схемами, включаючи мільярди доларів, виведені з нафтового сектора та пов'язані з вищими ешелонами влади. Сьогодні розглядаються несприятливі наслідки китайської допомоги в Анголі. Приділяється особлива увага корупції, неефективному управлінню та експлуаторським методам, пов'язаним із кредитами та проектами розвитку. Ангола, яка має великий борг перед Китаєм, стикається з проблемами, оскільки більша частина допомоги перенаправляється на приватні рахунки корумпованих чиновників, а не на користь громадській інфраструктурі, що призводить до неякісного будівництва та неефективного управління ресурсами. Під час обговорення підкреслюються слабкі судові та управлінські системи Анголи, які посилюють корупцію та перешкоджають підзвітності, при цьому вирішуються геополітичні складнощі балансування китайського, російського та західного впливу. Учасники дискусії рекомендують провести міжнародний аудит боргів Анголи, інституційні реформи та тіснішу взаємодію із західними країнами для протидії негативним наслідкам китайської допомоги та сприяння сталому розвитку. Випадок Анголи подано як ширше попередження про наслідки неконтрольованої іноземної допомоги у країнах із нестабільним управлінням. (98) На сьогодні Китай має намір створити військово-морську базу в Анголі, яка стане другою військовою базою Китаю в Африці після Джибуті в Аденській затоці на сході Африки. Для Китаю Ангола є успішним випадком використання економічних інструментів для забезпечення критично важливих ресурсів і розширення геополітичного впливу. Це демонструє ефективність моделі взаємодії Пекіна, яка контрастує із західними підходами, які часто пов'язані з умовами, такими як реформи управління. Хоча Анголу поки що важко назвати протопреторіанською

державою, але її відносини з Китаєм підкреслюють асиметрію впливу та потенційні ризики для суверенітету Анголи. Ці відносини, хоч і взаємовигідні в деяких аспектах, несуть довгострокові наслідки для автономії та управління Анголи. Оскільки Ангола рухається у цій складній динаміці, балансування її зв'язків з Китаєм та диверсифікація її партнерських відносин матимуть вирішальне значення для збереження її незалежності.

Критично важливі мінерали стають дедалі важливішими в умовах технологічного прогресу, що потребує їх збільшених обсягів. Згідно зі звітом Міненерго США за 2023 рік, ключовими на найближчі роки будуть диспрозій, неодим, галій, графіт, тербій, іридій та кобальт, які використовуються у магнітах, батареях та паливних елементах. Особливо виділяється кобальт, який перебуває під домінуючим контролем Китаю, який контролює значну частину видобутку та переробки кобальту, переважно зосередженого в Демократичній Республіці Конго, де виробляється 80% світового обсягу. Більшість шахт та переробних підприємств належить китайським компаніям, що зміцнює економічний та політичний вплив Китаю в регіоні. При цьому інфраструктурні проекти Китаю в ДРК нерідко, як і в попередніх країнах, викликають критику через незбалансовані умови та брак прозорості. (99) Китайська модель фінансування державних компаній хоча забезпечила країні домінування у видобутку ключових корисних копалин, необхідних для сучасних технологій, але сприяла економічній неефективності. Розслідування New York Times і Bloomberg показали, як китайські гірничодобувні компанії, які підтримують державні банки, отримали контроль над найбільшими кобальтовими родовищами в ДРК. У 2016 році China Molybdenum викупила активи американської компанії Freeport-McMoran, використовуючи схожі методи, які застосовували адміністрація Ніксона для доступу до ресурсів ДРК у 1960-х роках. Незважаючи на заклики США до зниження залежності від китайських поставок, адміністрації Обама та Трампа дозволили передати контроль над найбільшою кобальтовою копальнею до China Molybdenum. Китайський вплив у ДРК посилюється з 2005 року, коли колишній голова КНР Ху Цзіньтао уклав із президентом Жозефом Кабілом угоду на \$6 млрд для фінансування інфраструктурних проектів. Проте витік документів із банку BGFІ розкрив корупційну схему, в рамках якої \$55 млн було спрямовано на особисті потреби Кабіли та його родини. Сьогодні ж китайські компанії контролюють 15 із 19 найкращих кобальтових та мідних копалин у ДРК. (100)

Конголезька армія неодноразово розгорталася для захисту китайських гірничодобувних інтересів на нестабільному сході країни. У рамках співпраці Китай запропонував навчання конголезьким військовим та допомогу у забезпеченні безпеки своїх компаній. Однак нестабільність, характерна для другої за величиною країни Африки, з нестабільністю і повстанцями на території, робить інвестиції в багаті на ресурси регіони ДРК вкрай ризикованими. Китайські громадяни, які часто підозрюються у перевезенні великих сум грошей, стають мішенями для повстанських угруповань, які до цього зазвичай тероризували місцеве населення. У відповідь Китай пообіцяв посилити співпрацю з ДРК, щоб запобігти викраденням своїх громадян. До всього цього відносини між Китаєм та армією ДРК ускладнюються інцидентами, як, наприклад, у 2022 році, коли двох китайських золотошукачів було вбито в засідці, організованій двома конголезькими полковниками. Нападники були засуджені до страти. Незважаючи на це, Китай продовжує збільшувати військову допомогу армії ДРК, щоб захистити свої інтереси та забезпечити стабільний доступ до ресурсів. Військова допомога у той же час є важливим інструментом для Китаю, що дозволяє не лише захистити китайських громадян та придушити протести проти своїх інвестицій, а й вибудовувати відносини з військовими чиновниками. Це дає Китаю довгострокові стратегічні вигоди, включаючи доступ до осіб, які приймають рішення, які підтримують, захищають та навіть просувають інтереси. Крім того, для зміцнення контактів Китай активно взаємодіє з лідерами галузей, місцевою владою, ЗМІ та громадськими інтелектуалами, просуваючи свої пріоритети. (101) Враховуючи те, що Китай контролює найважливіші джерела ресурсів, які забезпечують економічне виживання країни, а також те, що армія ДРК, яку озброюють китайці, стає на захист китайських активів у кризових ситуаціях, можна зробити висновок, що країна є протопреторіанською державою, де обмін на зброю, інфраструктурні проекти та кредити, які лише посилюють залежність, режим отримує зовнішню опору та незаконні засоби збагачення для високих посадових осіб.

Але більш радикально в Африці діє Росія, через групу «Вагнер», пропонуючи урядам так званий пакет заходів з виживання режиму в обмін на доступ до стратегічно важливих природних ресурсів. Ці операції, що стоять мільярди доларів, куруються російським «Експедиційним корпусом», який очолює людина, яка звинувачується в організації замаху на Скрипалів із застосуванням нервово-паралітичної речовини «Новичок», хоча Росія ці звинувачення відкидає. За словами Джека Уотлінга з Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень, це очевидний прояв нової стратегії Росії в Африці. Найбільш тісно з «Вагнером» пов'язані Малі, Нігер та

Буркіна-Фасо - країни, де нещодавно відбулися військові перевороти. Вони вийшли з регіонального блоку ЕКОВАС і створили свій «Союз країн Сахеля». Особливо помітна роль «Вагнера» в Малі, де продовжуються ісламістські повстання, а низка переворотів зробила країну практично неспроможною державою. Раніше питання безпеки вирішувалися через місію ООН Minusma та тривалу французьку військову операцію. Однак історичні антипатії до колишньої колоніальної держави дозволили Росії через групу «Вагнер» витіснити французів і запропонувати свої послуги у забезпеченні безпеки. Малі, як і багато африканських країн, має багаті природні ресурси, включаючи деревину, золото, уран і літій. Деякі мають значну економічну цінність, інші грають стратегічну роль. За словами доктора Уотлінга, Росія діє за усталеною схемою: «Стандартний російський *modus operandi* полягає у покритті експлуатаційних витрат через паралельну ділову активність, в Африці це найчастіше пов'язано зі здобиччю корисних копалин» (102). У країнах, де була присутня група «Вагнера», вона захоплювала цінні ресурси, використовуючи їх для покриття витрат і отримання значних доходів. За останні два роки Росія отримала з Африки золото на суму 2,5 мільярда доларів, що за даними звіту Blood Gold Report, ймовірно, допомогло фінансувати війну в Україні. Нещодавно російські бійці, колишні найманці Вагнера, захопили контроль над золотою копальнею Інтахака в Малі, недалеко від кордону з Буркіна-Фасо. Ця копальня, найбільша на півночі країни, довгий час була об'єктом суперечок між різними збройними угрупованнями. Однак боротьба за ресурси у регіоні виходить за рамки економіки. Доктор Уотлінг зазначає, що Росія прагне стратегічно позбавити західні країни контроль над критично важливими мінералами та ресурсами. У Малі нещодавні зміни в гірничодобувному кодексі дали хунті більший контроль над природними ресурсами, що вже призвело до припинення роботи австралійської літєвої шахти. Не менш значні спроби Росії отримати доступ до уранових шахт у Нігері, позбавляючи Францію важливих поставок. Якщо Москві вдасться досягти своєї мети, Європа може зіткнутися з новою формою «енергетичного шантажу», що особливо болісно для Франції, де 56 ядерних реакторів забезпечують майже дві третини національної енергії, це становить серйозну загрозу, оскільки близько 20% урану країна імпортує з Нігеру. При цьому сама Франція вже критикувалася за передбачувану експлуатацію своїх колишніх колоній, як от Нігер. (102) Ці три країни на практиці є преторіанськими державами 2.0 або військовими адміністраціями РФ, яка контролює через групу «Вагнер» найважливіші джерела сировини, а також забезпечує виживання цих режимів за рахунок дотацій, в обмін на ресурсний контроль та їхню солідарність у боротьбі проти західних держав.

Але на цих країнах побудова таких преторіанських держав не обмежується. Російські ПВК, особливо група «Вагнера», стали інструментом посилення впливу Москви в Африці, і Центральнаафриканська Республіка є одним із найяскравіших прикладів цієї стратегії. У 2018 році Росія підписала з ЦАР угоду про військове співробітництво, після чого в країну було направлено бійців групи «Вагнера». Їхні завдання включають навчання місцевих збройних сил використанню російської зброї, охорону шахт, де добуваються золото, уран та алмази, а також підтримку президента ЦАР як в ролі особистих охоронців, так і радників. Ці дії роблять ПВК своєрідними преторіанцями, які захищають владу лояльних режимів. Присутність групи «Вагнера» швидко поширилася в інші країни Африки на південь від Сахари. Вони діють у Судані, де забезпечують безпеку видобувних компаній, у Мадагаскарі та Мозамбіку, де охороняють ключові економічні об'єкти, а також у Лівії, де беруть участь у військових операціях. Вплив ПВК не обмежується військовими завданнями: вони активно втручаються у політичні процеси, зміцнюючи позиції режимів, що підтримують російські інтереси, та сприяючи перерозподілу ресурсів на користь Москви. (103)

Великий інтерес представляє Центральна Азія і однією з основних тем є зростаюча економічна присутність Китаю в регіоні, чому сприяють торгівля, інвестиції та ініціативу «Один пояс, один шлях», як і в Африці. Важливо відстежити як ці економічні зв'язки посилили політичний вплив Китаю в регіоні, що дозволило йому поглибити відносини з урядами Центральної Азії, адже економічна залежність та асиметрична динаміка влади можуть зробити і вже роблять держави Центральної Азії вразливими для китайського впливу. У роботі Пала Дунаю «Вплив Китаю в Центральній Азії: наслідки для євроатлантичного світу» представлено поглиблений аналіз впливу Китаю на окремі країни Центральної Азії, що підкреслює унікальну динаміку та проблеми у кожному випадку.

У Казахстані економічний вплив Китаю є суттєвим, оскільки країна є найбільшим торговим партнером Китаю в Центральній Азії, однак ці відносини залишаються асиметричними, оскільки Китай займає домінуюче становище. Китайські інвестиції в інфраструктуру, таку як автомагістралі та енергетичні трубопроводи, мали значний вплив на економіку Казахстану, хоча побоювання щодо залежності та якості деяких проектів викликали побоювання. Зміни до Земельного кодексу Казахстану 2016 року, які дозволили іноземним компаніям орендувати землю, викликали масові

протести, оскільки громадяни вбачали, що це призведе до широкого китайського володіння землею. Ця негативна реакція змусила уряд скасувати рішення. Крім того, суспільне невдоволення поведінкою Китаю з уйгурськими мусульманами в Сіньцзяні, які поділяють етнічні та культурні зв'язки з казахами, погіршило сприйняття Китаю, незважаючи на небажання уряду Казахстану відкрито критикувати Пекін.

У Киргизстані невеликий розмір економіки країни та нижчий рівень розвитку роблять її сильно залежною від китайських інвестицій та кредитів для інфраструктурних проєктів. Проте звинувачення у корупції та неефективному управлінні переслідують деякі фінансовані Китаєм ініціативи, при цьому кошти або використовуються не за призначенням або зникають. Більше того, присутність китайської робочої сили в економічних проєктах призводить до соціального тертя, посилюючи антикитайські настрої серед місцевого населення.

Таджикистан також зіштовхнувся із проблемами, пов'язаними з китайським впливом: країна дозволила китайським фермерам орендувати сільськогосподарські землі з початку 2010-х років, що викликало занепокоєння щодо суверенітету та потенційних громадських протестів, як це було в Казахстані. Сильна залежність Таджикистану від китайських кредитів також утворила значні боргові зобов'язання. Щодо військового впливу, то Китай побудував об'єкт на півдні Таджикистану недалеко від кордону з Афганістаном, нібито для боротьби з тероризмом та наркотрафіком. У той же час цей об'єкт посилює присутність Китаю у регіоні.

У Туркменістані економічна залежність від Китаю є особливо очевидною в його експорті газу, близько 70% його експортних доходів надходить з китайського ринку. Ця залежність викликає побоювання щодо економічної вразливості та здатності Пекіна диктувати умови. Туркменістан також закупив передову китайську військову техніку, включаючи системи ППО, що відображає зростаючі оборонні зв'язки між двома країнами.

Узбекистан встановив стратегічні економічні та оборонні партнерства з Китаєм, включаючи закупівлю китайських безпілотників та іншої військової техніки. Оскільки Узбекистан поступово скорочує протекціоністську торговельну політику, його торговий дефіцит з Китаєм зростає, що наголошує

на проблемі балансування економічної модернізації з зростаючою залежністю від Пекіна. (104)

В усіх цих країнах вплив Китаю відіграє подвійну роль. У той час, як Пекін надає необхідні інвестиції та інфраструктуру, він також сприяє економічній залежності, порушує питання про суверенітет і, в деяких випадках, провокує суспільну напруженість.

Зростаюча присутність КНР в Центральній Азії виходить за рамки інвестицій і двосторонньої торгівлі та має далекосяжні наслідки. Китай дедалі частіше розглядається державами Центральної Азії як модель контролю свого населення, особливо з допомогою методів спостереження та забезпечення дотримання закону. Наприклад, у 2019 році Узбекистан підписав угоду на 1 мільярд доларів із Huawei на управління операціями зі спостереження всередині країни. Крім того, китайські CITIC Group та COSTAR Group були залучені до спірної ініціативи моніторингу Узбекистану Safe Cities. Вплив Китаю також кидає виклик позиції Росії в регіоні, яка зіткнулася зі значним опором після вторгнення в Україну в лютому 2022 року. Хоча Кремль незадоволений прогресом Китаю, він не може відкрито висловити це, враховуючи важливість підтримки і допомоги Китаю в конфронтації Москви з Заходом, але такий порядок речей продовжить впливатиме на підхід Росії до Пекіна.

Китай експортує модель управління, яка легко адаптується до авторитарних практик у Центральній Азії, сприяючи придушенню громадянського суспільства. У країнах регіону затримують та висилають журналістів, заарештовують лідерів протестів до та після демонстрацій. Місцеві уряди переймають китайський стиль управління, вважаючи його успішним. Економічна інтеграція, що просувається Китаєм, посилює залежність еліт від рентних доходів та перешкоджає регіональним реформам, наприклад, у Киргизстані з 2014 по 2019 рік сталося п'ять великих корупційних скандалів за участю китайських компаній та місцевих політиків, включаючи двох експрем'єрів та мерів. Китай зберігає домінування в торгівлі через залізницю, яка субсидується, відводячи регіон від інвестицій у Середній коридор, який міг би з'єднати Центральну Азію з Європою. Хоча європейські країни пропонували промислову кооперацію, Китай діє активніше: у Казахстані реалізуються 56 проектів, в Узбекистані - близько 12, у Киргизстані обговорюється 40, у Таджикистані - декілька. Серед ключових проектів - запуск лінії виробництва

ядерних стрижнів у Казахстані, багатому ураном. Незважаючи на прагнення Центральної Азії уникнути домінування великих держав, багатовекторний підхід реалізується насилу. Посилення впливу Китаю пояснюється географічною ізоляцією регіону та протяжним кордоном із Піднебесною. Центральна Азія нині мала альтернатив для співпраці з Китаєм. (105) Хоча ці п'ять країн Центральної Азії не є протопреторіанськими державами, що контролюються з Китаю, така тенденція показує похмуру закономірність, особливо з огляду на досвід Африки. КНР посилює свій військовий вплив у Центральній Азії, застосовуючи стратегію, схожу на ту, що вона застосовує в Африці. Приватні охоронні компанії, такі як Zhongjun Junhong, активно розширюють свою діяльність у регіоні, особливо у Киргизстані. Попит на їхні послуги зріс після інцидентів, таких як вибух китайського посольства у Бішкеку у 2016 році. Компанія, заснована того ж року, обслуговує китайські підприємства, включаючи інфраструктурні проекти на кшталт залізниці Китай - Киргизстан - Узбекистан. Одночасно Китай розвиває співпрацю через програми військової освіти, пропонуючи підготовку офіцерів у китайських університетах. Це створює основу для довгострокового оборонного партнерства. Крім освітніх ініціатив Китай проводить військові навчання, збільшує експорт зброї та розвиває військову інфраструктуру в регіоні. Однак така підтримка викликає побоювання, оскільки вона сприяє зміцненню авторитарних режимів, які використовують китайську допомогу для посилення контролю та придушення інакодумства під приводом забезпечення безпеки. (106)

Що ж до Росії, то вона мала історичний вплив в регіоні, але поступово її роль тут почала згасати. На початку XXI століття її домінування здавалася непорушним, навіть з урахуванням зростаючого впливу Китаю. Але все кардинально змінилося з вторгненням Росії в Україну, яке серйозно пошкодило її глобальному та регіональному становищу. Хоча країни Центральної Азії, дистанціюються від Москви, формальні показники, такі як торгівля, міграція та зустрічі на високому рівні, говорять про протилежне. Жодна з країн Центральної Азії не підтримує війни Росії в Україні і не визнає її анексії. Вони дотримуються західних санкцій, блокують російські платіжні картки MIR та зосереджені на неросійських проектах, таких як «Один пояс, один шлях» або Організації тюркських держав. Однак ця позиція не нова - Центральна Азія також відкинула анексію Криму Росією у 2014 році та її війну з Грузією у 2008 році. Їх пріоритет - економічне виживання, підтримка зв'язків із Заходом та уникнення прямого конфлікту з Росією. Але РФ продовжує впливати за допомогою економічних зв'язків і стратегічної залежності, а торгівля з регіоном зростає через нові моделі, зумовлені санкціями, тоді як

Центральна Азія отримує особливу увагу з боку російських чиновників. Тим не менш, ознаки зміни лояльності присутні удосталь. Антиросійські настрої зростають, а популярність російської знижується. Інтеграційні проекти Москви, такі як ОДКБ та Євразійський економічний союз, втрачають привабливість. Військові невдачі Росії в Україні зруйнували її імідж гаранта безпеки, ще більше підірвавши її м'яку силу. (107) І незважаючи на те, що антиурядові протести в Казахстані в січні 2022 року змусили Токаєва звернутися до Росії за підтримкою для збереження влади, це не завадило скороченню російського впливу. Інцидент став першим втручанням очолюваної Росією Організації Договору про колективну безпеку, коли було розгорнуто 25 тисяч «миротворців». Це підкреслило сильний вплив Росії на внутрішню політику Казахстану на той час, проте зараз Казахстан збільшує оборонні витрати і прагне більш тісних відносин з Китаєм і навіть з країнами НАТО, побоюючись розширення геополітичних амбіцій Москви. Зокрема, у травні 2022 року Токаєв та турецький президент Реджеп Тайіп Ердоган домовилися про спільне виробництво турецьких безпілотників Анка у Казахстані. Крім того, 20 травня 2022 року міністр закордонних справ Казахстану Мухтар Тілеуберді зустрівся із держсекретарем США Ентоні Блінкеном, обговорюючи питання енергетики. Тілеуберді наголосив, що Казахстан продовжить посилювати співпрацю зі США, що зменшить дипломатичний вплив Росії на Токаєва. Також Токаєв пообіцяв допомогти ЄС впоратися з енергетичними проблемами, що виникли через нафтове ембарго проти Росії та допомогти у постачанні газу до Європи. (108)

У той же час Білорусь перетворюється на маріонетку Кремля, і війна в Україні прискорила цей процес. 27 лютого 2022 року, коли війна тільки що охопила Україну, у Білорусі пройшов референдум про поправки до конституції, які зміцнюють владу Лукашенка. Однак його прагнення влади послаблюється, особливо з урахуванням підтримки російського вторгнення, що робить його залежним від Москви і веде до руйнівних наслідків для Білорусі. Після виборів у 2020 році та наступних протестів, Лукашенко втратив легітимність і став залежним від російської політичної та економічної допомоги. У листопаді 2021 року він підписав програму економічної інтеграції з Росією, яка може спричинити створення конфедерації. Білоруська економіка зазнає труднощів через зовнішній борг і санкції. Незважаючи на обіцянки Мінська вивести російські війська після навчань, вони залишилися в країні та використали її територію для вторгнення в Україну. Лукашенко фактично втратив контроль над обороною, і його режим стає дедалі більш залежним від Кремля. (109) Нестримне політичне, економічне, військове та культурне підпорядкування

Білорусі Москві перетворює країну на фактичну державу-сателіт, яка до того ж розміщує тактичну ядерну зброю під російським командуванням. Хоча повна інтеграція Білорусі в РФ у найближчому майбутньому сумнівна, країна може перетворитися на військовий фортпост з рисами преторіанської держави 2.0.

У Латинській Америці Китай та Росія зміцнюють свій вплив, але використовують різні підходи. Основна мета їх дій - ослаблення позицій США та формування вигідних зовнішньополітичних переваг у регіоні. Китай діє більш масштабно та багатогранно, спираючись на економічні зв'язки, участь у міжнародних та регіональних організаціях, а також на ініціативу «Один пояс, один шлях». Його економічна взаємодія будується на інвестиціях через державні підприємства та використання сили китайського ринку, що дозволяє впливати на внутрішні рішення країн регіону. Крім того, Китай активно скорочує дипломатичне визнання Тайваню в Латинській Америці та підтримує риторику про багатополарний світовий порядок із власним лідируючим статусом. Росія, навпаки, обмежується двосторонньою співпрацею в економіці, сфері безпеки та військовими зв'язками. Її вплив зосереджено на автократичних та ізольованих режимах, таких як Венесуела. На відміну від Китаю, Росія не може запропонувати значних економічних стимулів. Китай також підтримує автократичні режими у регіоні, такі як Венесуела, Еквадор та Болівія, захищаючи свою модель управління від критики. Його участь у таких організаціях, як CELAC, які виключають США, посилює його позиції. Вплив Росії в Латинській Америці обмежений і зосереджений на двох аспектах. По-перше, Росія спирається лише на автократичні режими регіону, інтереси яких збігаються з її власними, як-от Куба, Нікарагуа, Венесуела, а також частково Болівія та Перу. Вони підтримують із Москвою зв'язку у сфері воєнних відносин. Росія активно постачає озброєння цим державам: Венесуела закупила російську зброю на суму близько 10 мільярдів доларів, включаючи системи С-300, а Росії припадає на частку 90% імпорту зброї Нікарагуа. Для Болівії та Перу російська допомога пов'язана з обслуговуванням застарілої техніки. Ці поставки також підтримують російський військово-промисловий комплекс, що є особливо важливим для президента Володимира Путіна на тлі санкцій Заходу. По-друге, Росія використовує Латинську Америку як інструмент протидії США у Європі. Москва бачить регіон як традиційну сферу впливу Вашингтона, куди вона може втручатися, аналогічно до того, як, на її думку, США діють у Європі. Ця стратегія відбиває відданість Росії концепції «сфер впливу» і прагнення зміцнити свій геополітичний вплив. Китай та Росія ведуть свою діяльність у Латинській Америці з різних стратегій:

Китай використовує інструменти, такі як участь в ОАД, Міжнародному банку розвитку, державні компанії, культурні центри та інститути КПК, включаючи Департамент міжнародних зв'язків. Його мета – зміцнення м'якої сили та економічного впливу. Китай активно взаємодіє з регіональними лідерами, включаючи проведення форуму Китай-CELAC, та розширює присутність у регіоні через технологічні компанії, такі як Huawei та ZTE, які домінують на телекомунікаційному ринку та сприяють впровадженню китайських технологій 5G. Це, однак, збільшує залежність регіону та ризики для цифрової безпеки. Важливу роль відіграють військові співробітництва та програми навчання, які зміцнюють зв'язки з Народно-визвольною армією Китаю.

Росія, навпаки, робить ставку на двосторонні відносини з автократичними урядами, такими як Куба, Нікарагуа та Венесуела, підтримуючи їх через продаж озброєнь та співробітництво у сфері безпеки. Такі компанії, як Рособоронекспорт, Ростех, Росатом та ГЛОНАСС є ключовими інструментами російського впливу. Взаємодія Росії має більш обмежений і вузький характер, в основному фокусуючись на військово-технічній та енергетичній сферах. Проте її активність послаблюється міжнародними санкціями та конфліктом в Україні. Але Китай, на відміну від Росії, демонструє стратегічну широту свого підходу, включаючи дипломатичні ініціативи, участь у регіональних інститутах та підтримку м'якої сили. Політичне зрушення вліво в Латинській Америці створює нові можливості для обох гравців. Проте, китайський вплив залишається глибшим і багатограним, тоді як російське зосереджено окремих автократичних режимах і обмежено економічними і політичними ресурсами. (110) Але Росія зберігає певні важелі впливу Латинської Америки завдяки кільком сприятливим чинникам. Антидемократична риторика Китаю та його фінансова підтримка регіону створили сприятливе тло для російської активності. Латиноамериканська зовнішня політика, заснована на невтручання та міжнародне право, дозволяє країнам регіону підтримувати діалог із Росією. Поглиблена криза демократії в регіоні сприяє популярності антидемократичних та проросійських ідей серед деяких політиків та їх прихильників, що зміцнює позиції Москви. Ключові автократичні союзники Росії - Куба, Нікарагуа та Венесуела - продовжують утримувати владу, незважаючи на міжнародний тиск. Москва надає цим режимам ресурси для обходу санкцій та мінімізації ізоляції, включаючи технології кіберспостереження та підтримку у фінансовій сфері. Крім того, Росія використовує території цих країн для проектування сили у Карибському басейні. Військова співпраця залишається важливим елементом цих відносин: російський флот отримує доступ до портів, а співробітники служб безпеки

проходять ротацію в Нікарагуа та Венесуелі. З 2017 року Росія керує навчальним центром у Манагуа, де офіційно навчають боротьбі з наркотрафіком, але фактично – методами спостереження та придушення. Цей об'єкт використовується для підготовки офіцерів із країн Центральної Америки та Карибського басейну, посилюючи вплив Росії у регіоні. (111) Хоча російські економічні підходи до Латинської Америки обмежені через логістичні труднощі та географічну віддаленість, стратегічне та військове співробітництво залишається ключовим інструментом впливу Москви. Росія активно використовує військові зв'язки для зміцнення своєї присутності в регіоні, надаючи зброю, навчаючи персонал та сприяючи модернізації збройних сил своїх союзників. Венесуела і Нікарагуа, що залежать від Росії у військовому та ресурсному плані, є прикладом держав, інтегрованих у стратегічну орбіту Москви. Ці країни відіграють роль протопреторіанських держав, надаючи Росії доступ до інфраструктури та територіальної присутності в Карибському басейні. Такий формат взаємодії дозволяє Росії демонструвати силу та зберігати вплив поблизу кордонів США, використовуючи регіони як стратегічні плацдарми для геополітичних маневрів. Крім того, співпраця з цими країнами допомагає Москві компенсувати дипломатичну ізоляцію, викликану західними санкціями, та зміцнювати її статус захисника авторитарних режимів, що посилює її вплив у глобальному масштабі та просуваючи альтернативу ліберальній демократії.

Щодо Китаю то на його долю у 2000 році припадало менше 2% експорту Латинської Америки, проте швидке економічне зростання КНР та збільшення попиту на сировину призвели до значного збільшення торгівлі. До 2021 року обсяг двосторонньої торгівлі досяг рекордних \$450 млрд, і прогнозується, що до 2035 року ця цифра може перевищити \$700 млрд. Китай став основним торговим партнером Південної Америки та другим за значимістю для Латинської Америки загалом після США. Як і в Африці та Центральній Азії, Китай активно зміцнює позиції через інвестиції та кредити. У 2022 році обсяг китайських прямих іноземних інвестицій у регіон склав \$12 млрд, а з 2005 по 2020 роки Китай виділив \$137 млрд у вигляді кредитів, переважно під забезпечення природними ресурсами. Найбільшим позичальником залишається Венесуела з боргом у \$60 млрд, переважно пов'язаним з енергетикою та інфраструктурою, що робить Китай важливим фінансовим партнером, що потенційно замінює Росію в ролі преторіанського патрона, враховуючи, що тепер Венесуела є лідером закупівлі китайського озброєння.

Китайські компанії активно розвивають сировинний та енергетичний сектор, включаючи проекти в галузі відновлюваних джерел енергії. Наприклад, найбільша сонячна електростанція Латинської Америки в Аргентині та вітропарк у Чилі були профінансовані китайськими банками. В останні роки Пекін зосередив увагу на літієвому трикутнику - Аргентині, Болівії та Чилі, які мають половину світових запасів літію, необхідного для акумуляторів. Інфраструктурні проекти, такі як будівництво портів, аеропортів та залізниць, також знаходяться у фокусі китайського фінансування. Проте, великі проекти нерідко викликають стурбованість щодо їхнього впливу на екологію та права місцевих громад. Крім цього, Китай активно інвестує в «нову інфраструктуру», включаючи технології 5G, та розумні міста, незважаючи на критику США за потенційні ризики кібершпиунства. Китай розвиває і військове співробітництво, пропонуючи програми навчання, продаж зброї та військові обміни, що зміцнює його присутність у регіоні та формує альтернативний центр сили на протипагу США. (112) Поступове перетворення країн Латинської Америки, таких як Болівія та Чилі, на «військові адміністрації» під впливом Китаю - це складний, але не неможливий сценарій. Китай активно інвестує у найважливіші галузі економіки регіону, включаючи видобуток літію, нафти та міді, що створює економічну залежність від китайських вкладень. Це дозволяє Пекіну тиснути на уряди країн, спрямовуючи їхню політику у бік більш тісної співпраці з Китаєм. Особливо важливим ресурсом є літій, оскільки Болівія, Аргентина та Чилі входять до так званого «літієвого трикутника», і Китай активно інвестує в його видобуток. Контроль за цим стратегічно важливим ресурсом може стати потужним важелем впливу на економіку та ресурсну автономію цих країн. Хоча Аргентина відійшла від прокитайського курсу та повернулася до сфери впливу США, китайські інтереси в Латинській Америці продовжують зміцнюватися в інших країнах. Той факт, що Китай розширює свої військові зв'язки з Латинською Америкою через постачання зброї, програми навчання та спільні військові навчання активно експортуючи сучасне озброєння до регіону, бере участь в обмінах з місцевими військовими та тренує їх може призвести до зміцнення лояльності місцевих військових структур до Китаю, що сприятиме його стратегічним інтересам у регіоні. Крім того, Китай використовує економічну допомогу та кредити для підтримки політичної лояльності еліт, пропонуючи фінансову та технологічну підтримку авторитарним режимам. Через довгострокові економічні та військові угоди Китай може отримати доступ до стратегічних об'єктів навіть без розміщення офіційних військових баз. Однак цей сценарій стикається із серйозними обмеженнями. Місцеві народи, особливо у Болівії та Чилі, мають сильні націоналістичні настрої та традиції боротьби за незалежність. Слід зазначити, що будь-які спроби Китаю посилити свою військову присутність у Західній

півкулі неминуче спричинять жорстку реакцію з боку США та їхніх союзників. На відміну від Китаю Росія діє в регіоні з меншими обмеженнями, оскільки вже стикається з економічними витратами через міжнародні санкції. Проте Китай активно представляє авторитарну модель як життєздатну альтернативу демократії, що посилює його вплив на авторитарні режими Латинської Америки. І чим довше такі режими демонструють стійкість, тим більше спонукають своїх сусідів переходити у їхній антидемократичний спектр.

Але на користь твердження, що Китай може перетворити ці країни на протопреторіанські держави, слід навести доповідь Підполковника USMCR Дженніфер Реймонд під назвою «Вплив китайського економічного та політичного впливу на Південну Америку та національну безпеку США», де зазначається, що країни Південної Америки стикаються із загрозою дефолту, і умови кредитування вимагають передачі значної частки природних ресурсів Китаю, що може призвести до економічного краху регіону та поставити під загрозу доступ США до важливих ресурсів. У той же час китайські кредити використовують примусову дипломатію, створюючи політичний вплив через боргові пастки і підтримуючи репресивні режими корупцією, що загрожує демократичним цінностям. Інфраструктурні проекти Китаю в Південній Америці, як частина ініціативи «Один пояс, один шлях», спрямовані на розвиток подвійного призначення - цивільної та військової інфраструктури. Китай будує порти, аеропорти, автомагістралі та залізниці, що дає йому стратегічний доступ до важливих об'єктів регіону. «Один пояс, один шлях» посилює політичний вплив Китаю, ізолюючи Південну Америку від її традиційних партнерів та послаблюючи сталий розвиток регіону. Китайський контроль над енергетичною та цифровою інфраструктурою, такий як мережі електропостачання. Наприклад, енергетичний сектор Чилі характеризується істотним китайським впливом. Близько 57% електромережевого комплексу знаходиться під управлінням китайських корпорацій, а Китайська Народна Республіка є провідним партнером у цифровій торгівлі для латиноамериканської країни. У Венесуелі китайська компанія ZTE використовує технологію для стеження за громадянами, що зміцнює авторитарний контроль уряду. (113)

3.2 Преторіанська держава як патерн будівництва для воєнізованих та злочинних організацій.

На сьогоднішній день існують приклади організацій, що виконують функцію держав, але не визнаються де-юре, як ІДІЛ, ХАМАС чи Хезболла. Відбувається повернення феномена варлоридизму, в якому харизматичні лідери воєнізованих угруповань набувають більшої легітимності для правління. Преторіанська модель може стати виходом для побудови держави там, де територія не контролюється, або де неможливо побудувати модерну державу. Це пов'язано з політичною нестабільністю у світі, відступом ліберальної демократії, руйнуванням традиційних інститутів влади та появою нових форм управління, а також з поверненням популярності військових хунт та способів набуття влади за допомогою зброї. У таких умовах преторіанські лідери можуть привертати увагу місцевого населення, забезпечуючи безпеку та порядок, але їхня влада може залишатися нестійкою через обмежену легітимність та відсутність міжнародного визнання. Але в міру забезпечення довгострокової виживання, модель може бути новим патерном і виходом для існуючих або нових організацій.

Наприклад у роботі «Чи є ІДІЛ державою? Статус державності в епоху терору» Ноа Бенджаміна Новгородського досліджується складне питання про те, чи відповідає Ісламська держава критеріям, щоб вважатися суверенною державою відповідно до міжнародного права. Автор критикує традиційні правові рамки, такі як Конвенція Монтевідео, наголошуючи на їх обмеженнях при застосуванні до таких утворень, як ІДІЛ, які поєднують управління з екстремістським насильством. Однією з центральних тем є неадекватність Конвенції Монтевідео, яка визначає державність на основі чотирьох критеріїв: постійне населення, певна територія, ефективний уряд та здатність вступати у відносини з іншими державами. Хоча ІДІЛ нібито задовольняє першим трьома критеріями - управління стабільним населенням у межах щодо певних кордонів та реалізація структур управління – він не відповідає четвертому критерію через відсутність міжнародного визнання. Ця традиційна структура погано пристосована для вирішення проблем суб'єктів, які демонструють державне управління та одночасно здійснюють широкомасштабні порушення прав людини. Новгородський пропонує новий підхід, який включає повагу прав людини та прийняття суверенного співіснування як додаткові критерії визнання державності, називаючи цю структуру «мінімалізмом прав людини» та пропонує її як засіб заповнення етичних та правових прогалів у традиційному процесі визнання держави.

Подвійна ідентичність ІДІЛ як терористичної організації та як керівного органу ще більше ускладнює його класифікацію. З одного боку, ІДІЛ демонструє адміністративні можливості, такі як оподаткування, надання соціальних послуг та підтримання закону та порядку на контрольованій ним території. З іншого боку, його управління характеризується крайнім насильством, системними порушеннями прав людини та прямим ігноруванням міжнародних норм. Ця двоїстість кидає виклик традиційному розумінню суверенітету і порушує питання, як такі освіти вписуються у глобальний правовий порядок. Порівнюючи ІДІЛ з іншими спірними утвореннями, такими як Курдистан і Сомаліленд, Новгородський підкреслює необхідність тонкого підходу до суверенітету, який ставить в основу безпеку людини. Це порівняння підкреслює напруженість між правовими рамками, які часто підкреслюють порядок та передбачуваність, та етичними зобов'язаннями міжнародного співтовариства захисту прав людини. Визнання чи визнання держави за своєю сутністю є політичним і перебуває під впливом інтересів існуючих держав. Формулюючи визнання як залежне від дотримання мінімальних стандартів безпеки людини та поваги до прав людини, Новгородський пропонує шлях модернізації критеріїв державності. Цей підхід прагне примирити традиційні уявлення про суверенітет з реаліями таких утворень, як ІДІЛ, тим самим вирішуючи проблеми, що виникають у міжнародному праві. (114)

Новгородський пропонує модель, в яку можна вписати Ісламську державу як суверенну освіту. Однак воно швидше виконує ключові функції, характерні для сучасних держав, ніж дійсно відповідає їхній класичній моделі. Межі цієї структури нечітко визначені та змінюються залежно від обставин. У період з 2014 до 2017 року ІДІЛ закріпило свій вплив у Сирії та Іраку, супроводжуючи своє панування створенням складної освітньої системи. «Державна програма» цієї терористичної організації є унікальним випадком у сучасній історії. Вона не лише скасувала існуючу систему освіти в Сирії та Іраку, що викликало серйозний розрив у навчанні дітей та підлітків, а й розробила власну альтернативну освітню систему у підконтрольних регіонах, замінивши сирійські та іракські офіційні програми. (115 с. 498-515)

Також питання про фінансові надходження ІДІЛ залишається відкритим. Згідно зі статтею The Financial Times на 2015 рік, значна частина доходів ІДІЛ була опосередковано отримана від іракського уряду. Багдад продовжував виплачувати зарплати державним службовцям, які проживають на територіях під контролем ІДІЛ, включаючи Мосул - друге за величиною місто Іраку з

населенням понад мільйон осіб. За оцінками високопосадовців, на цих територіях залишалося близько 400 000 державних службовців, а загальний обсяг виплат зарплат становив понад \$1 млрд. При цьому ІДІЛ оподатковувало ці виплати податками, розмір яких варіювався від 10 до 50 відсотків. В умовах втрати територій під натиском коаліції на чолі зі США ІДІЛ посилив тиск на населення, що залишилося, вдаючись до більш жорстких методів здирництва. Однак потік платників податків зменшився: багато сирійців та іракців, які жили під владою ІДІЛ, покинули ці території. Але економіка ІДІЛ не впала, тому що місцеві жителі заробляють гроші, щоб вижити, а угруповання продовжує обкладати їх податками. (116)

Самі ж арабські держави, які раніше покладалися на військових як на ключових будівельників держави, зіткнулися з крахом цієї старої моделі. Сирія, Лівія, Ірак та Ємен демонструють повний розпад державності, а Єгипет, хоч і уникнув повного колапсу, опинився у безвихідній ситуації після захоплення влади армією у 2013 році. Спроби зміцнити військову міць монархій також не призвели до ефективного державного будівництва, наголосивши на політичній нестабільності регіону. Військові режими в цих країнах, побудовані на патримоніальних принципах, були погано інституціоналізовані, що призвело до їхньої фрагментації та заміни ополченцями або залишками лояльних батальйонів на різних територіях. Такі структури, як сирійські та іракські китаїби, сьогодні діють у союзі з іноземними силами та локальними ополченцями, посилюючи хаос та розпад управління. Вашингтон і Брюссель спробували відновити національні армії в Лівії, Ємені та Іраку, але ці зусилля не мали успіху, хоча у Сирії свого часу не вдалося створити помірковану опозиційну коаліцію. В результаті зовнішні гравці зосередилися на підтримці місцевих ополченців, що лише посилює фрагментацію. Арабські країни, залишившись без захисту та підпорядковані тривалий час військовим режимам, опинилися в ситуації, де населення вимушене обирати між антидержавними угрупованнями та арміями своїх держав. Громадянські інститути не викликають довіри, що ускладнює державне будівництво, такий стан схожий на той, що Хантінгтон називав масовим преторіанським суспільством. Хоча прагнення до безпеки та виснаження суспільства можуть створити умови для таких зусиль, якщо вдасться об'єднати використання сили з цивільним контролем, ця дилема все одно залишається невирішеною у цих арабських країнах. Клемент Генрі та Роберт Спрінгборг запровадили термін «бункерні преторіанські республіки» для опису держав, керованих елітами, що спираються на менші воєнізовані соціальні групи. Ці режими створювали армії, погано інституціоналізовані, але підкріплені лояльними батальйонами (китаїб), очолюваними родичами

правителів. Після краху таких режимів, як у Лівії, Сирії та Іраку, китаїб та ополчення зайняли їхнє місце і підтримувалися зовнішніми силами. Війни у цих країнах призвели до хаосу, де за владу борються ополченці, терористи та кримінальні угруповання. (117)

Спроби Заходу відновити національні армії в Лівії, Ємені та Іраку провалилися, а в Сирії зусилля щодо створення широкої опозиції також виявилися невдалими. Натомість Вашингтон і Брюссель зосередилися на створенні локальних сил, що нагадують американську Національну гвардію, або підтримці ополчень, організованих чинною владою або їх суперниками. Однак це лише зміцнює розкол та ускладнює інтеграцію таких сил у національні структури. З огляду на ослаблення державних інституцій в арабському світі розширюються зони хаосу, де місцеві громади створюють свої захисні сили. За цих умов жодна сторона не може розраховувати на повну перемогу. Досвід Лівану показує, що компромісні моделі держави не завжди успішні, особливо без примирення та загального бачення. Єгипет є особливим випадком. Армія під керівництвом Абделя Фаттаха ас-Сісі прагне відновити насеристську державу, але стикається з численними обмеженнями. Військові керують економікою, політичною системою та безпекою, що призводить до погіршення всіх сфер. Спроби модернізації зіштовхуються із опором зі сторони військових та кризами в правительстві, а економічна залежність від зовнішніх спонсорів знижує незалежність країни.

Побудова преторіанської держави версії 2.0 може стати стратегією державного будівництва для різних цих ополченців, терористичних угруповань та залишків старих військових структур, лояльних колишнім режимам «катаїб». Цей підхід передбачає створення гібридної моделі влади, де елементи традиційних армій, озброєних груп та ополченців об'єднуються на формування нового політичного порядку. Ополченці та терористичні угруповання часто вимагають лояльності населення за рахунок демонстрації сили та забезпечення базової безпеки і цей контроль через примус стає основою для легітимації їхньої влади. Крім того, такі групи починають виконувати функції держави, включаючи оподаткування, забезпечення правопорядку та надання базових послуг, як це було з Ісламською державою. Ідеологія також стає потужним інструментом мобілізації, що дозволяє об'єднати різномірне населення на основі релігійних, етнічних чи політичних переконань. Іноземні держави нерідко виступають спонсорами таких структур, надаючи їм фінансову, військову та дипломатичну підтримку.

Наприклад, країни регіону, такі як Іран, Туреччина або Саудівська Аравія, можуть використовувати «катаїб» у геополітичних інтересах. В обмін на підтримку такі утворення і набувають неофіційного визнання на міжнародній арені, що зміцнює їх позиції. Разом з тим, такі моделі часто є проксі-управлінням, де зовнішні гравці використовують ці сили як інструмент впливу.

Відбувається відродження феномену варлоридизму, де лідери за допомогою зброї будують держави та легітимізують свої дії шляхом веонних кампаній чи гучних атак, щоб продемонструвати свою ефективність та можливості. Наприклад, успішні операції проти державних сил або територіальні завоювання можуть проектувати образ сили та стратегічної компетентності, які мають вирішальне значення для отримання як внутрішньої, так і зовнішньої підтримки. Такі дії не лише деморалізують супротивників, а й надихають послідовників та потенційних рекрутів, зміцнюючи імідж лідера як сильної та здібної фігури. Демонстрація сили може також включати жорсткі репресії проти будь-яких загроз як зовнішніх, так і внутрішніх. Варлорди, які прагнуть підтримки своєї влади, можуть використовувати жорсткі заходи проти опозиції та цивільного населення, особливо у випадку з ІДІЛ, щоб продемонструвати свою здатність до управління і контролювати ситуацію. Це створює атмосферу страху, в якій населення схильно сприймати лідера як єдиного здатного підтримувати порядок, а процес легітимації безпосередньо пов'язаний із насильством та репресіями, спрямованими на придушення будь-яких форм опозиції.

До певного моменту прикладом такого лідера був Хасан Насралла, який очолює «Хезболла» в Лівані. 26 травня 2000 року генеральний секретар організації Хасан Насралла відвідав ліванське містечко Бінт-Джебейль, яке знаходилося всього за кілька кілометрів від кордону з Ізраїлем. У віці 39 років, у традиційному чорному тюрбані та коричневій мантиї, він вимовив одну з найвідоміших промов своєї кар'єри. Звертаючись до арабського світу та «пригніченого народу Палестини», Насралла заявив, що Ізраїль слабкий, незважаючи на володіння ядерною зброєю. Теми його промови того дня сформували світогляд Насралли на довгі роки, де теологія шиїтів поєднувалася з риторикою визвольного руху, заснованої на вірі в те, що справжній збройний опір може подолати навіть військову міць противника. З того часу «Хезболла»

значно змінилася – як у плані військових можливостей, так і у відносинах із тендітною ліванською державою, ставши не лише військовою, а й політичною силою. Організація почала завдавати ударів ракетами та безпілотниками по Ізраїлю, що служило легітимізацією її влади, тоді як Ізраїль відповідав авіаударами за цілями «Хезболли» у Лівані. Хоча «Хезболлу» та Насраллу часто сприймають як іранські проксі, вони позиціонують себе незалежною регіональною силою, незважаючи на свій тісний зв'язок із Тегераном. (118)

Однак після терористичної атаки, скоєної ХАМАС 7 жовтня 2023 року, динаміка конфлікту досягла критичної точки, що змусило Насраллу втрутитися, а «Контрольований конфлікт» стрімко став некерованим: організація обстрілювала ізраїльські військові та цивільні об'єкти, а погрожуючи таким містам, як Хайфа, націлюватися на високопосадовців «Хезболли». 27 вересня Ізраїль завдав удару, внаслідок якого було вбито лідера «Хезболли» Хасана Насраллу в Бейруті. Через кілька днів Ізраїль продовжив авіаудари по опорному пункту «Хезболли» у південних передмістях столиці, що призвело до загибелі передбачуваного наступника Насралли, Хашема Сафієддіна. Ці високопрофільні вбивства значно послабили керівну структуру Хезболли. Аналітик Аль-Амін зазначив, що організація більше не діє з тією ж внутрішньою динамікою, що й за життя Насралли, наголосивши, що його відсутність призвела до серйозної плутанини в інститутах «Хезболли». Він також зазначив, що Іран прагне взяти на себе управління командуванням, щоб завершити цей хаос. У поточній ситуації в «Хезболлі» немає лідерів, рівних Насраллі чи навіть Сафієддіну, що наголошує на важливості варлода для управління та легітимізації таких угруповань. (119)

Іншим прикладом варлорда є Ахмад Умар, який очолює Аль-Шабаб у Сомалі. 6 вересня 2014 року представник угруповання Ахмед Абді Ав Мохамед оголосив Умара новим лідером, після того, як 1 вересня в результаті авіаудару США було вбито попереднього еміра Аль-Шабааба, Ахмеда Абді Годана. На момент смерті Годана Умар входив до його найближчого оточення. Він приєднався до Аль-Шабааба у 2007 році та почав працювати з відомим військовим командиром угруповання Аденом Хаші Фарахом Айро. 2008 року, після смерті Айро, Умар став помічником Годана і був призначений заступником губернатора регіону Нижня Джубба, який перебував під контролем Аль-Шабааба. Того ж року він став губернатором регіонів Бей і Бакул, де забезпечував суворе дотримання шариату. На посаді губернатора Умар, відомий під ім'ям Махад Омар Абдікарім, встановив суворі правила для

гуманітарних організацій, які працюють у цих регіонах, та заборонив усі прояви західної культури. Він брав активну участь у великих заходах зі збору коштів для Аль-Шабааб, а також проводив зустрічі з місцевими бізнесменами, обговорюючи фінансування бойовиків. У 2011 році Умар організував зустріч із лідерами угруповання, такими як шейх Мухтар Робоу та Фуад Мохамед Калаф. Політика, заснована на кланових зв'язках, могла вплинути рішення Умара, особливо коли він був губернатором. Один із важливих епізодів — його конфлікт із заступником Маалімом Абдуллахи Габом у 2011 році, коли Умар звільнив Габа, що призвело до розколу усередині угруповання. У січні 2012 року, після того, як Годан звільнив попереднього військового командира, Умара було призначено тимчасовим командувачем для регіонів Бей, Бакул та Гедо. У листопаді 2013 року Годан підвищив Умара до посади свого радника, і він відіграв важливу роль в усуненні іноземних бойовиків зі складу Аль-Шабааб у 2012-2013 роках. Умар також був визнаний за керівництво групою, яка вистежила та вбила американського члена Аль-Шабааб, Омара Хаммамі, відомого як Абу Мансур аль-Амрікі. У 2014 році Умар офіційно прийняв на себе керівництво угрупованням як емір. (120) Таким чином, усунення перешкод за допомогою зброї та позиціонування себе як лідера, здатного вирішувати проблеми, Умар зміцнював свої позиції, що дозволило йому стати символом сили та стабільності в умовах нестабільності. Його лідерство не тільки базувалося демонстрації сили, а й на вмінні маніпулювати внутрішніми та зовнішніми конфліктами. Він часто використовував насильство не лише для досягнення військових цілей організації, але й для зміцнення свого авторитету серед прихильників, забезпечуючи таким чином свою легітимність та контроль над територією, що є ключовою якістю варлорда.

У контексті ІДІЛ прикладом виступає Абу Бакр аль-Багдаді. Незважаючи на його смерть у 2019 році, аль-Багдаді залишив спадщину, яка продовжує впливати на ІДІЛ та його наступників. Його лідерство було пов'язане з утворенням так званого халіфату, який прагнув претендувати на легітимність через насильство, терор та створення паралельної державної структури і після його смерті ІДІЛ продовжує залишатися загрозою у різних регіонах, незважаючи на ослаблення групи. (121)

Таким чином, більш організовані терористичні та незаконні угруповання прагнуть створити квазідержавні структури для консолідації влади, набуття легітимності та підвищення свого оперативного потенціалу. На піку своєї могутності ІД контролювало великі території Іраку та Сирії, діючи як

«халіфат». Воно керувало нафтовими родовищами, збирало податки, видавало посвідчення особи та керувало освітніми системами. Хоча його територіальний контроль був значною мірою демонтований, ІД продовжує надихати та координувати діяльність по всьому світу, в тому числі через такі філії, як ІДІЛ-Хорасан в Афганістані та регіоні Сахеля, де воно адаптується до слабкого управління та пробілів у безпеці, повністю відкидаючи західну модель. Рух хуситів, який підтримує Іран, перетворився з місцевого ополчення на організацію з можливостями, подібними до державних. Воно управляє великими частинами північного Ємену, його ресурсами та створило альянси з іншими групами, такими як аль-Шабааб у Сомалі, щоб посилити свій вплив. Ємен продовжує залишатися вкрай нестабільною, роздробленою і такою, що не відбулася державою, яка стала місцем проживання терористичних угруповань, таких як хусити і «Аль-Каїда» на Аравійському півострові (АКАП), і є загрозою як у регіоні, так і на глобальному рівні. Смерть Халеда Батарфі, сина аль-Адла та лідера АКАП, на початку 2024 року, не була належним чином пояснена, і, якщо це не стало результатом випадкового збігу обставин чи хвороби, можливо, це пов'язано з внутрішніми боротьбами за владу в АКАП щодо стратегічного напрямку групи і важливо буде спостерігати, як новий лідер групи, Саад бен Атеф аль-Авлакі, формуватиме свою позицію. (122)

Вбивство лідерів цих груп іноді не шкодить таким організованим структурам і навіть наоборот сприяє мобілізації. Наприклад у роботі Дженни Джордан «Напад на лідера, що промахнувся повз мету: чому терористичні угруповання виживають після ударів, що обезголовлюють» досліджується концепція та ефективність обезголовлення лідерів, контртерористичної стратегії, що включає націлювання на лідерів терористичних організацій, та оцінюється її вплив на організаційну стабільність, оперативний. Зосередившись на таких прикладах, як Аль-Каїда, робота критично розглядає, чому націлювання на лідерів за допомогою військових операцій, таких як удари безпілотників чи рейди спецназу, може не призвести до очікуваного послаблення чи розпуску таких груп. Наголошується, що хоча обезголовлення лідерів було центральним елементом політики США щодо боротьби з тероризмом після 11 вересня, його результати неоднозначні і навіть іноді контрпродуктивні. Замість того, щоб повністю знищити такі організації, як «Аль-Каїда», усунення лідерів може надати сміливості цим групам, що призведе до підвищення рішучості, вербування чи атак у відповідь. Стійкість терористичних організацій пояснюється двома основними чинниками: бюрократизацією та громадською підтримкою. Добре структуровані терористичні організації оснащені

різноманітними ролями, чіткими правилами та функціональними відділеннями, які дозволяють їм продовжувати операції, незважаючи на втрати керівництва. Наприклад, Аль-Каїда демонструє характеристики ієрархічної та бюрократичної організації з центральним командуванням, чітко визначеними статутами та операційними процесами, які дозволяють їй витримувати удари, що обезголовлюють. Такі організації мають тенденцію до інституціоналізації своєї діяльності, знижуючи залежність від окремих лідерів. Підтримка місцевих громад відіграє ключову роль у підтримці терористичних груп. Організації із суттєвою народною підтримкою можуть мобілізувати ресурси, набирати нових членів та підтримувати оперативну безпеку. Такі групи, як ХАМАС, які надають соціальні послуги своїм спільнотам, набувають легітимності та стійкості від населення, якому вони служать. (123)

У Південно-Східній Азії замість радикальних груп ісламістів діють синдикати, основна діяльність яких пов'язана з виробництвом наркотиків та їх контрабандою. Золотий трикутник - це великий гористий регіон на північному сході М'янми, на північному заході Таїланду і на півночі Лаосу, де зливаються річки Руак і Меконг. Назва «Золотий трикутник» була запропонована чиновником Держдепартаменту США Маршаллом Гріном у 1971 році під час прес-конференції, присвяченої торгівлі опіумом. Цей регіон не має чітко визначених кордонів і охоплює декілька країн, але площу його можна оцінити у 200 000 квадратних кілометрів, що трохи менше від Великобританії. Це перетнута гірська місцевість із малою щільністю населення - тут мешкає не більше шести-семи мільйонів людей, переважно етнічні меншини, такі як гірські племена, а також деякі жителі долин. Частина Золотого трикутника, розташована в М'янмі, є найбільшою та найбіднішою, і саме тут історично вирощувалась основна частина опіуму. Тайландська частина регіону нині високорозвинена та урбанізована, і більше не виробляє опіум. Лаос все ще виробник опіуму, але в значно менших обсягах, ніж раніше. В даний час виробництво опіуму в Золотому трикутнику значно знизилося, оскільки попит на опіум та героїн зменшився як у регіоні, так і у світі. Однак це утруднення торкнулося лише бідних фермерів гірських племен, які вирощували мак і втратили свої доходи. Наркобари, у свою чергу, перейшли на виробництво метамфетамінів, відомих місцевою назвою «я ба» (по-тайському «ліки від божевілля»), а також інших синтетичних наркотиків, для виробництва яких достатньо хімікатів, а ринок готовий до їх споживання. Беззаконня, особливо в м'янманській частині Золотого трикутника, також зробило цей регіон центром інших видів незаконної діяльності, включаючи контрабанду людей, торгівлю дикими тваринами, видобуток рідкоземельних металів та торгівлю старовинами. Зброя, у тому числі дуже складні зразки, виготовляється на

заводах та в майстернях Золотого трикутника, після чого продається повстанцям та злочинним угрупованням у Південно-Східній та Південній Азії. Уздовж кордонів М'янми та на півночі Лаосу побудовано не менше 20 казино, які є каналами для відмивання грошей. (124)

За даними Управління ООН з наркотиків та злочинності на 2024 рік, злочинні імперії в прикордонних районах «Золотого трикутника» Азії стають більш могутніми, стираючи кордони між незаконною та законною економікою. Ці угруповання диверсифікують свою діяльність, переходячи від торгівлі наркотиками до таких напрямків, як торгівля дикими тваринами, кібершахрайство та відмивання грошей. М'янма, яка тривалий час була центром незаконних торгових операцій, поринула у хаос після перевороту 2021 року, що дало злочинним угрупованням можливість процвітати в умовах відсутності управління, особливо у штаті Шан. Прибутки від виробництва метамфетаміну тепер доповнені доходами від кібершахрайства та незаконної торгівлі дикими тваринами, включаючи ведмежу жовч та слонову кістку, з подальшим відмиванням через казино. Злочинні мережі, які діють у Золотому трикутнику, використовують підпільну банківську інфраструктуру, криптовалюти та традиційні біржі для відмивання мільярдів доларів. М'янма залишається найбільшим світовим виробником опіуму, особливо після того, як Талібан обмежив його вирощування в Афганістані. Злочинні організації Південно-Східної Азії, що діють у віддалених районах Золотого трикутника, із спілками озброєних угруповань та корупцією серед чиновників, не показують ознак уповільнення своєї діяльності. До того ж кібершахрайство, що розвивається з використанням штучного інтелекту та розширенням Інтернету, приносить кримінальним авторитетам нові статки. (125)

Зазначається, що уряд Лаосу виявляє толерантність до діяльності комплексу казино Kings Romans у північно-західній провінції Бокео, який став символом розкішного та вільного капіталізму. у регіоні. У 2018 році Міністерство фінансів США оголосило власника казино Чжао Вея і його організацію транснаціональної злочинної мережею, пов'язаної з безліччю незаконних дій, таких як наркотрафік, дитяча проституція і торгівля рідкісними видами тварин. Чжао відкинув звинувачення, назвавши їх Таким чином, з урахуванням різноманітних злочинних операцій, казино Kings Romans та пов'язані з ним структури стають не лише економічним, а й кримінальним центром регіону, який використовує фінансові та легальні інструменти для підтримки незаконних бізнесів. (126)

Синдикати Золотого Трикутника контролюють частину території М'янми, Лаосу та Таїланду, функціонуючи як паралельна влада у цих регіонах. Модель преторіанської держави 2.0, заснована на злитті збройної сили та влади, може стати шаблоном для організації їхньої діяльності. Ці синдикати, об'єднуючи економічну міць, військові структури та корупційні зв'язки, формують системи управління, де незаконні потоки доходів, такі як торгівля наркотиками, зброєю та людьми, переплітаються з місцевою політикою та соціальною системою. Вони можуть не тільки зміцнювати свої позиції на регіональному рівні, але й розробляти нові способи легітимації, наприклад, через контроль над інфраструктурою, економіку підставних компаній, а також за допомогою формування державного типу правління, що сприяє їх стійкості і зростанню.

Висновки до розділу 3

На сьогодні існує тенденцію авторитарного впливу у світі з динамікою залежності країн від зовнішніх сил. Вона заключається в тому, як Китай і Росія впливають на політичну, економічну та військову сферу в Африці, Центральній Азії, Латинській Америці та інших регіонах, формуючи нові форми залежності у вигляді військових адміністрацій, по суті протопреторіанських держав та підриваючи демократичні інститути. Китай та Росія розширюють свій вплив, використовуючи стратегії економічної експансії та військової підтримки. Китай, через ініціативу «Один пояс, один шлях», забезпечує контроль над природними ресурсами, ключовими інфраструктурними об'єктами та фінансовими потоками в країнах Африки, Центральної Азії та Латинської Америки. Росія, в свою чергу, підтримує авторитарні режими, використовуючи приватні військові компанії, як-от групу «Вагнер», для отримання доступу до природних ресурсів і консолідації влади в регіонах. У країнах, де діяла група «Вагнера», вона захоплювала цінні ресурси, використовуючи їх для фінансування своїх операцій і отримання значних прибутків. За останні два роки Росія, згідно зі звітом Blood Gold Report, отримала з Африки золото на суму 2,5 мільярда доларів, що, ймовірно, сприяло фінансуванню війни в Україні. Нещодавно колишні найманці «Вагнера» встановили контроль над золотою копальнею Інтахака в Малі, розташованою поблизу кордону з Буркіна-Фасо. Ця копальня, найбільша на півночі країни, тривалий час була об'єктом суперечок між різними збройними угрупованнями. Боротьба за ресурси в регіоні має не лише економічний, а й стратегічний характер. Доктор Уотлінг зазначає, що Росія прагне позбавити

західні країни контролю над критично важливими мінералами та ресурсами. Зокрема, зміни у гірничодобувному кодексі Малі надали хунті більший контроль над природними багатствами, що вже призвело до закриття австралійської літєвої шахти. Подібні спроби Росії поширюються і на уранові шахти в Нігері, ставлячи під загрозу поставки урану до Франції, яка значною мірою залежить від цього ресурсу для своєї енергетики.

Китай використовує кредити, інвестиції в інфраструктуру та ресурси для створення довгострокової залежності країн. Наприклад, у Джибуті, Анголі та країнах Центральної Азії китайські інвестиції супроводжуються жорсткими умовами, що ускладнюють виплату боргів і дозволяють Китаю контролювати стратегічні об'єкти. Залежність від Китаю часто супроводжується контролем над життєвоважливими ресурсами, корупцією, соціальною напруженістю, протестами та зростанням недовіри до місцевих урядів. Росія використовує військову підтримку для зміцнення авторитарних режимів і витіснення західного впливу. Через групу «Вагнер» вона забезпечує ресурси та підтримку режимам у країнах Африки, Центральної Азії та Латинської Америки. Це дозволяє Росії отримувати доступ до природних ресурсів, посилювати свій геополітичний вплив і протидіяти санкціям, накладеним Заходом.

Дві країни діють за однаковим сценарієм у Центральній Азії, Африці та Південній Америці, а Білорусь наразі фактично є маріонеткою РФ. Після протестів 2020 року Лукашенко втратив легітимність і став залежним від російської допомоги. У 2021 році він підписав програму економічної інтеграції з Росією, яка загрожує створенням конфедерації. Економічні труднощі, зовнішній борг і санкції ще більше посилили залежність країни. Російські війська, залишившись у Білорусі після навчань, використовували її територію для вторгнення в Україну, що позбавило Лукашенка контролю над обороною, та остаточно перемістило країну у вектор влади РФ. Нині країна є фактичним сателітом Росії, розміщуючи тактичну ядерну зброю під її командуванням. Попри сумнівність повної інтеграції з РФ, Білорусь може стати військовим форtpостом із рисами преторіанської держави 2.0.

У сучасному світі поняття державності та управління зазнають значних трансформацій, що пов'язано з кризою ліберальної демократії, поширенням варлоридизму та піднесенням некласичних форм влади. Феномен преторіанської держави виступає як новий патерн, який використовується воєнізованими угрупованнями, злочинними синдикатами та іншими

воєнізованими організаціями для встановлення контролю над територіями та набуття обмеженої легітимності. Організації, подібні до ІДІЛ, формують паралельні державні структури, що забезпечують функції управління, але часто діють на основі насильства та порушення прав людини. Досвід регіонів, таких як Лівія, Сирія, Ємен, демонструє, що в умовах розпаду традиційних структур влади локальні угруповання, ополченці та терористичні організації використовують вакуум влади для створення своїх моделей управління. Вони здатні забезпечувати базові послуги та навіть організовувати економічну діяльність, що створює прототип державного управління. При цьому зовнішня підтримка, як-от фінансування з боку інших держав, сприяє зміцненню їхніх позицій. Особливу увагу приділено ролі лідерів-варлордів, які, демонструючи силу та ефективність, стають символами стабільності та контролю у хаотичних умовах. Приклади лідерів «Хезболли», «Аль-Шабааб» та ІДІЛ підкреслюють важливість персонального управління та його зв'язку з насильством як способом легітимації. Сучасні воєнізовані угруповання адаптуються до нових реалій, створюючи квазідержавні структури для консолідації влади. Вони використовують гібридну модель управління, яка поєднує елементи традиційної державності, місцевої ідеології та підтримки зовнішніх сил. Преторіанська модель у версії 2.0 пропонується як спосіб осмислення цих процесів, що може допомогти краще зрозуміти виклики, які вони ставлять перед міжнародною спільнотою.

«Золотий трикутник» - географічний регіон у Південно-Східній Азії, який охоплює частини М'янми, Таїланду та Лаосу має історичну репутацію як один із найбільших світових центрів виробництва та торгівлі наркотиками. У минулому тут переважно вирощували мак для виробництва опіуму, але сучасні тенденції змінили основні види діяльності наркосиндикатів. Сьогодні вони зосереджуються на виробництві синтетичних наркотиків, таких як метамфетаміни, які стали більш прибутковими та менш залежними від кліматичних умов. Ці угруповання також диверсифікували свої джерела доходів, займаючись кібершахрайством, торгівлею дикими тваринами та відмиванням грошей через казино і фінансові установи. Регіон характеризується слабкістю державного управління, що сприяє процвітанню злочинних організацій. У м'янманській частині "Золотого трикутника" беззаконня та корупція створюють ідеальні умови для зростання таких синдикатів. Вони нерідко утворюють паралельні владні структури, контролюючи значні території, надаючи базові послуги місцевому населенню та формуючи економічні зв'язки, які переплітаються з легальною економікою. Синдикати "Золотого трикутника" використовують сучасні технології, такі як криптовалюти та підпільні банківські системи, для забезпечення своєї

діяльності. Вони створюють складні мережі, які інтегрують військову силу, економічний вплив і політичну корупцію, що дозволяє їм залишатися потужними гравцями не лише на регіональному, а й на глобальному рівні. Таким чином, для «Золотого трикутника» преторіанська держава може бути виходом для побудови організації для цих синдикатів. Економічні інтереси поєднуються з воєнізованими структурами, формуючи гібридну модель управління, яка забезпечує злочинним організаціям стабільність і зростання в умовах глобальної нестабільності.

Висновки

Глобальний відступ від демократії сьогодні набув масштабного характеру, що проявляється через зростання популізму, поляризацію суспільств та ослаблення демократичних інститутів. Це також пов'язано з внутрішніми суперечностями самої моделі ліберальної демократії. Теоретики, такі як Жак Рансьєр та Шанталь Муфф, аналізують ці суперечності, зокрема явища неліберальної демократії, слабкість нових демократій і "повзучий авторитаризм". Важливими факторами демократичного занепаду є маніпуляції у медіа, зміцнення автократичних режимів, економічна нестабільність і зростання нерівності. У цьому контексті з'являються явища преторіанських держав, варлордизму та мілітократій. Преторіанство, що виникло з історичних традицій Риму, тепер стало моделлю політичної системи, в якій військові відіграють вирішальну роль, контролюючи всі аспекти життя. Наприклад, у Єгипті та Ірані військові інтегрувалися у політичну та економічну систему, створюючи альтернативу ліберальній демократії та обмежуючи участь громадянського суспільства.

Водночас важливо розрізняти преторіанські держави та мілітократії. У першому випадку військові безпосередньо чи опосередковано керують країною, замінюючи цивільну бюрократію. У мілітократіях військові співпрацюють із цивільною бюрократією, створюючи клієнтарні зв'язки для спільного отримання вигод. Такі системи, як у авторитарній Камбоджі, так і з вигляду демократичній Нігерії, свідчать про те, як військові зберігають свій вплив, трансформуючи режим в мілітократію, де військові – професійна група, що має клієнтарні відносини між цивільною елітою. У країнах, як-от Малі, Таїланд і М'янма, преторіанство супроводжується централізацією влади, придушенням опозиції та використанням армії для політичного контролю. Особливо це помітно в М'янмі, де військовий переворот 2021 року призвів до громадянської війни, або в Таїланді, де військові підтримують монархію й активно впливають на політичні процеси. Класичні преторіанські держави як Єгипет чи Пакистан продемонстрували стійкість. Наприклад преторіанська модель Пакистану може слугувати зразком для побудови державності в Афганістані. Прихильники пакистанських військових стверджують, що їхні

лідери забезпечили стабільність країни протягом семи десятиліть, попри складне геополітичне оточення. Водночас надмірний вплив армії на політику, посилений геостратегічною важливістю та використанням релігії, гальмує розвиток Пакистану. Геостратегічне положення країни нерідко називають «геостратегічним прокляттям», оскільки воно перетворює Пакистан на «державу-рантьє», залежну від зовнішньої допомоги великих держав, замість того щоб інвестувати у внутрішній розвиток і реформи. Ця залежність вигідна військовим, але не населенню. Використання релігії також викликає чимало суперечок. Критики вказують, що військові сприяють поширенню екстремізму, підриваючи безпеку та створюючи умови для посилення впливу недержавних збройних угруповань, які контролюють частину території країни. Це зміцнює домінування військових у політичних рішеннях і посилює залежність держави від питань національної безпеки. У результаті преторіанська модель робить країну інституційно слабкою, соціально нестабільною та економічно вразливою. Схожість між Афганістаном під владою Талібану та пакистанською преторіанською моделлю очевидна, адже як і в Пакистані, в Афганістані домінує військовий вплив, причому Талібан фактично виконує роль армії. Представляючи себе альтернативою корумпованій бюрократії, лідери Талібану, зокрема Мережа Хаккані, використовують мілітаристський підхід до управління. Їхній елітний батальйон Бадрі 313 функціонує як преторіанська гвардія, а ключові зустрічі лідерів проходять зі зброєю в руках. Талібан активно застосовує власну інтерпретацію ісламу для зміцнення своєї влади та усунення опонентів, стверджуючи, що лише він є справжнім захисником віри.

Як і Пакистан, Афганістан має значне геостратегічне значення, яке Талібан використовує для налагодження міжнародних зв'язків і отримання зовнішніх ресурсів. Після захоплення влади Талібан почав демонструвати поведінку держави-рантьє, розбудовуючи відносини з Китаєм, Росією та навіть намагаючись отримати фінансову допомогу від США. Утім, на відміну від Пакистану, Талібан може обрати більш радикальний шлях через свої антидемократичні тенденції.

У незахідних країнах тенденція до авторитаризму часто пов'язана з впливом зовнішніх сил, таких як Китай і Росія. Використовуючи економічні важелі та військову підтримку, ці країни створюють залежність інших держав. Китай через ініціативу "Один пояс, один шлях" забезпечує контроль над природними ресурсами та інфраструктурою, тоді як Росія використовує приватні військові компанії, як-от група "Вагнер", для отримання доступу до ресурсів і

консолідації впливу. У Білорусі авторитарний режим Лукашенка став маріонетковим через залежність від російської підтримки. Водночас Росія активно впливає на ситуацію в Африці та Центральній Азії, використовуючи ресурси для фінансування своїх геополітичних амбіцій, як це видно у Малі чи Нігері.

Феномен варлоридизму доповнює ці тенденції. У розпаді традиційних державних структур локальні угруповання, зокрема терористичні, використовують вакуум влади для створення квазідержавних утворень. Такі структури забезпечують базові послуги та економічну діяльність, але часто діють через насильство. Організації на кшталт ІДІЛ або "Аль-Шабааб" стають символами стабільності в хаосі, проте їхні моделі управління несуть ризики для прав людини. Преторіанська модель 2.0 пропонує новий підхід до аналізу цих явищ, дозволяючи краще зрозуміти виклики, з якими стикається сучасний світ.

Загалом ця робота аналізує сучасний стан демократії та зростання мілітаризації, пропонуючи концептуальне пояснення преторіанських держав і мілітократій як альтернативних моделей управління. Глобальна ситуація характеризується зростанням кількості військових переворотів, посиленням авторитаризму, а також ерозією демократичних норм, що особливо помітно не тільки в Африці, Південній Азії та Латинській Америці, а також у розвинутих країнах. Основним висновком є те, що сучасні демократії зіткнулися з низкою викликів, які підривають традиційні підходи до державного управління, зокрема, зниження рівня демократії поєднується із збільшенням ролі військових у державних справах. Використання концепцій "Преторіанської держави" та "Мілітократії" дозволяє пояснити цю тенденцію, яка має корені у соціальних, економічних, політичних, геостратегічних та культурних чинниках, а також у відсутності легітимності сучасних політичних інститутів у багатьох країнах. Дослідження демонструє, що класичні преторіанські держави продемонстрували стійкість, модель преторіанської держави 2.0, як і мілітократії, можуть стати ефективними моделями для регіонів, де демократичні форми правління зазнають невдач або де побудова модерної держави просто неможлива. Такі моделі дозволяють забезпечувати стабільність в умовах соціальної дезорганізації, проте викликають серйозні побоювання через їхній авторитарний характер і обмеження громадянських свобод.

Глобальна криза ліберальної демократії є багатоаспектним явищем, яке потребує подальшого глибокого вивчення. У сучасному світі альтернативні моделі державного будівництва, як преторіанська держави так і то, що поєднують елементи авторитаризму з певними демократичними процедурами, можуть не лише пояснюватися, але й застосовуватися у практиці управління. Криза поглиблюється тим, що західні країни також демонструють зниження рівня демократичності та вони мілітаризуються. Усталені демократії, такі як США та країни Європейського Союзу, демонструють тривожні тенденції до ослаблення демократичних інститутів через внутрішні політичні розколи, зростання популістських рухів, економічну нерівність та посилення впливу екстремістських партій. У Європі праві популістські сили, зокрема «Альтернатива для Німеччини», створюють загрозу європейській стабільності, а мілітаризація ЄС ставить під сумнів демократичний контроль над військовими бюджетами. Сполучені Штати також переживають глибоку кризу демократії: зниження довіри до виборчої системи, зростання політичного насильства та надмірний вплив виконавчої влади підривають основи демократичного устрою. Особливо показовою є ситуація у Великобританії, де, за дослідженням професора Тобі С. Джеймса, демократія зазнає системної ерозії через проблеми виборчої чесності, обмеження конституційного захисту, звуження можливостей громадської участі, деградацію дорадчих процесів та поглиблення освітньої й економічної нерівності. Такі процеси, підсилені впливом пандемії, посиленням мілітаризації, концентрацією медійного простору та поширенням дезінформації, створюють складну картину глобального відступу від демократичних принципів, де навіть найстаріші демократичні інституції опиняються під серйозним тиском внутрішніх та зовнішніх викликів.

Використана література

1. FREEDOM IN THE WORLD 2023 [Електронний ресурс] // Freedom House. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf
2. Thomas Carothers How Global Democracy Is Faring in the Year of Elections [Електронний ресурс] / Carnegie Endowment for International Peace. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://carnegieendowment.org/emissary/2024/08/elections-2024-democracy-autocracy-assessment?lang=en>
3. Joshua Kurlantzick Excerpt: Democracy in Retreat [Електронний ресурс]/ Council on Foreign Relations. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cfr.org/excerpt-democracy-retreat>
4. Рансьєр Ж. На краю политического [Електронний ресурс] – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://abuss.narod.ru/Biblio/polis/rancier1.htm>
5. ШАНТАЛЬ МУФФ К агонистической модели демократии [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ruthenia.ru/logos/number/42/12.pdf>
6. Thakkar J. Reasonableness Without Reasons: Yascha Mounk’s “The People Vs. Democracy” [Електронний ресурс]/ Swarthmore College. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://works.swarthmore.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1696&context=fac-polisci>
7. Zakaria F. The Rise of liberal Democracy [Електронний ресурс]/ Foreign Affairs. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/fzakariailliberaldemocracy1997.pdf>
8. Сэмюэл Хантингтон. ТРЕТЬЯ ВОЛНА Демократизация в конце XX века [Електронний ресурс]/ – 2003. – Режим доступу до ресурсу: https://archipelag.ru/download/book/text_pdf/hantington_wave.pdf
9. S. Levitsky, L. Way The Resilience of Democracy’s Third Wave [Електронний ресурс]/ Cambridge University Press. – 2024. – Режим доступу

до ресурсу: <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/resilience-of-democracys-third-wave/85DFA458FD7BE0D1DD6F44C83AC498D7>

10. Facing Up to the Democratic recession [Електронний ресурс] / Larry Diamond // Journal of Democracy. – 2015. – Режим доступу до ресурсу:

https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2015/01/Diamond-26-1_0.pdf

11. Anna Lührmann, Staffan I. Lindberg, Richard Youngs та ін.] Post–Cold War Democratic Declines: The Third Wave of Autocratization [Електронний ресурс] / Carnegie Endowment for International Peace. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://carnegieendowment.org/posts/2019/06/post-cold-war-democratic-declines-the-third-wave-of-autocratization?lang=en>

12. Nancy Berme On Democratic Backsliding [Електронний ресурс] / Johns Hopkins University Press. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:

<https://muse.jhu.edu/pub/1/article/607612/pdf>

13. Yonas Dembele Africa: The recent upsurge in military coups – Their cause and implications for democratic governance and Christian communities [Електронний ресурс] / World Watch Research. – 2023. – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.opendoors.org/en-US/research-reports/reports/africa-recent-upsurge-in-military-coups>

14. DEMOCRACY, NOT MILITARY COUPS, IS OUR PREFERRED PATH [Електронний ресурс] // United Nations Development Programme. – 2023. – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-07/undp-africa-soldiers-citizens-mini-2023-en.pdf>

15. Jeffrey Beal Militarism Is a Threat to Democracy [Електронний ресурс] / Peace Science Digest – Режим доступу до ресурсу:

<https://warpreventioninitiative.org/peace-science-digest/militarism-is-a-threat-to-democracy/>

16. Steven Levitsky, Daniel Ziblatt. How Democracies Die [Електронний ресурс] / – 2018. – Режим доступу до ресурсу:

<https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Levitsky-Ziblatt-How-Democracies-Die-2018-1.pdf>

17. Bartels, L.M, Daxecker, U.E, Hyde, S.D та ін.] Global Challenges to Democracy? Perspectives on Democratic Backsliding [Електронний ресурс] / University of Amsterdam. – 2023. – Режим доступу до ресурсу:

<https://pure.uva.nl/ws/files/148214290/viad019.pdf>

18. ERICA FRANTZ Authoritarianism: What Everyone Needs To Know [Электронный ресурс]/ Oxford University Press. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://dokumen.pub/authoritarianism-what-everyone-needs-to-know-0190880198-9780190880194-0190880201-9780190880200.html>
19. Ronald J. Deibert RESET Reclaiming the Internet for Civil Society [Электронный ресурс] / House of Anansi Press Inc.. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://septemberpublishing.org/wp-content/uploads/2021/07/Reset-sample-chapter.pdf>
20. Sandra Bingham. The Praetorian Guard: A History of Rome's Elite Special Forces. / Sandra Bingham. – Waco, TX, 2012. – (9780857732866; 1).
21. Amos Perlmutter. The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities / Amos Perlmutter., 1969. – (Vol. 1, No. 3).
22. The Praetorian State and Its Owners [Электронный ресурс] // Birikim. – 2007. – Режим доступа до ресурсу: <https://birikimdergisi.com/articles/7407/the-praetorian-state-and-its-owners>
23. Военные режимы. [Электронный ресурс] // Studbooks.net – Режим доступа до ресурсу: https://studbooks.net/575728/politologiya/voennye_rezhimy
24. Сэмюэл Хантингтон. Политический порядок в меняющихся обществах / Москва, ул. Усачева Институт «Открытое общество» перевод с английского В. Р. Рокитянского. – (Издательство «Прогресс-Традиция»). 2004
25. Amos Perlmutter. The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities / Amos Perlmutter., 1969. – (Vol. 1, No. 3).
26. Tanzania: No Justice for Zanzibar Election Violence [Электронный ресурс] // Human Rights Watch. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.hrw.org/news/2021/11/29/tanzania-no-justice-zanzibar-election-violence>
27. Mawusi Yaw Dumenu Mildred Edinam Adzraku RESEARCH PAPER ELECTORAL VIOLENCE AND POLITICAL VIGILANTISM IN GHANA EVIDENCE FROM SELECTED HOTSPOTS
28. Yasser El-Shimy Predoctoral Research Fellow Middle East Initiative, Belfer Center Harvard Kennedy School "A Model of Praetorian States" 2016
29. Elliot Hen-Tov, Nathan Gonzalez The Militarization of Post-Khomeini Iran: Praetorianism 2.0 [Электронный ресурс]/ Center for Strategic and International Studies. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <https://csis-website->

prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/twq11winterhentovgonzalez.pdf

30. Danish Khan, Asim Sajjad Akhtar Transforming a praetorian polity: the political economy of democratization in Pakistan [Электронный ресурс] / CANADIAN JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES. – 2022. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/02255189.2021.2012132?needAccess=true>

31. Marten Kimberly Warlords : strong-arm brokers in weak states [Электронный ресурс] / Cornell University Press. – 2012. – Режим доступа до ресурсу:

<https://archive.org/details/warlordsstrongarm00mart/page/n5/mode/2up>

32. Marten Kimberly Warlordism in Comparative Perspective [Электронный ресурс] / President and Fellows of Harvard College and the Massachusetts Institute of Technology. – 2007. – Режим доступа до ресурсу:

https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/is3103_pp041-073_marten.pdf

33. Joshua Kurlantzick Responding to China and Russia's Influence on the Militarization of Global Politics [Электронный ресурс] / Council on Foreign Relations. – 2023. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.cfr.org/blog/responding-china-and-russias-influence-militarization-global-politics>

34. Joseph Lemoine, Dan Negrea, Patrick Quirk. False promises: The authoritarian development models of China and Russia [Электронный ресурс] / Atlantic Council of United States. – 2024. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/false-promises-the-authoritarian-development-models-of-china-and-russia/>

35. Callum Fraser. Russia and China: The True Nature of their Cooperation [Электронный ресурс] / The Royal United Services Institute. – 2024. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-and-china-true-nature-their-cooperation>

36. Dan Ejlersen. Islamic State as Pseudo-state in the Middle East [Электронный ресурс] / University of Southern Denmark. – 2018. – Режим доступа до ресурсу:

https://www.researchgate.net/publication/322508863_Islamic_State_as_Pseudo-state_in_the_Middle_East

37. Lorenzo Kamel. The Frailty of Authority Borders, Non-State Actors and Power Vacuums in a Changing Middle East [Электронный ресурс] / Edizioni Nuova Cultura. – 2017. – Режим доступа до ресурсу:

https://www.iai.it/sites/default/files/newmed_authority.pdf

38. Joris Van Bladel. Shifting Shadows: A Closer Look at Putin's Latest Government Reshuffle [Електронний ресурс] / Royal Institute for International Relations. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.egmontinstitute.be/shifting-shadows-a-closer-look-at-putins-latest-government-reshuffle/>
39. Dengiyefa Angalapu. Africa's Democratic Journey: A Tale of Progress, Setbacks, and Hopes [Електронний ресурс] / Centre for Democracy and Development. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cddwestafrica.org/blog/africa-s-democratic-journey-a-tale-of-progress-setbacks-and-hopes/>
40. Nathaniel Allen, Alexander Noyes. African Dictators Have Been Losing Power—Some to Democratic Governments. Militaries Can Tip the Scales Toward Democracy [Електронний ресурс] / Research AND Development. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2019/09/african-dictators-have-been-losing-power-some-to-democratic.html>
41. Richard Joseph. Research Democracy and Reconfigured Power in Africa [Електронний ресурс] / Brookings Institution. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.brookings.edu/articles/democracy-and-reconfigured-power-in-africa/>
42. Фисун Александр Анатолієвич ДЕМОКРАТИЯ И НЕОПАТРИМОНИАЛИЗМ В СОВРЕМЕННЫХ ТЕОРИЯХ ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ [Електронний ресурс] / ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ В.Н. КАРАЗИНА. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://mydisser.com/ru/catalog/view/demokratiya-i-neopatrimonializm-v-sovremennyh-teoriyah-politicheskogo-razvitiya.html>
43. Dr. Sandis Šrāders. THE PARADOX OF POWER: Ukraine's Struggle, Russia's Dilemmas, and Global Consequences [Електронний ресурс] / University of Tartu Press. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: https://www.rusconf.eu/wp-content/uploads/2024/03/Rusconf_24_veeb.pdf
44. Кукуй А.О. ФЕНОМЕН МІЛІТОКРАТІЇ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/2191/1/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0%20%d0%9a%d1%83%d0%ba%d1%83%d0%b9%20-%d0%a4%d0%b5%d0%bd%d0%be%d0%bc%d0%b5%d0%bd%20%d0%bc>

[%d1%96%d0%bb%d1%96%d1%82%d0%be%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%82%d1%96%d1%97%20%d0%b2%20%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%96%20%282020%29.pdf](#)

45. Democracy in Retreat [Электронный ресурс] // Freedom House. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/democracy-retreat>

46. Ryo Nakai. The democratic backsliding paradigm in enlarged European Union countries: In-depth analysis of V-Dem indicators [Электронный ресурс] / The University of Kitakyushu. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2022.966472/full>

47. Germany's democracy is in crisis - opinion [Электронный ресурс] / ELDAD BECK // The Jerusalem Post. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.jpost.com/opinion/article-817298>

48. Robert Benson. A Bellwether for Trans-Atlantic Democracy: The Rise of the German Far Right [Электронный ресурс] / Center for American Progress. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.americanprogress.org/article/a-bellwether-for-trans-atlantic-democracy-the-rise-of-the-german-far-right/>

49. Cesáreo Rodríguez-Aguilera. The Rise of The Far Right in Europe [Электронный ресурс] / IEMed. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.iemed.org/publication/the-rise-of-the-far-right-in-europe/>

50. M. Jouke Huijzer. The Politics and Metapolitics of Left-Wing Decline and Revival [Электронный ресурс] / Department of Political Science, Vrije Universiteit Brussel. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2022.872771/full>

51. Anthony Edo, Yvonne Giesing. Has Immigration Contributed to the Rise of Rightwing Extremist Parties in Europe? [Электронный ресурс] / EconPol POLICY REPORT. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: https://www.ifo.de/DocDL/EconPol_Policy_Report_23_Immigration_Far_Right.pdf

52. Manès Weisskircher. Cas Mudde, “The Far Right Today” [Электронный ресурс] / Institute of Political Science. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://d-nb.info/1212789709/34>

53. Toby S. James. UK Democracy Under Strain: Democratic Backsliding and Strengthening 2019 - 2023 [Электронный ресурс] / Unlock Democracy. – 2023. – Режим доступа до ресурсу:

https://static1.squarespace.com/static/5bd057c434c4e2d8eb0434e6/t/6492f224295cc1115f5bad6f/1687351856614/backsliding_report_digital_v1.pdf

54. Molly O'Neal. How much did the right really gain in Europe? [Электронный ресурс] / Responsible Statecraft. – 2024. – Режим доступа до ресурсу:

<https://responsiblestatecraft.org/european-parliament/>

55. Larry Diamond. Democracy's Arc: From Resurgent to Imperiled [Электронный ресурс] / Journal of Democracy. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democracys-arc-from-resurgent-to-imperiled/>

56. Andrew Breiner. The Challenges and Promise of the US Presidency [Электронный ресурс] / Library of congress. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://blogs.loc.gov/kluge/2021/09/the-challenges-and-promise-of-the-us-presidency/>

57. BRITTANY HUNTER. The executive branch is out of control [Электронный ресурс] / Pacific Legal Foundation. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://pacificlegal.org/the-executive-branch-is-out-of-control/>

58. Kimberly Rolle. The Militarization of US Law Enforcement and Civilian Harm [Электронный ресурс] / Center for Civilians in Conflict. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://civiliansinconflict.org/blog/the-militarization-of-us-law-enforcement-and-civilian-harm/>

59. William Banks. Expert Backgrounder: Federalizing the National Guard and Domestic Use of the Military [Электронный ресурс] / Just Security. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.justsecurity.org/92568/federalizing-national-guard-domestic-use-military/>

60. J. Scott Turner. The Military-Industrial-Academic-Political-Scientific Complex [Электронный ресурс] / National Association of Scholars. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.nas.org/blogs/article/the-military-industrial-academic-political-scientific-complex>

61. Funding NATO [Электронный ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm

62. US arms sales hit record high, Poland among major buyers [Электронный ресурс] // Polskie Radio. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.polskieradio.pl/395/7786/artykul/3326731,us-arms-sales-hit-record-high-poland-among-major-buyers>

63. Ronald W. Cox. The Military-Industrial Complex and US Military Spending After 9/ 11 [Электронный ресурс] / Florida International University. – 2014. –

Режим доступу до ресурсу:

<https://pdfs.semanticscholar.org/27ce/a90a3ddf7c508ea2862a319b12828938f3ee.pdf>

64. Immanuel Wallerstein. The world system after 1945 [Електронний ресурс] / Springerin. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurozine.com/the-world-system-after-1945/>

65. Colin Gannon. The European Union Is Embracing Militarization [Електронний ресурс] / Jacobin. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://jacobin.com/2024/03/european-union-militarization-austerity-defense>

66. Ainhua Ruiz, Bram Vranken, Francesco Vignarca та ін.] A MILITARISED UNION UNDERSTANDING AND CONFRONTING THE MILITARISATION OF THE EUROPEAN UNION [Електронний ресурс] / European Network Against Arms Trade. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://enaat.org/wp-content/uploads/2021/12/A-militarised-Union-FULL.pdf>

67. Zselyke Csaky. Nations in Transit 2020: Dropping the Democratic Facade [Електронний ресурс] / Freedom House. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2020/dropping-democratic-facade#Justice>

68. Olayinka Ajala. Understanding the Crisis of Democracy in West Africa and the Sahel [Електронний ресурс] / Geneva Centre for Security Policy. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.gcsp.ch/publications/understanding-crisis-democracy-west-africa-and-sahel>

69. Democratic Backsliding in Latin America and the Caribbean: Practical Guidance and Internal Coordination May Enhance USAID's Response [Електронний ресурс] // OFFICE OF INSPECTOR GENERAL U.S. Agency for International Development. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://oig.usaid.gov/sites/default/files/2024-02/9-000-24-001-P.pdf>

70. FLAVIA FREIDENBERG. Democracy in Latin America: Between Backsliding and Resilience [Електронний ресурс] / Athena. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://athena.unibo.it/article/view/19152/17713>

71. The Revival of Military Rule in South and Southeast Asia [Електронний ресурс] // Council on Foreign Relations. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cfr.org/report/revival-military-rule-south-and-southeast-asia>

72. Muhammad Indrawan Jatmika Rethinking the Emergence and the Practice of Three Praetorian States in Southeast Asia: A Comparative Study between Indonesia, Myanmar and Thailand Institute of International Studies, Indonesia

73. Marcus Mietzner. Indonesia: The Military's Transformation From Praetorian Ruler to Presidential Coalition Partner / Marcus Mietzner. – United States – Oxford University Press, 2020. – 1
74. Benjamin H. Beets The Political Influence of the Military Before and After Democratic Transition: Experiences from Indonesia – An Assessment on Myanmar Victoria University of Wellington, 2015
75. Why Indonesian army is expanding when other armies across the world are shrinking? [Электронный ресурс] // The Economic Times. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/many-militaries-are-shrinking-why-not-indonesias/articleshow/112712709.cms>
76. Dr Angela Clare Foreign Affairs, Defence and Security Section The Myanmar coup: a quick guide RESEARCH PAPER SERIES, 2021–22, 2 JULY 2021
77. Myanmar's junta has suffered a humiliating military defeat. Could it be a turning point in the war? [Электронный ресурс] / Adam Simpson // The Conversation. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://theconversation.com/myanmars-junta-has-suffered-a-humiliating-military-defeat-could-it-be-a-turning-point-in-the-war-236142>
78. Aurel Croissant. Transforming Civil-Military Relations: Myanmar in Comparative Perspective [Электронный ресурс] / Aurel Croissant // The Stimson Center. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.stimson.org/2021/transforming-civil-military-relations-myanmar-in-comparative-perspective/>
79. Adam Taylor, Anup Kaphle. Thailand's army just announced a coup. Here are 11 other Thai coups since 1932. [Электронный ресурс] / The Washington Post. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/05/20/thailands-army-says-this-definitely-isnt-a-coup-heres-11-times-it-definitely-was/>
80. George McLeod. Thailand's Military Lost the Election, but Will Obstruct the New Government At Every Turn [Электронный ресурс] / The Diplomat. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://thediplomat.com/2023/05/thailands-military-lost-the-election-but-will-obstruct-the-new-government-at-every-turn/>
81. Zachary Abuza. Military-backed parties still meddling in Thai politics: Zachary Abuza [Электронный ресурс] / BenarNews. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.benarnews.org/english/commentaries/zachary-abuza-thailand-military-parties-political-interference-09122024153435.html>
82. Paul W. Chambers. Cambodia: Armed Forces Under Personalized Control [Электронный ресурс] / Oxford University Press. – 2020. – Режим доступа до

ресурсы:

<https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1799?d=%2F10.1093%2Facrefore%2F9780190228637.001.0001%2Facrefore-9780190228637-e-1799&p=emailAMu6Pzb9MGWc6>

83. Pervez Hoodbhoy. Why Is Pakistan a Praetorian State? [Электронный ресурс] / Routledge India. – 2023. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.taylorfrancis.com/chapters/mono/10.4324/9781003379140-17/pakistan-praetorian-state-pervez-hoodbhoy?context=ubx>

84. Danish Khan, Asim Sajjad Akhtar. Transforming a praetorian polity: the political economy of democratization in Pakistan [Электронный ресурс] / // CANADIAN JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES. – 2022. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/02255189.2021.2012132?needAccess=true>

85. Ben Acheson. Pakistan's 'Praetorian' state is a troubling model for a Taliban-led Afghanistan [Электронный ресурс] / Atlantic Council of United States. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/pakistans-praetorian-state-is-a-troubling-model-for-a-taliban-led-afghanistan/>

86. PanAfrican Journal of Governance and Development, Vol. 2, No. 2, August 2021 Understanding the Praetorian Rule of Fatah al-Sisi in Egypt

87. Egypt: New Laws Entrench Military Power Over Civilians [Электронный ресурс] // Human Rights Watch. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.hrw.org/news/2024/03/05/egypt-new-laws-entrench-military-power-over-civilians>

88. Seth D. Martin, Maj, USAF THE BASIJ: FISSURES BETWEEN IRAN'S CITIZEN SOLDIERS AND CITIZENS AIR COMMAND AND STAFF COLLEGE AIR UNIVERSITY

89. Osuji Bruno Bright. DEMOCRACY OR MILITOCRACY: AN ASSESSMENT OF NIGERIA'S CIVIL REGIME 1999—2019 [Электронный ресурс] / Medium. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://medium.com/@osujibruno27/democracy-or-militocracy-455196b54294>

90. Dr Alex Vines OBE, Creon Butler, Dr Yu Jie. The response to debt distress in Africa and the role of China [Электронный ресурс] / Chatham House. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.chathamhouse.org/2022/12/response-debt-distress-africa-and-role-china/02-case-studies-chinese-lending-africa>

91. Lina Benabdallah. China's Role in Africa's Critical Minerals Landscape: Challenges and Key Opportunities [Электронный ресурс] / Africa Policy Research Institute. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://afripoli.org/chinas-role-in-africas-critical-minerals-landscape-challenges-and-key-opportunities>
92. Marcus Vinicius de Freitas. The Impact of Chinese Investments in Africa: Neocolonialism or Cooperation? [Электронный ресурс] / About Policy Center for the New South. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2023-08/PB_30-23_Marcus%20Freitas.pdf
93. Dr. Indu Saxena, Robert Uri Dabaly, Arushi Singh. Military and Economic Prowess in Djibouti: A Security Challenge for the Indo-Pacific [Электронный ресурс] / Journal of Indo-Pacific Affairs - Air University. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2847015/chinas-military-and-economic-prowess-in-djibouti-a-security-challenge-for-the-i/>
94. Navigating the Waters: China's Strategic Gambit in Djibouti [Электронный ресурс] // 3GIMBALS. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://3gimbals.com/insights/navigating-the-waters-chinas-strategic-gambit-in-djibouti/>
95. Ra Mason, Elizabeth Cobbett. How Djibouti uses foreign military bases to its advantage [Электронный ресурс] / Medium. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://medium.com/international-affairs-blog/how-djibouti-uses-foreign-military-bases-to-its-advantage-a8bf0a264dd9>
96. Monica Wang. China's Strategy in Djibouti: Mixing Commercial and Military Interests [Электронный ресурс] / Council on Foreign Relations. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.cfr.org/blog/chinas-strategy-djibouti-mixing-commercial-and-military-interests>
97. Chrispin Mwakideu. Angola caught in tug-of-war between China, US [Электронный ресурс] / Deutsche Welle. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.dw.com/en/angola-caught-in-tug-of-war-between-china-us/a-70460230>
98. Rafael Marques de Morais, Jenai Cox, Nate Sibley, Thomas J. Duesterberg. The Corrupting Influence of Chinese Development Aid in Angola [Электронный ресурс] / – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://s3.amazonaws.com/media.hudson.org/Transcript+The+Corrupting+Influence+of+Chinese+Development+Aid+in+Angola.pdf>

99. Farrell Gregory, Paul J. Milas. China in the Democratic Republic of the Congo: A New Dynamic in Critical Mineral Procurement [Электронный ресурс] / Strategic Studies Institute. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://ssi.armywarcollege.edu/SSI-Media/Recent-Publications/Article/3938204/china-in-the-democratic-republic-of-the-congo-a-new-dynamic-in-critical-mineral/>
100. David Uren. How China wrested control of the Congo's critical minerals [Электронный ресурс] / Australian Strategic Policy Institute. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.aspistrategist.org.au/how-china-wrested-control-of-the-congos-critical-minerals/>
101. Robert Bociaga. Minerals and China's Military Assistance in the DR Congo [Электронный ресурс] / The Diplomat. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://thediplomat.com/2022/10/minerals-and-chinas-military-assistance-in-the-dr-congo/>
102. Joe Inwood, Jake Tacchi. Wagner in Africa: How the Russian mercenary group has rebranded [Электронный ресурс] / BBC. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-africa-68322230>
103. Saptakee S. Russia Power Plays: Deploys Military Might Over Africa's Critical Minerals [Электронный ресурс] / Carbon Credits. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://carboncredits.com/russia-power-plays-deploys-military-might-over-africas-critical-minerals/>
104. Dr. Pál Dunay. China's Influence in Central Asia [Электронный ресурс] / – Режим доступа до ресурсу: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2020-10/pC_V10N3_en-6_Dunay.pdf
105. Niva Yau. How dependent is too dependent on China? Central Asia may soon find out. [Электронный ресурс] / Atlantic Council of United States. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-dependent-is-too-dependent-on-china-central-asia-may-soon-find-out/>
106. Danish Yousuf. China's Military and Security Presence in Central Asia [Электронный ресурс] / Center For Land Warfare Studies. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.claws.in/chinas-military-and-security-presence-in-central-asia/>
107. Temur Umarov. Russia and Central Asia: Never Closer, or Drifting Apart? [Электронный ресурс] / Carnegie Endowment for International Peace. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://carnegieendowment.org/russia->

[eurasia/politika/2022/12/russia-and-central-asia-never-closer-or-drifting-apart?lang=en](https://eurasia.politika/2022/12/russia-and-central-asia-never-closer-or-drifting-apart?lang=en)

108. Laura Revenga. Tokayev Hot after Russia's energy leverage freezes up [Электронный ресурс] / RAIА. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://raiagroup.org/tokayev-hot-after-russias-energy-leverage-freezes>

109. Katia Glod. While Ukraine is resisting Putin, Belarus is becoming his puppet [Электронный ресурс] / Al Jazeera. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/1/while-ukraine-is-resisting-putin-belarus-is-becoming-his-puppet>

110. Ryan C. Berg. China and Russia engage Latin America and the Caribbean differently. Both threaten US interests. [Электронный ресурс] / Atlantic Council of United States. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/china-and-russia-engage-latin-america-and-the-caribbean-differently-both-threaten-us-interests/>

111. Ivan U. Klyszcz. Russia's Changing Latin America Strategy [Электронный ресурс] / PONARS Eurasia. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ponarseurasia.org/russias-changing-latin-america-strategy/>

112. Diana Roy. China's Growing Influence in Latin America [Электронный ресурс] / Council on Foreign Relations. – 2023. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.cfr.org/background/china-influence-latin-america-argentina-brazil-venezuela-security-energy-bri>

113. LtCol Jennifer Raymond. Impacts of Chinese Economic and Political Influence on South America and US National Security [Электронный ресурс] / Air University. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.airuniversity.af.edu/Wild-Blue-Yonder/Articles/Article-Display/Article/3808473/impacts-of-chinese-economic-and-political-influence-on-south-america-and-us-nat/>

114. Benjamin Novogrodsky. Is ISIS a State? The Status of Statehood in the Age of Terror [Электронный ресурс] / – 2018. – Режим доступа до ресурсу: https://www.uwo.edu/law/directory/_files/novogrodsky_online.pdf

115. Guidère, Olivier, Arvisais, Mathieu. Education in Conflict: How Islamic State Established Its Curriculum [Электронный ресурс] / Institute of Education Sciences. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1259562>

116. How ISIS runs its economy [Электронный ресурс] // World Economic Forum. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.weforum.org/stories/2015/12/how-isis-runs-its-economy/>
117. Robert Springborg. Arab Armed Forces: State Makers or State Breakers? [Электронный ресурс] / Middle East Institute. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.mei.edu/publications/arab-armed-forces-state-makers-or-state-breakers>.
118. Peter Beaumont. Hassan Nasrallah: the man who has led Hezbollah to the brink of war with Israel [Электронный ресурс] / The Guardian. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/27/hassan-nasrallah-hezbollah-leader-profile>
119. Sirwan Kajjo. Killings of Hezbollah leadership throw militant group into disarray [Электронный ресурс] / VoA. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.voanews.com/a/killings-of-hezbollah-leadership-throw-militant-group-into-disarray/7816667.html>
120. Sam Cleaves. Profile: Ahmad Umar (Abu Ubaidah) [Электронный ресурс] / Critical Threats. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.criticalthreats.org/analysis/profile-ahmad-umar-abu-ubaidah>
121. Adam Zeidan. Abu Bakr al-Baghdadi [Электронный ресурс] / Encyclopædia Britannica Inc.. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.britannica.com/biography/Abu-Bakr-al-Baghdadi>
122. Edmund Fitton-Brown. The Global Jihadi Terror Threat in September 2024 [Электронный ресурс] / Combating Terrorism Center. – 2024. – Режим доступа до ресурсу: <https://ctc westpoint.edu/commentary-the-global-jihadi-terror-threat-in-september-2024/>
123. Jenna Jordan. Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes [Электронный ресурс] / MIT Press. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://direct.mit.edu/isec/article/38/4/7/12293/Attacking-the-Leader-Missing-the-Mark-Why>
124. Bertil Lintner. Guide to Investigating Organized Crime in the Golden Triangle — Introduction [Электронный ресурс] / Global Investigative Journalism Network. – 2022. – Режим доступа до ресурсу: <https://gijn.org/resource/guide-to-investigating-organized-crime-in-the-golden-triangle-introduction/>
125. Vijitha Duangdee. Asian crime lords target Golden Triangle as they devise new markets [Электронный ресурс] / VoA. – 2024. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.voanews.com/a/asian-crime-lords-target-golden-triangle-as-they-devise-new-markets/7678109.html>

126. Kevin Doyle. 'Tip of the spear': Battling the Golden Triangle's drug lords [Електронний ресурс] / Al Jazeera. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/2/hld-tip-of-the-spear-taking-on-the-golden-triangles-druglords>

Анотація

У науковій роботі досліджено глобальний відступ від ліберальної демократії та поширення альтернативних політичних моделей, таких як мілітократія та преторіанська держава. Аналізуються процеси мілітаризації в західних демократіях (США, ЄС), а також посилення авторитарних режимів у незахідних країнах. Значну увагу приділено спробам Китаю та Росії створити протопреторіанські держави через економічну експансію та військову підтримку. Визначено концепцію «преторіанства 2.0» як сучасної форми влади для воєнізованих і кримінальних структур, що діють у нестабільних регіонах. У роботі розглянуто конкретні приклади з країн Африки, Азії та Латинської Америки, зокрема Малі, Нігер, М'янма, Індонезія, Білорусь та інші. Підкреслено, як військові перевороти, мілітаризація суспільства й ослаблення демократичних інститутів формують нові політичні реалії.

Ключові слова: ліберальна демократія, мілітократія, преторіанська держава, мілітаризація, авторитаризм, преторіанство 2.0.

Abstract

The research examines the global retreat from liberal democracy and the spread of alternative political models, such as militocracy and the praetorian state. The processes of militarization in Western democracies (USA, EU), as well as the strengthening of authoritarian regimes in non-Western countries, are analyzed. Considerable attention is paid to the attempts of China and Russia to create proto-praetorian states through economic expansion and military support. The concept of "praetorianism 2.0" is defined as a modern form of power for paramilitary and criminal structures operating in unstable regions. The work examines specific examples from the countries of Africa, Asia, and Latin America, including Mali, Niger, Myanmar, Indonesia, Belarus, and others. It is emphasized how military coups, militarization of society and weakening of democratic institutions form new political realities.

Key words: liberal democracy, militocracy, praetorian state, militarization, authoritarianism, praetorianism.